

О. П. Степченко

**УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ – ФУНДАТОРИ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ВІДДІЛІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
(1918–1934)**

**90-річчю
Національної академії наук України
та Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського
присвячується**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
Інститут рукопису

Київ 2008

О. П. Степченко

**УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ – ФУНДАТОРИ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ВІДДІЛІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
(1918–1934)**

Київ 2008

Видання присвячене вивченню історії формування рукописних та книжкових фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ), зокрема її спеціалізованих підрозділів, у 1918–1934 рр. Джерельною базою дослідження є особові архіви видатних українських учених, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ. Проаналізовано особливості формування, структуру, наповнення та склад рукописних і книжкових фондів НБУВ зазначеного періоду. Визначено місце й роль архівної спадщини видатних українських учених у розкритті достовірної історії створення НБУВ. До наукового обігу залучено нові архівні джерела, що висвітлюють найскладніший та малодосліджений період функціонування Бібліотеки.

Для істориків, архівознавців, джерелознавців, книгознавців, бібліотекознавців та всіх тих, кого цікавить історія розвитку вітчизняної культури.

Відповідальний редактор

Л. А. Дубровіна, член-кореспондент НАН України

Рецензенти

Г. В. Боряк, доктор історичних наук

Т. П. Павлуша, кандидат історичних наук

*Друкується за постановою Вченої ради Національної бібліотеки
України імені В.І. Вернадського*

*Підготовлено на комп'ютерному обладнанні, наданому Національній
бібліотеці України імені В.І. Вернадського Фондом Катедр
українознавства при Гарвардському університеті (США).*

*Програма українознавчих досліджень, фундатором якої
є ФКУ, фінансується за рахунок благодійних пожертв
українських громад США і Канади*

ISBN 978-966-02-4885-4

© О.П. Степченко, 2008

Передмова

Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – НБУВ), створеної в 1918 р., в аспекті формування концепції бібліотеки саме як національної останнім часом привертає пильну увагу дослідників.

Бібліотеку створювала когорта відомих учених і діячів культури, які розуміли нагальну необхідність в існуванні саме національного книгосховища. Вони входили до складу Тимчасового комітету (далі – ТК) для заснування Національної бібліотеки України (1918–1919 – Національна бібліотека Української Держави в м. Києві, 1919–1920 – Всенародна (Національна) бібліотека Української Держави в м. Києві, 1920–1934 – Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській академії наук; далі – ВБУ), зберігали вірність національній ідеї, закладеній в основу створення Бібліотеки, в найскрутніші часи першого десятиліття її існування. Серед них були такі визначні особистості української науки та культури, як М.П. Василенко, В.І. Вернадський, А.Ю. Кримський, С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Д.І. Багалій, П.Я. Стебницький та ін.

Реалізація ідеї національної української бібліотеки та її подальше уточнення, укладання структури і функцій, формування історико-культурологічних фондів, принципів внутрішньої діяльності продовжувалися протягом 1920-х років знаними фахівцями бібліотечної справи Є.О. Ківлицьким, С.П. Постернаком, В.Ф. Іваницьким, Г.П. Житецьким, С.І. Масловим, П.М. Поповим, В.О. Кордтом, М.І. Ясинським, О.Т. Дзбановським та ін. Аналіз їх особових фондів з позицій архівознавства, джерелознавства та бібліотеко-

знавства дозволяє широко використовувати ці матеріали як джерельну базу для історичних досліджень з історії НБУВ та її спеціалізованих фондів.

Історію перших років існування ВБУ висвітлюють джерелознавчі документи про заснування Бібліотеки – Звернення, Статути, Хроніки, звіти (справоздання), огляди фондів, що періодично публікувалися як окремо, так і в бібліотечних та академічних спеціальних і державних виданнях. Це були, як правило, матеріали, що характеризували діяльність Бібліотеки взагалі або за конкретним напрямом. Короткі нариси і огляди репрезентувалися у довідкових та енциклопедичних виданнях. Серед авторів – В. Вернадський, В. Кордт, Л. Биковський, І. Кривецький, М. Сагарда, С. Поштернак, Л. Хавкіна, М. Ясинський, В. Іваницький, Я. Міяковський, О. Дзбановський та ін.¹

1920–1930-ті роки характерні тим, що на той період пріоритетними вважалися теоретичні розробки у галузі бібліотекознавства та бібліографії. Організація спеціалізованих історико-культурних фондів залишилася поза увагою вчених. Так, Г.П. Житецькому, В.І. Барвінку, С.І. Маслову та деяким іншим фахівцям належать розвідки про окремі спеціалізовані відділи, проте основною метою цих публікацій є популяризація фондів та опис цінних надходжень до рукописного відділу та відділу стародруків². Краще представлений відділ україніки у оглядах М.І. Ясинського, але науково-методичні проблеми формування фонду залишаються практично поза увагою дослідників³. Деякі вчені продовжували писати про ВУАН та Біб-

¹ *Вернадський В.І.* В справі заснування Української Академії Наук у Києві // Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. – К., 1919. – С. 5–9; Вісн. АН УРСР. – 1969. – № 1. – С. 82–85; *Кордт В.О.* Про Національну Бібліотеку Української Держави: (Записка) // Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. – К., 1919. – С. 10–11; *Биковський Л.* Національна Бібліотека Української Держави. – Варшава; Каліш, 1922. – 16 с. та ін. Бібліографію див.: Центральна наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського Академії наук України: Бібліогр. покажчик, 1918–1993 рр. – К., 1993.

² Див. відповідні розділи у вид.: Центральна наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського Академії наук України: Бібліогр. покажчик, 1918–1993 рр. – К., 1993.

³ *Ясинський М.І.* До питання про сконцентрування й поширення українознавчої бази в роботі ВБУ // Бібл. журн. – 1925. – № 6/7. – С. 10–14; *Він же.* Заснування українознавчих книжкових фондів // Зоря. – Дніпропетровськ,

ліотеку і в еміграції – Н. Полонська-Василенко, В. Дорошенко, Л. Биковський та ін.⁴

Певні періоди та напрями діяльності Бібліотеки у радянські часи були практично нерозробленими, оскільки її заснування пов'язувалося з іменем гетьмана Павла Скоропадського та національною ідеєю. Перший період існування ВБУ висвітлювався однобічно, концепція Бібліотеки й історія відділу україніки та його окремого фонду як основи національної бібліотеки не вивчалися. Архівні матеріали згаданих учених практично не використані навіть у фундаментальному виданні “История Центральной научной библиотеки АН УССР”⁵.

Деякі аспекти початкового періоду функціонування Бібліотеки розглядалися в окремих статтях останніх років, коли відбулася деідеологізація суспільства, що відкрила багато “заборонених” тем з історії України. Серед них – роботи О.М. Апанович, К.М. Ситника, С.М. Стойка⁶, С.М. Кіржаєва⁷, Я.Р. Дашкевича⁸, П.В. Голо-

1925. – Ч. 11. – С. 19–20; *Він же*. Обсяг відділу “Україніка” ВБУ // Бібл. журн. – 1925. – № 1. – С. 7–11; *Він же*. Відділ [книгосховища] “Україніка” ВБУ // Там само. – 1926. – № 2/3. – С. 37–39; № 8. – С. 39–41; *Він же*. Український книжковий фонд Всенародної бібліотеки України // Бібл. зб. – 1927. – № 2. – С. 54–65; *Він же*. Українознавча робота Всенародної бібліотеки України // Шлях освіти. – 1934. – № 11/12. – С. 257–259.

⁴ Бібліотека Академії Наук (ВБУ). У вид.: *Полонська-Василенко Н.Д.* Українська Академія наук: Нарис історії. – Мюнхен, 1958. – Ч. 2: 1931–1941; *Дорошенко В.* Українська Національна Бібліотека. – Львів, 1936; *Wykowski L.* Biblioteki publiczne w Ukrainie Radzieckiej. – Warszawa, 1937. – 128 s.; *Касинець Е.* Юрій Іванов-Меженко (1892–1933). Бібліографічна діяльність київського періоду, 1931–1933 // Книжник. – 1992. – № 4. – С. 37–43.

⁵ История Центральной научной библиотеки АН УССР. – К., 1971. – 222 с.

⁶ *Сытник К.М., Стойко С.М., Апанович Е.М.* В.И. Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине. – К., 1984. – 236 с.

⁷ *Киржаев С.Н.* Из истории организационно-административного руководства и управления Всенародной библиотеки Украины в первые годы ее существования (1918–1920) // Роль библиотек в развитии общества : Тез. докл. и сообщ. Междунар. науч. конф. (10–13 окт. 1989 г., г. Киев). – К., 1989. – Вып.1. – С. 73–74; *Киржаев С.Н., В.А.Толстов.* Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского. Письма украинским академикам Н.П. Василенко и А.А. Богомольцу. – К., 1991. – 45 с.

⁸ *Дашкевич Я.Р.* Юр Меженко // Укр. вісник. – К., 1987. – Вип. 9/10. – С. 118–128; *Він же*. Нескорений лицар української книги // Слово і час. –

буцького, Є.М. Жлудько⁹, Ф.К. Сарани, І.Г. Шовкопляса, Т.А. Ігнатової, Н.В. Козакової, Н.В. Стрішенець¹⁰, Л.А. Гнатенко і М.В. Кучинського¹¹ та ін. Певне значення мають і підготовлені П.В. Голобуцьким, Є.М. Жлудько та Н.В. Козаковою¹² публікації документів стосовно перших років функціонування ВБУ та календар пам'ятних дат.

Більш конкретно розвиток ідеї Національної бібліотеки та передумови її створення розглядалися у дисертаційній роботі автора пропонованого видання “Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934)” та монографії про перші 30 років діяльності Національної бібліотеки, виданої Л.А. Дубровіною та О.С. Онищенком¹³.

Метою даного дослідження є певна історична інверсія – виз-

1992. – № 6. – С. 14–20; *Він же*. Пам'яті Юрія Меженка // Сучасність. – 1992. – № 10. – С. 116–123; *Він же*. Народа нездійснених мрій // На шляху до створення репертуару української книжки. – Львів, 1991. – С. 3–8.

⁹ *Голобуцький П.В., Жлудько Є.М.* Результат творчості українського народу (Національна бібліотека України: виникнення і перші роки існування // Бібл. вісн. – 1993. – № 3/4. – С. 5–26.

¹⁰ *Ігнатова Т.А., Козакова Н.В., Стрішенець Н.В.* Юрій Олексійович Меженко (1892–1969). Матеріали до біографії. – К., 1994. – 175 с.; *Стрішенець Н.В.* Роль Ю.О. Меженка в становленні української бібліографії // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: Тези доп. Міжнар. наук. конф. Київ, 12–15 жовт. 1993 р. – К., 1993. – Ч. 2. – С. 169–170; *Вона ж.* Каталізатор цивілізації: До питання про національну бібліотеку України // Укр. культура. – 1991. – № 7. – С. 12–13; *Вона ж.* Взірєць справжнього професіонала: (До 100-річчя з дня народження Ю.О. Меженка) // Укр. культура. – 1992. – № 6. – С. 10–11; *Вона ж.* Роль Ю.О. Меженка в запровадженні УДК в Україні // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи: Тези доп. Міжнар. наук. конф. Київ, 10–12 жовт. 1995 р. – К., 1995. – С. 20–21; *Вона ж.* Бібліографічна спадщина Юрія Олексійовича Меженка: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1996. – 24 с.

¹¹ *Гнатенко Л.А., Кучинський М.В.* Є.О. Кивлицький – перший директор Всенародної бібліотеки України // Бібл. вісн. – 1996. – № 1. – С. 8–10.

¹² *Історія Академії наук України, 1918–1923 (документи і матеріали) / Упор. В.Г. Шмельов та ін. – К., 1993. – С. 77–78; Документи перших років створення ЦНБ // Бібл. вісн. – 1993. – № 3/4. – С. 10–17; Козакова Н.В.* Календар пам'ятних дат ЦНБ // Там само. – С. 35–40.

¹³ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – 335 с.

начення конкретного внеску видатних культурних діячів України у створення та розвиток спеціалізованих відділів ВБУ, тобто репрезентація історії власне тих внутрібібліотечних адміністративних утворень, наявність яких і дає змогу визначати наукову бібліотеку як національну, через персоніфікований ряд їх керівників. На основі ґрунтовного студювання архівних та опублікованих джерел проаналізовано саме ті періоди життя та діяльності керівників спеціалізованих підрозділів ВБУ у 1918–1930-х роках, які вони присвятили розвитку бібліотечної справи в Україні взагалі і розбудові ВБУ зокрема.

Історико-бібліотекознавчі та історико-джерелознавчі методики аналізу джерельної бази дають змогу не лише глибше пізнати процеси формування документальної спадщини України, а й оцінити роль і місце видатних українських громадських діячів у діяльності ВБУ у складний період її існування.

Джерельну базу роботи становить комплекс документальної спадщини таких видатних діячів бібліотечної справи, як Є.О. Ківлицький, С.П. Постернак, Г.П. Житецький, С.І. Маслов, П.М. Попов, В.О. Кордт, О.Т. Дзбановський та інші, що зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), а також документи відомчого Архіву НБУВ. Серед них численні офіційні документи, що відображають діяльність ВБУ у 1918–1934 рр.: протоколи засідань, доповідні записки, розпорядження, звіти, статистичні матеріали, матеріали про надходження книжкових зібрань тощо. Особові архіви містять як офіційні документи про науково-організаційну діяльність відповідних відділів, так і особисті документи фондоутворювачів, зокрема біографічні матеріали, спогади, щоденники, листування тощо. Чимало з них описані порівняно недавно – наприкінці 80 – початку 90-х років й досі не залучені до наукового обігу. Використовуються також деякі матеріали таких видатних учених, як М.П. Василенко, В.І. Вернадський, С.О. Єфремов, А.Ю. Кримський, які теж зберігаються у фондах ІР.

Хронологічні рамки пропонованого дослідження – 1918–1934 рр. Це період існування Всенародної (Національної) бібліотеки України до реорганізації ВУАН та підпорядкування Бібліотеки Академії й перейменування ВБУ в Бібліотеку Всеукраїнської академії наук. Найбільша увага приділяється періоду 1918–1929 рр. – до початку масових судових процесів та репресій в Академії наук і в україн-

ському суспільстві. Період існування Бібліотеки, пов'язаний з 1930–1934 рр., можна розглядати як період повної деструкції первісних ідей національної бібліотеки.

До наукового обігу введено багато нових архівних джерел, зокрема з особових архівних фондів видатних учених – співробітників ВБУ, що висвітлюють найскладніший та малодосліджений період формування ВБУ і організації її фондів; визначена основна роль українських учених, які створювали ВБУ та її спеціалізовані фонди, організовували її діяльність як національної в надзвичайно важкі для української інтелігенції; часи через дослідження персоналій встановлена історія формування спеціалізованих фондів ВБУ, їх комплектування, пошуків оптимальної організації відділів, що не висвітлювалася у попередніх історичних дослідженнях про ВБУ.

Архівні фонди українських учених, які працювали у ВБУ в 1918–1934 рр., є надзвичайно цінним джерелом розвитку ідеї національної бібліотеки як осередку науки та культури в Україні. Їх цінність полягає в тому, що вони зберігають хоча й невелику кількість документів, але є такими, що відображають приховані процеси розвитку Бібліотеки. В умовах знищення багатьох архівних джерел того часу ці документи протягом певного періоду не могли бути оприлюдненими, але лише вони у сукупності надають можливість суттєво скорегувати наші знання про реальні події та персоналії досліджуваного періоду.

Період 1918–1928 рр., до реорганізації ВБУ в державну бібліотеку Всеукраїнської академії наук, був спрямований на започаткування національної бібліотеки. Поняття “національна” базувалося, передусім, на створенні фонду друкованої українки, рукописної, стародрукованої та мистецької спадщини українського народу українською мовою та всіма мовами про Україну, а також передбачало бібліографічну діяльність у галузі державного і національного друку. Реорганізація Бібліотеки в державну та центральну наукову була викликана ідеологічними й політичними подіями в Україні, знищенням національної інтелігенції і національної науки кінця 20 – початку 30-х років, які потім переорієнтували функції та загальну діяльність Бібліотеки як державного книгосховища УРСР. Відносно незалежний розвиток ВБУ, що існувала при ВУАН, але мала переваги у проведенні власної внутрішньої політики, був визначений її статусом не лише академічної, а й всеукраїнської бібліотеки. Цьому сприяла діяльність її директорів та завідуючих відділами, які

Передмова

формували бібліотечну політику на високому науковому рівні як національну українську та, одночасно, як загальнолюдську. У внутрішній політиці ними зберігалось поняття “україніки” як головної стратегії розвитку фондів.

Політичні репресії 1920–1930-х років майже знищили професійний кадровий склад ВБУ. Серед тих, по кому страшним мечем “пройшовся” сталінізм, були й ті, хто стояв біля витоків національної книгозбірні, внісши свій посильний внесок у розбудову Бібліотеки, що за найкоротший історичний термін стала за обсягами та багатством фондів в один ряд з провідними бібліотеками світу, які, на відміну від української, створювалися протягом століть. Це директори та завідувачі спеціалізованими відділами ВБУ Ю.О. Іванов-Меженко, С.П. Постернак, Н.М. Миколенко, В.Ф. Іванушкін, П.Я. Стебницький, В.Ф. Іваницький, М.І. Сагарда, М.Ф. Оксіук.

Життєвий досвід кожного з них і ще сотень та тисяч таких трудівників і патріотів, чії біографії неподільно злилися з бурхливою історією України першої третини ХХ століття, став достойною часткою загальнолюдського досвіду, який сучасне покоління розвиває та вдосконалює.

* * *

Пропонована наукова праця укладена за принципом зводу персоналогічних статей із тематики, задекларованої у назві видання. Статті вміщені за алфавітом особистостей і складаються із короткої біографічної довідки, аналітичної частини, яка висвітлює професійну діяльність видатних діячів української науки та культури на керівних посадах у ВБУ, та огляду документів особових фондів діячів та матеріалів інших фондів, дотичних до аналізованої теми, що зберігаються в ІР НБУВ та Архіві НБУВ.

У Додатках до видання репрезентовані текст звернення ТК ВБУ до народу України. 1918 р. та витяги з протоколів ТК ВБУ стососно комплектування фондів Бібліотеки за 1918–1920 рр.

Геппенер Микола Володимирович
завідуючий відділом рукописів ВБУ
в 1934–1938 рр.

М. Геппенер.

М.В. Геппенер (1901–1971) – архівіст, славіст, палеограф, археограф – народився в м. Кронштадті. Навчався у київській гімназії (1918), служив санітаром 2-го Червоноармійського госпіталю (1918–1920), закінчив літературно-лінгвістичний відділ (знав німецьку, англійську, французьку, болгарську, сербську, польську та старослов'янську мови) факультету профосвіти Київського інституту народної освіти (1924). Працював викладачем у трудовій школі № 5 м. Києва (1925–1930), позаштатним бібліотекарем ВБУ (1927–1929), бібліотекарем, старшим бібліотекарем (1930–1934), завідуючим відділом рукописів ВБУ (1934–1938).

Протягом 1927–1930 рр. навчався в аспірантурі Бібліотеки, співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка, Інституту історії, Педагогічного інституту та Університету (1938–1941). У 1941 р. захистив кандидатську дисертацію.

Під час окупації 1941–1943 рр. працював в Академічній бібліотеці при Київській міській управі, яка з 1942 р. мала назву Крайової; з 1942 р. – директор Крайової бібліотеки при об'єднаному бібліотечному комбінаті – так званій Центральній бібліотеці на чолі з доктором Бенцінгом. У кінці вересня 1943 р. німецьке управління архівів, бібліотек та музеїв залучило його як охоронця до супроводу транспорту з найцінніших київських архівних документів та рідкісних бібліотечних фондів до м. Кам'янця-Подільського. У 1944 р. він потрапив до Чехії, де німці сконцентрували вивезені київські архіви. М.В. Геппенер опікувався збереженням фондів,

склав охоронні описи всіх архівних документів, а в 1945 р. реєвакував ці архіви до України.

Після повернення в Україну був висланий з Києва як людина, яка залишалася на окупованій території. Мешкав у с. Буча, працював секретарем заводууправління Бучанського скляного заводу, молодшим співробітником Київського НДІ ортопедії, Інституту мікробіології та епідеміології (1947–1948), молодшим бібліографом бібліотек Стоматологічного інституту (1948–1955) і Медичного інституту (1955–1956), завідувачим бібліотекою та молодшим науковим співробітником відділу інформації Київського інституту ортопедії та травматології (1956–1964, 1968–1971).

Доля М.В. Геппенера пов'язана з ВБУ з 1927 р., коли він, за рекомендацією В.М. Артоболевського та С.І. Маслова, вступив до аспірантури ВБУ за спеціальністю “історія та бібліографія рукописної книги” (науковий керівник С.І. Маслов). Він почав працювати у Бібліотеці не лише як аспірант, а й як співробітник, оскільки на прохання П.М. Попова для нього Президією ВУАН була виділена спеціальна ставка у відділі рукописів. У своїй автобіографії М.В. Геппенер писав: “В 1927–1929 г. прошел аспирантуру по истории книги при Библиотеке Академии Наук УССР (кандидатской диссертации не защищал: в 1929 г. они были отменены). С 1929-го (фактически с 1927-го г.) работаю в Отделе Рукописей Библиотеки АН УССР (с 1931 г. – научным сотрудником, с 1934 г. – заведующим отделом). С 1926 г. веду работу над вопросом древней русской литературы (преимущественно повествовательной), библиографии рукописей и палеографии”¹.

Від часів діяльності Геппенера в ВБУ збереглися складений ним за тематичним принципом у 1928 р. рукописний каталог підручного фонду відділу стародруків (близько 1341 найменування) та каталог особистої бібліотеки С. Богуславського.

Починаючи з 1930 р. він здійснював наукове описування фондів КДА, паралельно проводячи палеографічні дослідження рідкісних документів, укладав списки рукописних матеріалів з історії філософії в Україні, вивчав склад та зміст вінницьких збірок, а перебуваючи у відрядженні до Житомира, – фонди Волинського науково-дослідного музею².

У цей період при Бібліотеці на правах відділу було створено Науково-дослідний інститут бібліотекознавства (1925–1927 – Науково-дослідний інститут бібліотекознавства; 1927–1933 – Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії; далі – НДКБ),

до сфери діяльності якого входили широкі бібліотекознавчі дослідження. В межах НДКБ працював семінар з історії бібліотечної справи в Україні, де М.В. Геппенер читав лекції (в особовому архіві збереглися тексти його лекцій про бібліотеки Київської Русі та “З історії письма та бібліографії рукописів”), проводив заняття з палеографії, займався проблемами створення книжно-рукописних фондів бібліотек.

Перебуваючи на посаді завідуючого відділом рукописів, він організовував передачу рукописних фондів монастирських й інших цінних колекцій і зібрань, брав участь у підготовці радянської бібліотечної енциклопедії (яка, на жаль, не була опублікована), займався розробкою питань стосовно технічних вимог до приміщення для рукописних фондів у зв'язку із будівництвом нового будинку для Бібліотеки. М.В. Геппенер, разом із П.М. Поповим та В.Ф. Іваницьким, гостро ставив питання про створення єдиного рукописно-книжкового фонду у зв'язку із завданнями відділу рукописів ВБУ та станом рукописних збірок на периферії³.

М.В. Геппенер очолив відділ рукописів Бібліотеки у найбільш складні часи, коли відбувалася реорганізація ВУАН: за його ініціативою до фондів Бібліотеки було передано архів Академії наук, що містив матеріали її наукової, організаційної та адміністративної діяльності, а також документи та книжкові зібрання, конфісковані під час арештів учених.

У період 1930–1938 рр. був прийнятий ряд рішень Народного Комісаріату освіти (далі – НКО) щодо концентрації універсальних книжкових фондів, дореволюційних колекцій і зібрань з фондів провінційних бібліотек та музеїв у декількох великих бібліотеках, серед яких ВБУ посідала найпочесніше місце. Регіональним бібліотечним та музейним установам було приписано переглянути склад своїх фондів та передати “зайві” (тобто давні) до найближчої наукової бібліотеки – або ВБУ в Києві, або до Харківської чи Одеської центральних наукових бібліотек.

До ВБУ надійшла найцінніша частина бібліотеки Волинського музею, що налічувала понад 100 тис. кн. од. Передавання фондів почалося з березня 1931 р. Майже рік у м. Житомирі працювала спеціальна бригада працівників ВБУ, серед яких були П.М. Попов, О.Т. Дзбановський та Ф.П. Максименко. Вони детально ознайомилися із змістом і станом книжкових фондів Волині, встановили найдоцільніші форми розподілу та розпочали перевезення до ВБУ

найціннішої частини, зокрема інкунабулів та рукописних книг. До цієї роботи залучався й М.В. Геппенер, який складав списки рукописних пам'яток разом з П.М. Поповим та О.Т. Дзбановським.

Цей період відзначений в історії Бібліотеки також тим, що її фонди нарешті поповнилися вже давно націоналізованими радянською владою цінними колекціями та зібраннями з бібліотек Видубицького, Миколаївського, Михайлівського та Лаврського монастирів.

У 1934 р. за дорученням директора ВБУ М.В. Геппенер перевозив рукописи та частину стародруків бібліотеки Михайлівського собору (тоді філії ВБУ) до нового будинку ВБУ для поповнення фондів відділів рукописів та стародруків. У своїй службовій записці він докладно описує фізичний стан та наявність рукописів і пропонує "...зважаючи на їх виняткову цінність... провести детальну звірку змісту належних рукописів з даними інвентаря та друкованого опису"⁴.

У 1935 р. М.В. Геппенеру було доручено розробити схему організації та використання спеціального фонду нелегальних дореволюційних видань, який мав зберігатися у відділі рукописів як окрема колекція.

М.В. Геппенер доклав чимало зусиль для популяризації рукописних зібрань Бібліотеки, залучення фахівців до їх вивчення. Опублікувавши кілька оглядів фондів рукописного відділу та спеціальну тематичну статтю з описами рукописів XV–XIX ст. з астрономії, фізики, хімії та техніки, він характеризував свою наукову роботу як "дещицю з його загального покажчика "Рукописні матеріали з історії науки та техніки в фондах Відділу рукописів Бібліотеки АН УСРР"⁵.

В автобіографії М.В. Геппенера, яка зберігається у фондї С.І. Малюкова, йдеться про те, що впродовж 1923–1936 рр. учений зміг опублікувати лише дві з 17-ти ґрунтовних наукових розвідок. До друку були підготовлені "Перші бібліотеки давньої України (Спроба історичного нарису)" (1927), "Неописані колекції Київської Духовної Академії (бібліографія)" (1927–1928), "Описи київських рукописних збірок (історично-бібліографічний начерк)" (1930), "Короткий провідник по Відділу Рукописів Бібліотеки АН УСРР" (1935), "Опис кирилівських рукописів Бібліотеки АН УСРР. Вип. 1 (XII–XIV ст.)" (1936) та багато ін. Досліджуючи старі рукописи київських збірок, М.В. Геппенер задумав видати довідник з найрізноманітнішими зразками письма, який мав би охопити XII–

XIX ст. і стати посібником з української палеографії. Перший випуск з матеріалами XII–XIV ст. був підготовлений у 1934 р. С.І. Маслов у своїй рецензії на цю працю писав: "У роботі т. Геппенера почувається фахівець..., а видання важливе для поглибленої розробки різних питань слов'янської палеографії"⁶.

У 1935 р. М.В. Геппенер підготував роботу про історію відомої пам'ятки "Київські глаголичні листки" та здійснив детальний палеографічний опис цього рукопису, який зберігається у ІР НБУВ. Він відслідкував історію рукопису від 1870 р., надав характеристику відкривачеві та жертводавцю рукопису архімандриту Антоніну (Капустіну), зробив детальний палеографічний опис пам'ятки. Це наукове дослідження дороблялося в окупованому німцями Києві і з'явилося частково німецькою мовою після війни.

Набуті прикладні знання з палеографії та вміння застосовувати текстологічний аналіз для історико-теоретичних наукових розробок спонукали М.В. Геппенера у 1938 р. полишити Бібліотеку і перейти до Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка, до відділу історії давньої української літератури, де в березні 1941 р. він був затверджений на посаді старшого наукового співробітника. М.В. Геппенер почав працювати над дисертацією, присвяченою повісті про Трою Гвідо де Колумна. Водночас Постановою Президії АН УРСР від 3 січня 1939 р. його як фахівця з палеографії та археографії було введено до складу головної редколегії академічного ювілейного видання творів Т.Г. Шевченка: М.В. Геппенер мав дослідити та порівняти автографи Шевченка, що зберігалися в м. Києві. Впродовж 1939 р. з'явилося кілька його публікацій на цю тему⁷. У квітні 1941 р. М.В. Геппенер захистив кандидатську дисертацію. Його офіційними опонентами були С.І. Маслов та О.А. Назаревський, відомі історики середньовічної літератури.

27 липня 1941 р. М.В. Геппенера мобілізували на фронт як військового перекладача, а у вересні він потрапив у оточення. Із полону його відпустили через гострий туберкульозний напад. У пошуках заробітку М.В. Геппенер влаштувався у Бібліотеку Академії наук.

Без переменшення визначною була роль М.В. Геппенера у збереженні фондів Бібліотеки та Центрального державного історичного архіву України, що залишалися в Києві у 1941–1943 рр., а також у врятуванні великої кількості архівів українських діячів, полишених у місті, зайнятому нацистами⁸.

У 1942 р. Бібліотека отримала статус Крайової, об'єднавши

декілька наукових бібліотек Києва (крім БАН – Університетську, Медичну, Політехнічного інституту, Педагогічну тощо). М.В. Геппенер був призначений її керівником. Разом з О.А. Назаревським він доклав чимало зусиль для того, щоб нацисти не змогли об'єктивно оцінити рукописні фонди Бібліотеки, не вивезені в евакуацію. М.В. Геппенером був здійснений облік усіх залишених фондів (а вивезли лише незначну кількість рукописів Бібліотеки), власне він переконав нацистське бібліотечне керівництво у “другорядності” цих матеріалів, через що вони і не стали об'єктом вивезення в Німеччину⁹. Наразі в Києві залишалися такі цінні зібрання, як Уманська колекція, зібрання Шодуарів, монастирські бібліотеки Києва, Волині, особові архівні фонди викладачів Університету Св. Володимира, Київської духовної семінарії та багато ін.

Крім збереження фондів Бібліотеки, М.В. Геппенер, як зазначалося вище, разом зі своїми колегами врятував багато т. зв. “безгосподарних” фондів, до яких належали бібліотеки партійних і громадських організацій, підприємств, ліквідованих нацистською владою, приватних бібліотек. Силами працівників Бібліотеки було виявлено і зведено до сховища 850 тис. кн. од., 472 теки рукописних матеріалів та 4 тис. нот; врятовано більшість фондів інститутів Академії наук. Так, до Бібліотеки було передано: з Інституту літератури – 33 148 кн. од.; історії – 23 000; мистецтвознавства, фольклористики та етнології – 12 550; мовознавства – 12 000; фізики – 12 766; математики – 11 150; механіки – 11 012 кн. од. тощо.

Крім цього, були збережені збірки проф. П.М. Попова – 8413 кн. од.; акад. М.М. Крилова – близько 10 тис.; акад. М.Г. Холодного – 3414; залишки бібліотеки акад. О.О. Богомольця. Перенесено до безпечного місця відділ орієнталії, частину фонду якого (приблизно 10 тис.) було викинуто нацистами просто на сніг.

Розташувавшись у будинку Раднаркому, працівники Бібліотеки переглянули протягом кількох днів близько 200 тис. кн. од. Понад 53 тис. кн. од. були відібрані до Бібліотеки.

Розшукуванням та зберіганням архівів видатних українських діячів культури керували М.В. Геппенер та О.А. Назаревський. Так були врятовані архіви Івана Ле, В. Сосюри, С. Скляренка, Петра Панча, А. Малишка, Н. Рибак, Ю. Яновського, П. Тичини, М. Рильського, А. Головка, С. Шелухіна, Б. Зданевича та багатьох ін.¹⁰

Навіть у період нацистської окупації Бібліотека на чолі з М.В. Геппенером намагалася комплектувати свої фонди обов'язковим при-

Відділ рукописів БАН УРСР
після звільнення Києва від нацистської окупації.
(Архів НБУВ, фото 3)

мірником друку. Щоправда, з Української книжкової палати надси-
лалися лише ті матеріали, які публікувалися в Києві. Надходження з
районів Київського округу були вкрай випадковими. За цим дже-
релом комплектування було отримано 15 982 прим. газет, 1755 книг,
брошур періодичних видань, 473 од. дрібних матеріалів; 881 плакат.
За передплатою в 1943 р. надійшло декілька назв німецьких газет
та три назви журналів – усього 442 прим. Придбано було тільки
104 кн. од. Улітку 1943 р. група комплектування надіслала для україн-
ських робітників, котрі працювали в Німеччині, 11 бібліотечок.

З кінця вересня 1943 р. нацистське Крайове управління про-
довжило свою діяльність у м. Кам'янець-Подільський. М.В. Гепше-
нер залізницею супроводжував вантаж з архівними та бібліотеч-
ними фондами. 10 жовтня 1943 р. було відправлено 10 ящиків з
фондами Крайової бібліотеки, серед них: 2 ящики з рукописами, 5 –
зі стародруками, 2 – з нотами, 1 – з творами мистецтва, 1 – з украї-
нікою. Ці матеріали потрапили спочатку до Кам'янця-Подільського,
потім до Тропшау (Опави, Чехія). Завдяки М.В. Гепшенеру всі ви-
везені нацистами з Києва архіви були у повній збереженості по-
вернуті законним власникам¹¹.

Лише на початку січня 1946 р. М.В. Геппенер повернувся в Україну. Спроба поновитися на роботі в Інституті літератури була марною. Нарешті наприкінці 1947 р., завдяки знанню мов, йому вдалося влаштуватися на посаду перекладача спеціальної літератури в Інститут мікробіології та епідеміології. У 1948 р. М.В. Геппенера перевели на посаду бібліографа Стоматологічного інституту, з 1955 р. він перейшов на таку ж посаду в бібліотеку Медичного інституту, а впродовж 1956–1964 рр. завідував бібліотекою Інституту ортопедії та травматології, звідки й вийшов на пенсію в 1965 р. Однак матеріальні нестатки змусили М.В. Геппенера знову вийти на роботу в Інститут ортопедії та травматології, де він і трудився на посаді в.о. молодшого наукового співробітника відділу інформації до останніх років життя.

До улюблених середньовічних рукописів М.В. Геппенер повернувся лише наприкінці 1950-х років як звичайний читач Бібліотеки. Тут він на громадських засадах проводив курси палеографії для співробітників відділу рукописів, ділився своїм досвідом відносно кодикологічного опису рукописних книг та працював над укладанням каталогу слов'янських рукописів XI–XV ст.

Доля не завжди була прихильною до М.В. Геппенера, проте його внесок у формування спеціалізованих фондів НБУВ, наукова та практична діяльність увійшли окремою сторінкою в історію Бібліотеки, зокрема у вітчизняну археографію та кодикологію української рукописної книги, історію бібліотечної справи.

Матеріали архіву М.В. Геппенера (ф. 169, 175 од. зб.) надходили до відділу рукописів Бібліотеки у 1931, 1943 та у 1972 рр. і були опрацьовані у 1980 р.

Як учень В.М. Перетца та С.І. Маслової М.В. Геппенер розвивав камеральні археографічні традиції в галузі вивчення рукописних книг XI–XV ст. У фонді зберігаються його наукові матеріали, зокрема: “Перші бібліотеки України-Русі (спроба історичного нарису)”; “К истории перевода повести о Трое Гвидо де Колумна”; “Рукописи з історії науки”; “Київські глаголичні листки (опис рукопису)”; “Листи Лесі Українки до брата М.П. Косача”; “Повісті про Троянську війну в літературі східних слов'ян XV–XVII ст. (Повість Гвідо де Колумна в новому білоруському перекладі XVI ст.)”; “До історії старої української повісті”; “Киевская рукопись 1411 г.”; “Славянские рукописи XV в. в фондах отдела рукописей Центральной научной библиотеки Академии наук УССР” тощо.

Усі ці праці були написані на матеріалах рукописних фондів Бібліотеки. Принципи описування рукописних книг М.В. Геппенера ґрунтувалися на ретельному науковому вивченні походження та змісту рукопису, текстологічному порівнянні списків, врахуванні досліджень з теми, знанні історичного контексту виникнення пам'ятки тощо.

Серед творчих матеріалів М.В. Геппенера – переклади англійською та німецькою мовами зарубіжних авторів з різних галузей знань.

В архіві М.В. Геппенера зберігаються також лекції та програми до них, зокрема лекції з палеографії та бібліотечної справи; плани практичних занять з німецької мови; рецензії на праці фондоутворювача С.І. Маслова (на статтю М.В. Геппенера “Київські глаголичні листки”), М.М. Розова (на каталог “Славянские рукописи XI–XIV вв. в фондах отдела рукописей Центральной научной библиотеки Академии наук УССР”), О.А. Назаревського (на дисертаційне дослідження “Повісті про Троянську війну в літературі східних слов'ян XV–XVII ст. (Повість Гвідо де Колумна в новому білоруському перекладі XVI ст.)” тощо.

Біографічні матеріали репрезентовані його автобіографією 1946 р., особою справою (1946–1957); конкурсною справою на заміщення посади наукового співробітника (1968)¹². Листувався М.В. Геппенер з такими видатними вченими, як О.І. Білецький, Д.С. Лихачов, В.І. Малишев, О.А. Назаревський, О.І. Рогов, М.З. Суслопаров, Є.Е. Гранстрем, В.О. Істрін, І.П. Єрьомін, О.В. Палладін, П.Г. Тичина та ін.¹³

¹ ІР НБУВ, ф. 33, № 3040.

² Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 183.

³ Там само. – С. 240.

⁴ Архів ІР НБУВ, оп. 1, од. зб. 44, арк. 1.

⁵ Ульяновський В. Микола Геппенер: доля вченого та його наукова спадщина // Київ. старовина. – 2002. – № 2. – С. 147.

⁶ ІР НБУВ, ф. 33, № 736.

⁷ Ульяновський В. Микола Геппенер: доля вченого та його наукова спадщина. – С. 149.

⁸ Грімстед Кеннеді П., Боряк Г. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – К.; Львів, 1991. – С. 25–26, 87–108.

⁹ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1941–1964. – К., 2003; Бібліотеки Києва у період

нацистської окупації (1941–1943). Дослідження. Анотований покажчик. Публікація документів / Укл. Л.А. Дубровіна, Н.І. Малолетова. – К., 2004.

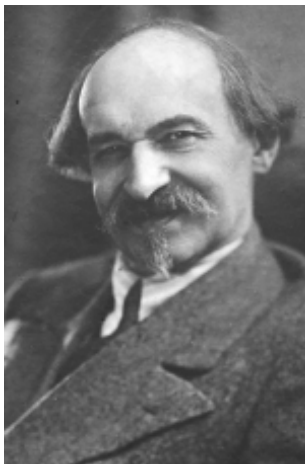
¹⁰ *Малолетова Н, Дубровіна Л.* Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943) // Бібл. вісн. – К., 2001. – № 4.– С. 2–18.

¹¹ *Грімстед Кеннеді П., Боряк Г.* Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – 2-е вид.– Львів, 1992. – Додатки.

¹² ІР НБУВ, ф. 169, № 1–7.

¹³ *Скирта М.Л.* Геппенер Микола Володимирович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. - К., 2002. – С. 99–101.

Дзбановський Олександр Тихонович завідуючий музичним відділом ВБУ в 1928–1938 рр.

А. Дзбановський

О.Т. Дзбановський (1870–1938) – композитор, музичний критик, педагог. Народився в с. Маньківка на Уманщині. Закінчив Уманське духовне училище (1885), Київську духовну семінарію (1890) та продовжував освіту як вільний слухач в Університеті Св. Володимира. Студент Музично-драматичного училища Московського філармонічного товариства (1895–1898), по закінченню працював у Житомирі учителем співів та історії в гімназіях, музичній школі при Артистичному товаристві. З Житомира О.Т. Дзбановський переїхав до Петербурга, де був музичним критиком у газетах “С.-Петербург”, “Вечернее время”, “Слово”, “Новая жизнь”, “Русская музыкальная газета” (1909–1919). У 1919 р. працював інструктором Одеського оперного театру. В 1921 р. переїхав до Харкова, де завідував музичним відділом у НКО (до 1928 р.), член-секретар Вищого музичного комітету, читав лекції у Музичному технікумі та в Музично-драматичному інституті; музичний редактор на радіо. Один із засновників та інспекторів Харківського театру опери та балету, секретар Управління об’єднання українських опер (1925). Засновник музичного відділу ВБУ та його завідуючий у 1928–1938 рр.

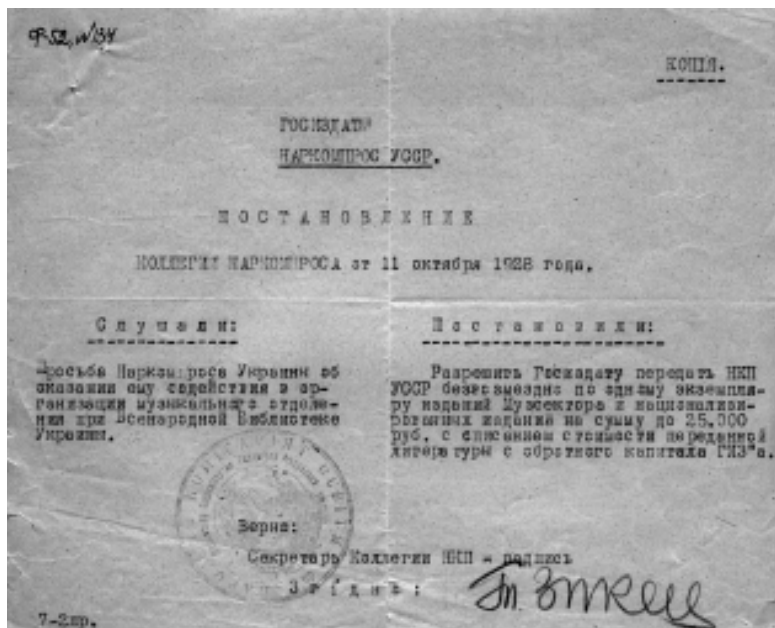
Питання про необхідність створення в Україні Національної центральної музичної бібліотеки з музично-театральним музеєм при ній актуалізувалося О.Т. Дзбановським ще від початку 20-х років –

спочатку на засіданнях Вищого музичного комітету, а потім у доповідних записках до НКО УРСР. Так, 12 травня 1927 р. у зверненні до завідуючого відділом мистецтв НКО він мотивував свою пропозицію тим, що до цього часу Україна не мала ані своєї музичної національної бібліотеки, ані музичного музею, ані колекції інструментів, “принаймні хоч народних”¹. Незначні музичні матеріали були розпорошені по музеях, загальних бібліотеках, клубах, архівах та ін. О.Т. Дзбановський пропонував зібрати всі цінні музичні матеріали із міських, вузівських, клубних бібліотек, державних видавничих організацій, окружних музеїв та архівів України; виділити для музичної бібліотеки України по одному примірнику нот і книг із резервних фондів музичних бібліотек та музеїв Ленінграда й Москви; звернутися через пресу до громадян УРСР та закордонних композиторів з проханням про передавання власних нот і музичних книг, зокрема: нотних рукописів, нотних стародруків, старих музичних підручників, книжок, журналів, газетних вирізок, портретів й автографів музичних діячів, фотографій, програм вистав з музикою й концертів, музичних реліквій та ін.² Записка була надіслана до Вищої Музичної Ради 26 червня 1927 р., і, обговоривши пропозицію О.Т. Дзбановського, Рада постановила, що вона заслуговує на особливу увагу, а тому вимагає прийняття всіх заходів для проведення її в життя.

У 1928 р. НКО УРСР направив О.Т. Дзбановського у відрядження до Москви і Ленінграда для комплектування фондів музичної бібліотеки. Він добився дозволу НКО РРФСР на безкоштовне одержання із фондів Держвидаву, Центрархіву, Бібліотеки ім. В.І. Леніна, Музторгу, Державного книжкового фонду, Всесоюзної академії наук, Публічної бібліотеки та інших закладів дублетних примірників близько 40 тис. нот, книг, журналів, що мали створити твердий фундамент національної музичної бібліотеки³. У фондах ІР НБУВ збереглися листи О.Т. Дзбановського до Державного Російського музею, Ермітажу, Інституту історії мистецтв з проханням сприяти в комплектуванні фондів музичної бібліотеки України.

О.Т. Дзбановський був одним з ініціаторів надання ВБУ обов’язкового примірника друку. Згідно з Постановою Колегії НКО від 11 жовтня 1928 р., Держвидав зобов’язувався передавати до НКО УРСР безкоштовно по одному примірнику видань Музсектору і націоналізованих видань на суму до 25 тис. крб.⁴

Про необхідність мати в складі ВБУ музичний відділ було заде-

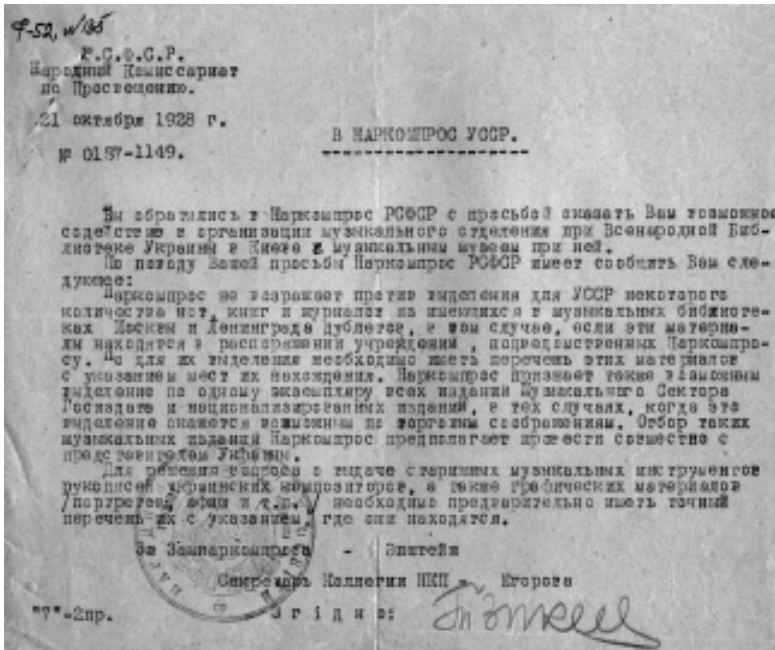
Постанова НКО УРСР
про передавання Держвидавом музичних видань до ВБУ. 11 жовтня 1928 р.
(ІР НБУВ, ф. 52, № 134)

кларовано ще в перших розробках концепцій створення національної книгозбірні. Однак реально питання постало під час обговорення проекту реорганізації ВБУ у 1928 р. у зв'язку з переїздом до нового приміщення.

23 жовтня 1928 р. О.Т. Дзбановський отримав листа від ВБУ з повідомленням про оголошення конкурсу на заміщення посади керівника музичного відділу. Працюючи завідуючим музичним відділом в НКО УРСР у Харкові, він 30 жовтня все ж дав згоду на участь у конкурсі. Невдовзі прийшло повідомлення про обрання О.Т. Дзбановського на посаду наукового співробітника – керівника музичного відділу ВБУ (з платнею в 110 крб.), і він назавжди переїхав з Харкова до Києва.

Завдання музичного відділу, укладені О.Т. Дзбановським, цілком вписувалися в загальну концепцію ВБУ як національної бібліотеки: “стати за головне нотосховище України, бути за наукову базу для студій українських вчених у галузі музикознавства, бути за

Дзбановський Олександр Тихонович

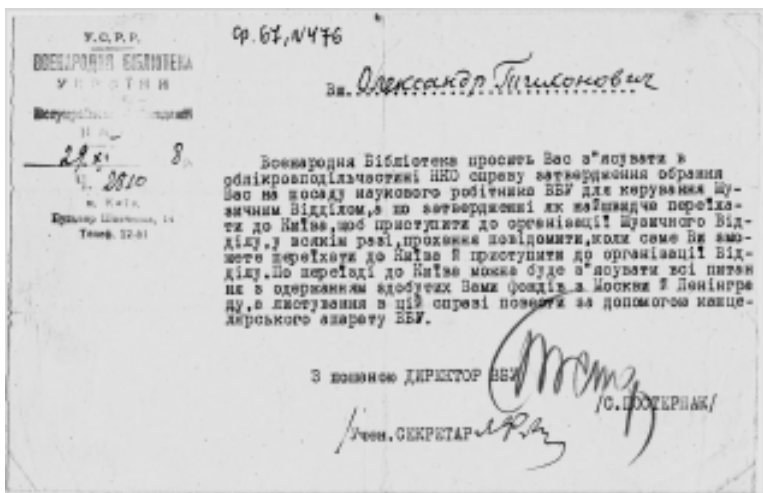

Лист НКО РРФСР до НКО УРСР
про сприяння у комплектуванні музичного відділу ВБУ
музичними виданнями та інструкціями. 21 жовтня 1928 р.
(ІР НБУВ, ф. 52, № 135)

одне з знаряддів поширення музичної культури серед широких мас працюючого люду України". При відділі планувалося також відкрити історично-музичний музей.

В ІР НБУВ зберігається "План організації Музичного відділу ВБУ України", в якому йдеться про потреби відносно створення музичного відділу: "для Муз. відділу потрібно 8–9 кімнат, а саме: 1 кімната під склад всього нотного та ін. матеріалу; 3-и кімнати під ното- й книгосховище (в тім числі 1 кімната виключно під рукописи та стародруки); 2-і кім. під читальні, де необхідно поставити музичні інструменти; 2-і кім. під муз. інструменти, портрети, реліквії та ін.; 1-у кімнату для праці (інвентаризації, каталогізації та ін.). Бажано мати шафи нотні й книжкові. Таку меблю можна здобути з бібліотеки ім. митр. Флавіана, де можна обійтись більш простою меблюю.

Перш за все, необхідно стягнути всі більш цінні матеріали та

Лист директора ВБУ С.П. Постернака до О.Т. Дзбановського із повідомленням про обрання його завідуючим музичним відділом Бібліотеки. 29 листопада 1928 р. (ІР НБУВ, ф. 67, № 476)

інструменти з бібліотек, музеїв та ін. установ УАН м. Києва та із провінціальних музеїв та бібліотек за допомогою Голов. Науки.

Необхідно також підняти клопотання про влиття музичної бібліотеки ВУТОРМУ [Всеукраїнське товариство революційних музик] в Музичну бібліотеку ВБУ. Разом з цим необхідно весь час вишукувати цінні матеріали (особливо архівного характеру) у букіністів та закуповувати ці матеріали”⁵.

На початковому етапі створення музичного відділу О.Т. Дзбановський не мав власного приміщення: доводилось працювати у відділах стародруків та рукописів. Музичні матеріали звозилися до ВБУ з різних міст, він відшукував музичну літературу також й у фондах Бібліотеки, складав плани облаштування відділу, листувався зі спорідненими установами.

З 1 березня 1929 р. під музичний відділ було виділено три кімнати та призначено співробітницю (з бібліотечним стажем та музичною освітою) на посаду старшого бібліотекаря – Катерину Миколаївну Масленікову (дочку відомого українського композитора Миколи Лисенка).

Робота почалася із уточнення змісту музичних фондів, що були зібрані в Бібліотеці ще до заснування спеціалізованого підроз-

ділу та перенесення їх до відділу. Ноти й книжки розкладали за розділами та за алфавітом. Від Музсектору Держвидаву було отримано близько 100 пакунків з примірниками музичного друку. В цих пакунках було майже 1750 примірників нот, і ці перші надходження класичних творів надзвичайно порадували співробітників відділу. У трьох невеликих пакунках від “Харківського пролетарія” надійшло 133 примірники нот, від крамниці “Моно” – 4 пакунки, від житомирської та від одеської крамниць – по одному. Одночасно з ознайомленням з новими надходженнями музичних матеріалів О.Т. Дзбановський розшукував нотні друки також і в Києві⁶.

“Існування Музичного Відділу, – писав О.Т. Дзбановський, – (який являється Всеукраїнською музичною бібліотекою) лише як нотної бібліотеки – без книжок по музиці, журналів тощо не має значної цінності і ніяк не може бути “за головну базу для студій українських вчених в галузі музикознавства”. Треба також мати на увазі, що більшість муз[ичних] книжок містять нотні приклади й зразки, яких далеко не всякий може читати в загальних читальнях. Розпорошення по різних відділах та бібліотеках муз[ичних] матеріалів не тільки ускладнює, але й гальмує працю наукових робітників в галузі музикознавства; гальмує й працю робітників Муз[ичного] Відділу.

А тому прошу винести постанову, яка б задовольнила таким вимогам самого життя:

1) всі матеріали, що мають відношення до музичного мистецтва (в тім числі ноти, етнографічно-музичний матеріал, книжки, журнали, газети, рукописи тощо), що поступають до ВБУ, передавати до Муз[ичного] відд[ілу];

2) всі муз[ичні] матеріали (ті ж самі, що згадано в попередньому пакті), що розпорошено по різних від[ділах] та філіях ВБУ, – (в тім числі і муз[ичну] театр[альну] періодику), передати до муз[ичного] від[ділу]; при чому із філій Лаврської, Михайлівської, Софійської, Петрівської – тільки де-які матеріали, найбільш необхідні, як зразки.

3) негайно передати всі муз[ичні] матеріали (між іншим – Словник Рімана), що знаходяться в коморі № 4 та інш. коморах.

4) задовольнити відділ дублетами журналів, які віддають багато місця для музичних питань (Киевск[ая] Старина, Етнограф[ічні] Вісники, Древняя и Новая Россия та інш.).

Разом з цим прошу задовольнити відділ потрібною кількістю

кімнат (не менше 5) маючи на увазі, що при муз[ичному] від[ділі] повинні існувати читальні з муз[ичними] інструментами. Цього, між іншим, вимагає і Укрнаука – (віднош. 3/XII, ч. 559) “бажано, щоб відведено було б в I або II поверсі достатню кількість кімнат для нототеки, каталогізаційної частини, кабінетів для читання нот, які (кабінети) забезпечені інструментами (роялі, піяніно тощо)”⁷.

Відкриття музичного відділу було проанонсоване в газеті “Пролетарська правда”. У статті, скоріш за все, написаній самим О.Т. Дзбановським, зокрема, акцентувалося також і на тому, що “багато цінного матеріалу, що міг би поновити фонди музичного відділу бібліотеки та музичного при ньому музею, порозкидано по різних кутках нашої країни. Майже в кожному помешканні є та чи та кількість нот, музичних книжок, журналів тощо, іноді цілком зайвих, що лише завантажують полиці, не мають для їх власників майже ніякої цінності. Тим часом весь такий матеріал міг би придатися для наукової роботи, міг би бути належно використаний у бібліотеці, збагатив би фонди національного книгосховища України, Всенародньої Бібліотеки.

Бібліотека звертається до установ, організацій, окремих громадян усіх українських земель з проханням жертвувати:

а) нотні рукописи (твори, записи народніх пісень, колядок, псалм, дум тощо), рукописні музичні трактати, статті, листування музичних діячів та інш.;

б) нотні стародруки, старі музичні підручники, книжки, журнали, газетні вирізки;

в) взагалі всякі ноти та книжки й журнали з музичних питань усіма мовами;

г) старовинні музичні інструменти (хоча б і попсовані) всіх народів та приладдя до них;

д) портрети й автографи музичних діячів, фотографії окремих музик і цілих музичних організацій і груп, афіші та програми вистав з музикою й концертів, реліквії музичних діячів та інш.

Всенародня Бібліотека України також подякує і за всякі відомості про те, де можна роздобути чи придбати згадані вище матеріали для музичного відділу та музичного при ньому музею...”⁸.

Реальне збільшення музичних фондів, а також потреба у якнайшвидшому обслуговуванні музичними матеріалами читачів спонукали О.Т. Дзбановського відмовитися від складання каталогів і зосередити всю увагу на прискореному, але детальному сортуванні

наявних матеріалів та на систематичному розміщенні їх за відділами, розділами, алфавітом композиторів та за описами чи видавничими каталогами. Це дало змогу ще наприкінці 1929 р. відкрити (хоч і неофіційно) відділ для читачів⁹, яких за станом на 1 жовтня 1930 р. було вже 109.

О. Т. Дзбановський відіграв велику роль у комплектуванні фондів цінними та рідкісними музичними виданнями, рукописами, архівними матеріалами. Завдяки особистим зв'язкам, знайомству із багатьма музичними діячами йому вдалося придбати частину рукописів та видань бібліотеки професора Ленінградської консерваторії, дослідника старовинної музики О. Преображенського (130 кн.), редактора-видавця “Русской музыкальной газеты”, історика музики Е. Фіндейзена (142 кн.), відомої співачки А. Паніної-Карцевої та ін.

Де кілька разів О.Т. Дзбановський писав до НКО стосовно залучення до музичного відділу ВБУ значної за обсягом та значенням бібліотеки Всеукраїнського музичного товариства імені М. Леонтовича – першої української музично-громадської організації, створеної в Києві в 1921 р. на базі Комітету по вшануванню пам'яті видатного українського композитора. Нарешті було отримано дозвіл стосовно прийняття бібліотеки разом з музичними інструментами. Наступного дня О.Т. Дзбановський вже почав приймати цінне зібрання Товариства до музичного відділу ВБУ. Надійшло понад 4 тис. прим., серед яких були архівні фонди відомих українських композиторів – М. Леонтовича, Я. Степового, К. Стеценка, документи хору студентів Університету Св. Володимира та ін. (нині ці матеріали зберігаються в ІР НБУВ). На жаль, частина цієї цінної бібліотеки залишилася у розпорядженні Українського акціонерного товариства, яке тоді арендувало приміщення Товариства¹⁰.

Ще й в середині 1930-х років музичний відділ ВБУ знаходився на стадії організації та комплектування. Після 1931 р. він поповнився фондами реорганізованого відділу україніки (1400 прим.). На 1 січня 1933 р. у музичному відділі зберігалось 95 415 нот, книжок та журналів, 600 грамофонних платівок.

Суттєве поповнення музичного фонду відбулося в 1932 р., коли до ВБУ з Волинського науково-дослідного краєзнавчого музею надійшли колекційні фонди, відібрані співробітниками Бібліотеки, в тому числі і О.Т. Дзбановським.

Про це О.Т. Дзбановський розповів у своїй статті “Матеріяли музичної старовини в Житомирському музеї”, надрукованої в київ-

ському фаховому часописі 30-х років ХХ ст. “Музика”. Характеризуючи фонди Волинського музею, він докладно зупиняється на їх зміні та складі, зокрема, на творах польських композиторів переважно середини ХІХ ст.: Шоповича, Яновича, Собанського, Заремби (зберігся перший його твір – романс на текст Андрія Яновича “Я б тобі віддав своє серце”), братів Конських, Кржижанівського, Мірецького, Стефанського, Урбановича, Козловського, Любомирського, Огінського та ін. Між іншими збереглися твори Мірецького – симфонія з опери “Ночлег в Аппенинах”, присвячена Адамові Потоцькому, аристократу і меценату, Кашека – полонез, присвячений князю Паскевичу-Ериванському, Козловського – полонез, присвячений імператриці Єлизаветі Олексіївні, Кратцера – полонез Костюшковський, Баха – “Вінок польських мелодій”; твори для скрипки Роде, В’єтана, Добржинського та ін.¹¹

Серед матеріалів Волинського музею О.Т. Дзбановський відзначав рідкісні музичні підручники “Studien” генералбаса, контрапункту, композиції Бетховена (Відень, 1832); підручник альбомного формату “Ясное наставление к изучению генералбаса, сочиненное и изданное в пользу любителей музыки французом Цыхом в Харькове” з гравюрами Логіна Горха, а також музичні часописи “Нувеліст” за 1849 та 1851 рр., “Музыкальный свет” за 1856 р. тощо. Значну історико-культурну цінність становили музичні стародруки й рукописи – переважно літургічного характеру: наприклад, французьке видання ХVІІ ст. біскупського церемоніалу (Париж, 1633) – нотний фоліант з чудовими гравюрами, які ілюструють ритуал біскупських богослужінь, та рукописний градуал ХVІІ ст. – збірник католицьких богослужінь на церковні свята. Останній є величезною за розміром рукописною книгою, написаною на пергамені прекрасної вичинки в Луцькому монастирі в 1642 р., містить квадратні чотирилінійні ноти. Серед стародруків знаходилася також досить цінна збірка французьких пісень з акомпанементом фортепіано, видана в Парижі у 1772 р., що складалася з понад сорока пісень та була ілюстрована чудовими гравюрами.

Також до музичного відділу ВБУ з Волинського музею надійшло раритетне джерело з історії театральної музики в Україні – партитура до п’єси кн. Шаховського “Казак-стихотворец”, яку історики українського театру вважають першим українським драматичним твором.

Серед видань ХІХ ст. з фондів Волинського музею О.Т. Дзба-

новський у своїй статті зупиняється на творах І. Вагнера, Н. Бороздіна, П. Сокальського¹².

Отже, відібрані О.Т. Дзбановським у Житомирі музичні видання та рукописи значно підсилили зміст та склад музичного фонду ВБУ.

О.Т. Дзбановський проводив значну наукову роботу (він був членом НДКБ, де читав лекції та робив доповіді й огляди музичних джерел), підготував ряд науково-методичних праць, зокрема, “Методи бібліографування рукописного матеріалу, нотно-музичних матеріалів рукописних та стародрукованих”, “Правила каталогізації нот”, статті та доповіді про діяльність та історію відділу, організацію та використання каталогів і фондів, роботу з читачами тощо¹³.

Архів О.Т. Дзбановського надійшов до Бібліотеки у 1950-х роках і у 1975 р. був опрацьований (ф. 67, 654 од. зб.).

В особовому архівному фонді О.Т. Дзбановського зберігаються нотні рукописи композитора, наукові праці та матеріали до них, матеріали службової діяльності, біографічні матеріали та листування.

Нотні рукописи композитора складаються з його вокальних творів та обробок народних пісень. Вокальні твори представлені піснями для хору (“Більше надій, брати”, “До бою”, “Клим”, “Комбайн”, “На Дніпрі. (Пісня про Дніпрогес)”, “Травень-день” та ін.), дитячими піснями (“Ведмідь”, “Грибок-боровик”, “Гори, гори ясно”, “Комар-вояка”, “Журавель” та ін.), піснями для голосу та фортепіано (“Все навколо зеленіє”, “Комсомолец на куркульці оженився”, “Ой, стрічечку до стрічечки”, “Тобі одній” та ін.), написаними в 20–30-х роках на слова Т. Шевченка, В. Чумака, О. Олеса, В. Ярошенка, Т. Романченка, Є. Тараховської. Значним є внесок О.Т. Дзбановського у розвиток такого музичного жанру, як обробка народних пісень (чумацька пісня “Жалій худобу”, колядка “Нова радість стала”, відомі народні пісні “На городі вишня”, “Побратався сокіл”, “Цвіла, цвіла калинонька”, “Чоловік жінку б’є та лає” та ін.). Педагогічний досвід, набутий за часів викладання співів у житомирських гімназіях та музичній школі при Артистичному товаристві, був використаний О.Т. Дзбановським при написанні музичних посібників “Детские музыкальные игры”, “Нотная грамота в таблицах”, “Порадник для керівників музгуртків”, статей для “Музыкальной энциклопедии”.

Наукові праці О.Т. Дзбановського та матеріали до них складаються з статей, рецензій, некрологів, спогадів, лекцій з музичної етнології та методики роботи в сільських клубах і гуртках тощо.

У фонді зберігаються рукописи музикознавчих статей О.Т. Дзбановського, зокрема “Гастрольный концерт Эгона Петри”, “Минувле музичної культури. (По київських музеях та бібліотеках)”, “Восьмая олимпиада ленинградских профсоюзов”. Глибока та змістовна стаття “Житомирський музей” містить огляд музичних фондів Волинського науково-дослідного краєзнавчого музею, зокрема унікальної музичної колекції графа Олексія Розумовського (нині вона зберігається у відділі формування музичного фонду НБУВ). О.Т. Дзбановським здійснений науковий опис багатьох музичних пам’яток (наприклад, Супрасльського Ірмологіону – першої рукописної пам’ятки нотолінійного письма із слов’янським текстом, датованої 1598 р.). Деякі статті з характеристиками музичних сховищ Києва та Житомира, що зберігаються в фондах ІР НБУВ, писалися у співавторстві з відомим музикознавцем, професором Ленінградської консерваторії А.В. Преображенським.

О.Т. Дзбановського-критика репрезентують його рецензії на музичні та музикознавчі видання таких відомих українських і російських композиторів та вчених-мистецтвознавців, як М. Вериківський (його робота “Дитячі пісні. Збірки”), П. Демуцький (видання “Українські народні пісні і примітиви”. Вип. 1–2), П. Козицький (“Червоними шляхами”), Ю. Мейтус (“1905. Для мішаного хору та оркестру”), Л. Ревуцький (“Заповіт”), П. Сокальський (“Русская народная музыка, великорусская и малорусская, в ее строении мелодичном и ритмическом и отличие ее от основ современной гармонической музыки”) тощо.

Серед біографічних матеріалів особового фонду О.Т. Дзбановського є його автобіографія (1934 р.), записники.

Службова та науково-організаційна діяльність фондоутворювача за період від 1921 до 1938 р. представлена документами про його роботу в НКО УРСР (доповідні записки про стан нотовидання в Україні, з питань фінансування Державного квартету ім. Вільома, про необхідність мобілізувати наукові сили для вивчення і збирання музичної спадщини України з детально розробленим планом дій тощо). Значна частина матеріалів стосується діяльності О.Т. Дзбановського на посаді члена-секретаря Вищого музичного комітету – консультативного органу з різних питань музичного мистецтва (протоколи конкурсних журі з присудження премій композиторам за кращі музичні твори, кращі оперу та балет, програми концертів та репертуари творчих колективів України, листу-

вання Відділу мистецтв НКО УРСР з Держвидавом УРСР стосовно друкування музичних творів, з композиторами, копії та чернетки планів, звітів тощо).

У 1925–1928 рр. О.Т. Дзбановський брав активну участь в організації українських оперних театрів як інспектор і секретар управління Об'єднання українських опер. Ця діяльність знайшла відображення в комплексі документів, куди увійшли устави, циркуляри, протоколи засідань з питань репертуару театрів, статут Об'єднання, фінансові документи театрів тощо; матеріали Українського акціонерного товариства, зокрема статут, кошторис, програми концертів та відгуки на них.

За час роботи О.Т. Дзбановського на посаді секретаря художньої ради та інспектора сцени в Харківській державній опері склався певний комплекс документів про внутрішнє життя оперного театру – його нормативні документи, протоколи засідань художньої ради, комісії з приймання артистів, заяви, списки персонального складу, правила внутрішнього розпорядку, фінансування, звіти тощо¹⁴.

У 1924–1928 рр. О.Т. Дзбановський працював музичним редактором у Комітеті радіомовлення УРСР. У фонді збереглися матеріали про його виступи перед радіоконцертами, присвячені, зокрема, В.С. Косенку, М.А. Римському-Корсакову, Бетховену. Невелика група документів 30-х років відтворює роботу О.Т. Дзбановського на посаді члена художньої ради Київської кінофабрики. Це його відгуки на кінофільми, нотатки про кіносценарії, звіти.

Організаційну діяльність О.Т. Дзбановського у ВБУ відображено у планово-звітній документації музичного відділу, відповідних записках НКО та АН УРСР, актах, проектах за 1928–1938 рр. В особовому архівному фонді композитора зберігається також його епістолярій з музичними видавництвами, музеями, бібліотеками України, Москви, Ленінграда в справі створення Всеукраїнської музичної бібліотеки, про доцільність організації музично-історичного музею при ній, комплектування фондів¹⁵.

Кореспондентами О.Т. Дзбановського були М.П. Гайдай, С.І. Карагальський, К.В. Квітка, П.О. Козицький, В.С. Косенко, С.П. Постернак, Е.Ф. Фіндейзен, Г.М. Хоткевич та ін.

Музикознавець ще за життя передав свій цінний архів до відділу рукописів Бібліотеки. Документи з особового фонду О.Т. Дзбановського є й нині цінним комплексним джерелом з історії музики та відділу формування музичного фонду НБУВ.

- ¹ ІР НБУВ, ф. 67, № 471, арк.1.
- ² Там само, ф. 33, № 3055, арк. 13.
- ³ Там само, № 472.
- ⁴ Там само, ф. 52, № 134, арк.1.
- ⁵ Там само, № 136, с. 1–3.
- ⁶ Там само, ф. 67, № 525, арк. 23.
- ⁷ Там само, ф. 33, № 2758, арк. 11.
- ⁸ Там само, № 3055.
- ⁹ Архів НБУВ, оп.1, спр. 313, арк. 15–16.
- ¹⁰ ІР НБУВ, ф. 67, № 525, с. 23.
- ¹¹ *Дзбановський О.* Матеріяли музичної старовини в Житомирському музеї // *Музика.* – К., 1927.– № 5/6.– С. 49–51.
- ¹² Там само.– С. 50.
- ¹³ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 313, арк. 1–31; *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – С. 243, 258.
- ¹⁴ *Воронкова Т.І.* Дзбановський Олександр Тихонович // *Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник.* – К., 2002. – С. 139–145.
- ¹⁵ ІР НБУВ, ф. 67, № 541.

Житецький Гнат Павлович
член Тимчасового комітету для заснування ВБУ
завідуючий відділом рукописів Бібліотеки
в 1918–1929 рр.

Житецький

Г.П. Житецький (1866–1929) – історик, літературознавець, книгознавець – народився в м. Кам’янець-Подільський Хмельницької області в сім’ї відомого українського вченого та просвітницького діяча П.Г. Житецького. У 1889 р. закінчив історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира. Протягом 1890–1918 рр. учителював у середніх навчальних закладах Петербурга. Згодом – секретар редакції “Киевской Старины”, у 1896–1903 рр. – редактор відділу російської і української історії, член Тимчасового комітету для заснування ВБУ (1918–1923), старший бібліотекар ВБУ (з 1919 р.), завідуючий рукописним відділом ВБУ (з 1920 р.). Дійсний член НТШ, редактор журналу “Книжний вісник”, член Історичної секції ВУАН.

У 1918 р. Г.П. Житецькому було запропоновано увійти до Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави при ВУАН на правах його члена. У листі до Г.П. Житецького від 20 серпня 1918 р. В.І. Вернадський пише: “Многоуважаемый Игнатий Павлович, обращаюсь к Вам по указанию Н.П. Василенко. Н[иколай] Пр[окопович] уже говорил Вам о создающейся здесь Национальной библиотеке Укр. Державы. Для организации ее отпущено 500000 р., и организация должна начаться немедленно. Я взял на себя временно председательство в Комитете по организа-

№ 44
20 сч 9/18
Маяковская 10.187,
Мос. 36.12.
Владим. Иван. Вернадский

Многоуважаемый
Генерал Павлов,

Обращаюсь к Вам по указанию Н.
Н. Кашинского. Н. Кр. уже говорил Вам
о создающемся совете Национального
Библиотечного Упр. Вспомогат. Для органи-
зации ее стоимость 500000р. и органи-
зации должна казаться незначительной. Я вхожу
ка себе в расчет представляю себя в
Комитет по организ. работы Библиотечного
Управления Кашинский согласился с тем
А. Е. Крымский и С. А. Ефремов. Обращаюсь к Вам с предложением не от-
казаться вступить в число членов
Комитета. Первое заседание в М. Кр.
в Митинге в 7. вечера. Отдел работы
и работа в работе
Владим. Иван. Вернадский

Лист В.І. Вернадського до Г.П. Житецького з пропозицією увійти до Тимчасового комітету для заснування ВБУ. 20 серпня 1918 р. (ІР НБУВ, ф. 1, № 47359)

ции национальной библиотеки. Членами комитета согласились быть А.Е. Крымский и С.А. Ефремов. Обращаюсь к Вам с предложением не отказаться вступить в число членов Комитета”¹.

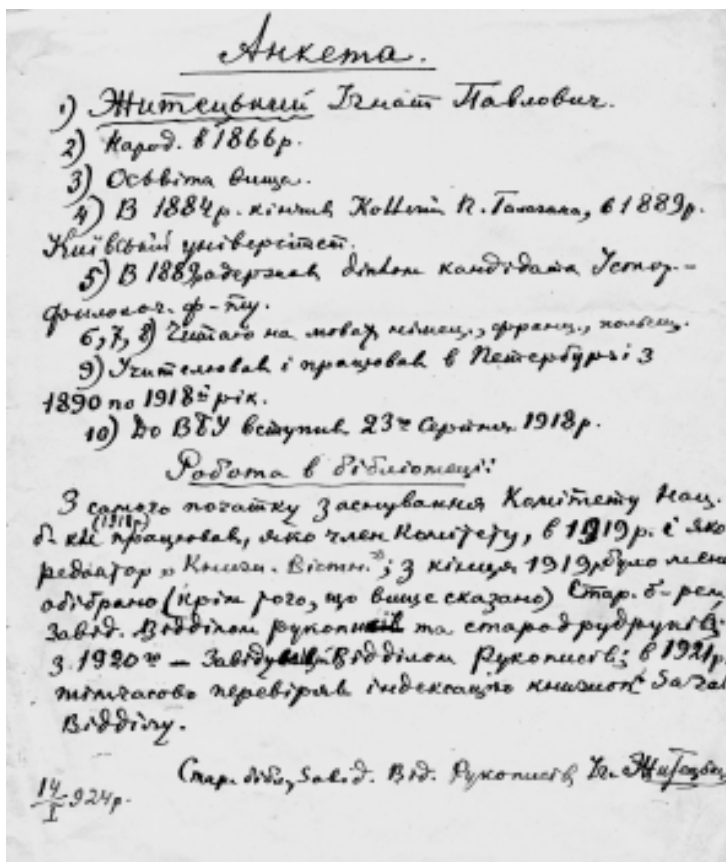
Перебуваючи у першому складі ТК, Г.П. Житецький був причетний до усіх питань розбудови ВБУ, коли формувалися фонди Бібліотеки, розроблялися принципи її діяльності². Фактично він виконував обов'язки виконавчого директора Бібліотеки (до призначення на цю посаду старшого бібліотекаря Є.О. Ківлицького). Г.П. Житецькому належить провідна роль у комплектуванні фондів ВБУ, спілкуванні з офіційними особами, науково-методичному забезпеченні діяльності Бібліотеки, яку він здійснював разом з В.О. Кордтом, зокрема у підготовці статутів та інструкцій Ради бібліотекарів (згодом перейменованої на Раду Бібліотеки). Завдяки його сприянню до Бібліотеки надійшло багато цінних колекцій та зібрань, зокрема й бібліотека та величезний архів його батька П.Г. Житецького.

Г.П. Житецький був не лише одним з авторів концепції створення ВБУ, а й фундатором відділу рукописів як національного рукописного сховища.

Рукописний відділ, за задумом засновників Бібліотеки, мав посісти серед спеціалізованих фондів почесне місце після відділу україніки. Перший протокол засідання ТК від 23 серпня 1918 р. засвідчив таку ухвалу: “завести при Національній бібліотеці відділ рукописів як архів духовного життя України. Основу такого відділу мають положити рукописи, що належали Драгоманову, а також рукописне зібрання проф. Кримського і каталог проф. Тутковського”³. Щоправда, зазначені рукописні зібрання надійшли пізніше, а серед перших надходжень відділу рукописів зафіксовані архівні комплекси С.Т. Голубева, О.Ф. Кістяківського, О.В. Головні, І.В. Лучицького.

Основна діяльність ТК в 1918–1920 рр. концентрувалася навколо придбання архівних фондів видатних учених, члени ТК проводили велику роботу із збирання бібліотек та архівних зібрань відомих учених і діячів культури, колекціонерів. Під час купівлі чи передачі таких зібрань бібліотечна частина потрапляла до книжкових фондів, а архіви, колекції та рукописні збірки – до фонду відділу рукописів. Для придбання рукописів ТК призначалася спеціальна комісія під керівництвом Г.П. Житецького, яка переглядала та оцінювала рукописні матеріали. До її складу входили А.Ю. Кримський, М.І. Сагарда, Д.І. Багалій, Б.Л. Модзалевський, І.М. Каманін, О.І. Левицький та ін.⁴

Спочатку в структурі Бібліотеки, за браком кадрів, було створено спільний відділ рукописів та стародруків, в якому мав зберігатися рукописний матеріал та книжки слов'янського друку до 1700 р. Рішення було задеклароване в першому Статуті ВБУ 1919 р., очолив відділ Г.П. Житецький.

Анкета Г. П. Житецького. 14 січня 1924 р.
(Архів ІР НБУВ, оп. 1, од. зб. 7а)

Ідея національного рукописного сховища дозволяла розділити профіль комплектування з адміністративними архівами та архівами давніх актів. У рукописному відділі Бібліотеки мали концентруватися різноманітні за походженням, змістом, хронологією та характером рукописні документи українського народу в найширшому їх розумінні: рукописні книги та архіви творчого характеру – особові архіви видатних учених, діячів мистецтва та культури, окремі книжки з автографами. Власне ця рукописна спадщина репрезентувала найцінніші зразки духовного життя України, що протягом

довгого часу існувала як колоніальна країна і не мала національних колекцій та збірок письма і друку, а також й архіву особових фондів українських діячів науки та культури. Це визначало і специфіку відділу рукописів ВБУ, що збирав найширші за видами та типами зразки рукописної продукції.

У кінці 1919 р. відділ рукописів розподілився на два самостійні відділи – рукописів і стародруків, хоча через відсутність приміщення і кадрів ці відділи до кінця 1920 р. фактично співпрацювали разом, лише поповнюючи свої фонди і не обслуговуючи читачів. У цей період Г.П. Житецький здійснював величезну й копітку роботу з виокремлення рукописних книг із загального бібліотечного фонду. Разом з В.В. Міяковським вони розробили пам'ятку стосовно критеріїв цього процесу та регламентації подальшого передавання рукописних документів до відділу рукописів.

Засновників рукописного підрозділу ВБУ характеризував широкий підхід до об'єктів комплектування. Крім власне документів, відтворених ручним способом, до відділу рукописів мали передаватися книжки з авторськими написами, рукописними помітками, доповненнями та поясненнями, якщо вони мають наукове, літературно-художнє або біографічне значення. Крім того, до рукописного відділу мали передаватися коректурні відбитки і гранки статей, заборонених цензурою, уніками книжкової продукції, хоча б вони й не мали рукописних поміток, усі літографовані видання і книжки, видані на правах рукопису.

Реальні роботи з організації фонду, інвентаризації та класифікації рукописних документів почали проводитися лише з 1921 р., коли відділ отримав можливість розміщувати рукописи у шафах. На той час у відділі рукописів вже був зібраний колосальний за обсягом та українознавчою цінністю рукописний фонд⁵.

Виділення приміщення для відділу дозволило розпочати планомірну роботу з опрацювання фондів. У липні 1921 р. Г.П. Житецький уклав загальну інструкцію, що була розглянута на Раді бібліотекарів, Тимчасовому комітеті та експертній комісії і затверджена як основний документ для найціннішого фонду Бібліотеки. Накопичення великих масивів рукописних матеріалів вимагало якнайшвидшого їх обліку.

Г.П. Житецький розробив спрощену систему обліку, яка дозволяла розділити матеріали за родо-видовим складом. В архіві С.І. Маслова (ф. 33) зберігається “Проект інструкції записів і реєстру від-

Протокол № 1.
 Засідання Комісії по розгляду "Інструкції для рукописів", укладеної Г.П. Житецьким, 24 червня 1921 року.

Присутні: М.М. Марковичев, Р.Р. Маршал, І.М. Житкович, В.В. Жидкович, П.В. Жидкович, І.І. Хрещович, П.В. Поговор, М.В. Мещенко, В.В. Мамулін, А.І. Давидович, І.В. Ковалевський, І.В. Семенов, С.М. Шрагачев.

О 1 годині був в.Торале М.М. Марковичев очолює засідання Комісії в.Давидович.

І. По промові М.М. Марковичева почався обговорення інструкції. Після докладного обговорення було прийнято рішення про інструкції по роботі з рукописами 4-го відділу заклади та 5-го контору бібліотеки згідно, як що вони не мали; попередні в.Давидович, але кожний раз згідно з цим укладення записи конторки повинні бути згідно з Радою бібліотекарів.

II. Після чого було прийнято рішення про те, що інструкція не буде записана, а буде складена; відповідно буде засідання Комісії по згоді о 12 годині був Г.П. Житецьким.

О 4 годині був Торале Комісії М.М. Марковичев очолює засідання запису.

Торале Комісії Житецьким
 Голова Комісії {
 І.В. Семенов

Протокол № 1 засідання комісії Ради бібліотекарів стосовно розгляду "Інструкції для рукописів", укладеної Г.П. Житецьким. 24 червня 1921 р. (Архів ІР НБУВ, оп. 1, од. зб. 7а)

ділу рукописів Всенародної бібліотеки", створений його завідуючим. В інструкції були визначені найпростіші правила для інвентарних записів та записів облікового характеру для укладання списку всього рукописного матеріалу. За браком кадрів, коштів, приміщення, палива, обладнання, паперу Г.П. Житецький, роблячи перші інвентарні описи, або, як він сам їх назвав, – реєстри, розумів, що за цими реєстрами не можна буде скласти каталоги, але бажання організувати та облікувати фонд, закріпити його за ВБУ й викликало появу цього нормативного документа. Наукову роботу зі складання наукових описів та каталогів Г.П. Житецький бачив лише у перспективі. Але й тут, на його думку, реєстр відділу потрібно

було скласти так, щоб надалі, коли з'явиться можливість, можна було з найменшою затратою часу скласти каталог всього рукописного відділу з відповідним покажчиком до нього.

Класифікаційні основи були до певної міри формальні: всі матеріали відділу поділялися на чотири підвідділи: 1-й – рукописні книжки; 2-й – документи; 3-й – листування; 4-й – автографи на друкованих книжках. Згодом радянська архівна практика відмовилася від такого підходу до розподілу рукописних матеріалів, хоча подекуди ця система інвентаризації залишилася в деяких сховищах й досі. В цій інструкції був також присутній принцип походження архівних матеріалів, коли суцільні колекції рукописів видатних осіб та установ зберігалися єдиними комплексами, класифікаційно та топографічно неподіленими, і мали власну нумерацію в інвентарному описі або окремі описи. Для полегшення наукового пошуку зміст описів заносився до загальних інвентарних книжок підвідділів.

За інструкцією кожний підвідділ мав свою інвентарну книжку і свою окрему нумерацію, а на кожний інвентарний запис складалася картка для загального каталогу ВБУ. Крім цієї картки, робилося 5 карток для алфавітного карткового покажчика: 1) назв авторів; 2) прізвищ осіб та інших власних імен; 3) назв місцевостей; 4) предметна; 5) хронологічна. Всі рукописні матеріали повинні бути розкладеними по теках. Кожна тека мала опис на самій теці.

За правилами інвентарних записів відділу рукописів знаком відділу було визначено літеру “М” (манускрипт); знаками підвідділів – римські цифри “I”, “II”, “III”, “IV”. Слід спеціально зазначити, що система Г.П. Житецького й досі функціонує в ІР НБУВ, тобто досі існують фонди I (Літературні матеріали), II (Історичні матеріали), III (Епістолярій) та IV (Авторизовані друки). До них й сьогодні долучаються поодинокі документи, що надходять до Інституту рукопису поза комплексними архівними фондами. Повеєнна архівна реформа запровадила принцип походження як основний, і всі рукописні матеріали, що надійшли до Бібліотеки після цього періоду, вже описувалися за окремими фондами: особовими, фондами установ та фондами-колекціями.

На пропозицію Г. П. Житецького, всі рукописи, документи і листування записувалися в інвентар у хронології розподілу і передачі їх до підвідділів, і кожна індивідуальна рукописна одиниця мала свій окремий інвентарний номер.

Для полегшення обслуговування читачів, за інструкцією Г.П. Жи-

тецького, роз'яснювалося, що інвентарний номер є також і топографічним номером теки, що розміщувалася за порядковим номером підвідділу.

Унікальність рукописного фонду вимагала виняткового ставлення до його збереженості, особливо наголошувалося на тому, що всі шифри відділів, підвідділів та інвентарні топографічні номери, а також штамп мають ставитися лише на чистих місцях аркушів (не закриваючи тексту рукописного документа). Кожний рукопис слід було нумерувати поаркушево, а наприкінці (як правило, – на звороті останнього аркуша чи на форзаці) вказувати загальну кількість аркушів або сторінок з підписом відповідної особи. Ці правила враховували основні вимоги давнього охоронного опису та обліку рукописного матеріалу.

Порядок запису в інвентарні книжки підвідділів визначав й систему обліку та каталогізації, яка через постійний брак кадрів та необхідність якнайшвидшого залучення до наукового обігу протягом усіх років існування ВБУ об'єднувалася. Запис у графі “зміст” інвентарної книги, як правило, дублювався на каталожній картці. Як відомо, архівна система визнала архівний інвентарний опис головним довідником у системі власного науково-довідкового апарату. Каталогізація декларувалася як допоміжний засіб пошуку на об'єднаному, колективному рівні, коли описувалася група справ або група документів з опису. Започаткована Г.П. Житецьким система опису відображала досягнення камеральної археографії того часу, проте й донині практика детального поодиночного опису, хоча й з деякими застереженнями, визнається загальним найдосконалішим принципом науково-технічного опрацювання рукописів.

Рукописи і їх збірки фіксувалися, за інструкцією Г.П. Житецького, в інвентарних книжках так: “1) інвентарне і топографічне числа; 2) день запису; 3) автор чи автори; 4) заголовки загальні і кожної частини рукопису в транскрипції оригіналів, або коротеньке визначення змісту рукопису чи його частин; 5) оригінал, копія чи переклад; 6) хронологічна та топографічна дати; 7) мова рукопису чи кожної з його частин; 8) формат; 9) число зшитків і сторінок; 10) від кого чи відкіля, спосіб і час набуття рукопису; 11) уваги зовнішні: матеріал, на якому написаний рукопис, філіграні, почерк старих рукописів, нотатки про палітурки, обгортки, малюнки, мініатюри, заставки, віньетки та інші незвичайні додатки до рукописів; дефектність помічається зірками; 12) уваги бібліотечні [тут і далі – примітки. – *О.С.*].

Документи (старі акти, грамоти, укази, діла, архівні матеріали різних установ і т.ін.): 1) інвентарне і топографічне числа; 2) день запису; 3) заголовок чи тема, або загальний зміст документа; 4) оригінал чи копія, чи переклад; 5) хронологічна і топографічна дати; 6) мова; 7) формат; 8) число зшитків чи сторінок; 9) від кого чи відкіля надійшов, спосіб і час набуття документа; 10) уваги зовнішні (див. вище, як у підвідділу І); 11) уваги бібліотечні.

Листування: 1) інвентарне і топографічне числа; 2) день запису; 3) автор листа, до кого писано; 4) місце, де писано листа, і хронологічна дата, а як є змога, то й місце, куди надіслано; 5) мова; 6) формат; 7) число сторінок; 8) від кого чи відкіля, спосіб і час набуття листа; 9) уваги зовнішні: матеріал, на якому писано листа, знаки на йому, почерк стародавніх листів, додатки до листа і помітки на ньому чи до нього, які не звичні при листуванні, дефектність; 10) уваги бібліотечні.

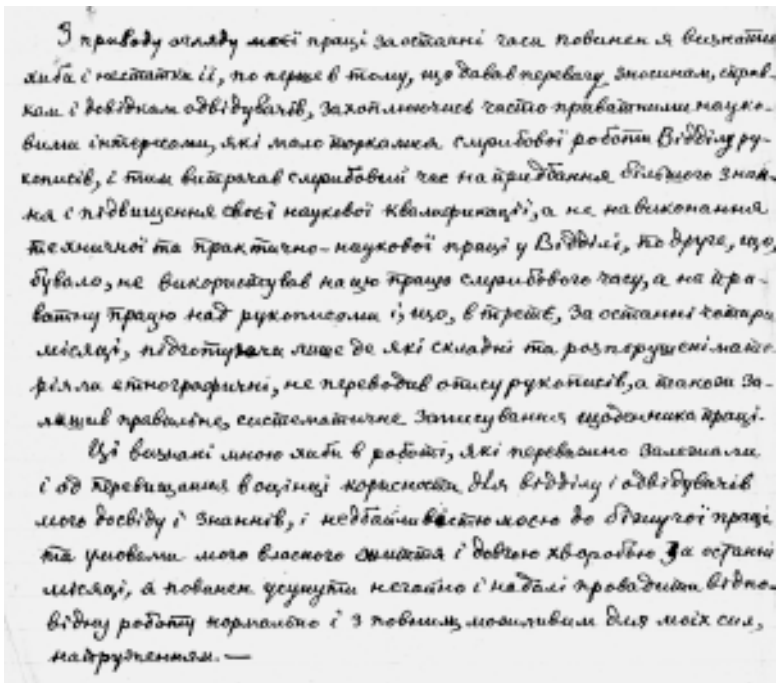
Автографи підлежать всьому звичайному процесові інвентарного запису Всенародньої Бібліотеки.

Примітка: Єдина картка інвентарного запису книжки з автографом залишається в каталозі Відділу рукописів, а друга має бути в загальному каталозі Всенародньої б-ки.

Крім того, в інвентарній книзі занотуються: 1) автор автографу; 2) час написання; 3) сторінки книжки, де містяться автографічні помітки; 4) мова; 5) характер автографу, приміток, нотаток; 6) уваги бібліотечні”⁶.

У перший період діяльності Бібліотеки (1918–1923 рр.) робота відділу рукописів концентрувалася практично на збиранні матеріалів. Г.П. Житецький самотужки здійснював комплектування, описування, систематизацію рукописів, а також обслуговування читачів рукописними книгами та документами. За даними його звітів, у 1923 р. за 243 робочі дні описані 221 рукописна книжка, 655 документів, 1237 листів, занумеровано в інвентарних книжках 1113 документів та 1293 листи. Позаштатний співробітник О.М. Александровський допомагав завідувачу при описуванні, штампував занесений в інвентарні книжки рукописний матеріал. Консультаційна допомога читачам та постійне розшукування матеріалів забирали багато часу. З позицій сьогодення Г.П. Житецький працював майже без відхитів та відпусток і зробив велику наукову та технічну роботу⁷.

С.П. Постернак, підводячи підсумки 4-річного функціонування ВБУ, зазначав: ”Постійний брак коштів у В[сенародній] Б-ці шкодить

З приводу складу моєї праці за останні часи повинен я висвітлити
либа і нагадати її, по перше в тому, що давав перевагу знанням, скрав.
кам і довільним одвідувачів, захоплюючись частю працями науко-
вими інтересами, які мало торкалися сиридові роботі Відділу ру-
кописів, і тим вибірав сиридовий час на придбання близького зна-
ка і підвищення своєї наукової кваліфікації, а не на виконання
технічної та практично-наукової праці у Відділі, по друге, що
бувало, не використовував на цю працю сиридового часу, а на йра-
вотну працю над рукописами і, що, в третє, за останні чотири
місяці, підготував лише дві які складні та розпорошені маю-
рідка етнографічні, не переводив опису рукописів, а також за-
мислив правдиво, систематично зчитувати історичну праці.
Ці вказані мною либи в роботі, які переважно залежали
і од переважання в одній користі для Відділу і одвідувачів
мого досвіду і знань, і недбаючи всією могою до другої праці
та уловил мого власного змісту і довго хворів. За останні
місяці, а повинен зуснути нехай і надалі проводити відпо-
відну роботу нормально і з повним можливим для мого сил,
напруженням. —

Пояснювальна записка Г.П. Житецького
до Комісії НКО УРСР з перевірки діяльності ВБУ. 1928 р.
(Архів ІР НБУВ, оп. 1, од. зб. 7а)

весь час відділу рукописів: В[сенародна] Б-ка не може дати для ру-
кописного відділу потрібного штату висококваліфікованих робітників,
і з самого заснування відділу на початку 1921 року і донині у відділі
працює всього один співробітник, завідуючий цим відділом старший
бібліотекар Г.П. Житецький (зрозуміло, що не можна силами одної лю-
дини упорядкувати такий великий відділ за два роки його існування)⁷⁸.

Незважаючи на це, обсяг рукописного фонду за 1923–1928 рр.
виріс майже вдвічі за рахунок придбання матеріалів з рукописного
відділу бібліотеки Університету Св. Володимира і деяких інших над-
ходжень. Плануючи в 1928 р. переїзд до нового будинку, Г.П. Жи-
тецький розробив цілісну програму об'єднання всіх рукописних
фондів ВБУ та її філій. Необхідно було провести велику організа-
ційну роботу: зібрати до одного приміщення розпорошені по різ-
них місцях рукописні фонди та упорядкувати їх, значну частину

Відділ Рукописів НБУ
До 18/2 928р. Останні три томи рукопису, книжка 1240, документи 600,
листування 10,735.
Починаючи відбувала складка №10, 710
Починаючи документи — № 6, 312.
Після роботи на 18/2 — 20/6 928р. (за 3/6 — 2 свідоцтв, перші — один).
Опис роботи рукописів, надруковано і документи Аврамовича, що надіслані
3 майстерів, набуток з квітня 1928р.
Докинула опису листів Коптева, які дарує Водіну Д. Станіслав.
Мас Гнат почав упорядковувати документи та листи матері С. Толуба,
що перевезено з Саратові: вилучено, які документи відруковані, які ні, вилучено
остатніх з маусового архіву, опис оригіналів документації тих вилучених
сх копії, що невідруковані.
Залиш повністю видати в прийому рукописів та надруковані і зшиті документи
документації вилучено, які були перевезено з Саратові найбільшого складу майже 1000
документів з 11 листівом ХХІІІ ст. та надруковані зшиті документи, які надруковані
власної частини майже 1000 — (Ав. Гнат ще переписує, опис зшитих майже 1000
з копій: 1) відруковані з 11 листівом ХХІІІ ст. і зшиті документи 1000)

18/2 928.
Житецький

Звіт про роботу, виконану відділом рукописів,
та подальший план його діяльності. 18 травня 1928 р.
(Архів ІР НБУВ, оп. 1, од. зб. 7а)

описати, майже всі розставити за форматним принципом та перетопографувати.

Готуючи доповідну від 20 червня 1928 р., Г.П. Житецький розраховував на збільшення штатів від 2 до 5 штатних одиниць⁹, мотивуючи це тим, що у 1928 р. весь рукописний відділ приблизно мав 150 тис. од. зб. За складом він поділявся на такі дві головні частини:

I – підвідділ рукописних текстів, або власне рукописів (книжки, листи та окремі документи), з підрозділами: а) давніх (до 1800 р.), б) нових (XIX ст.) та в) новітніх (XX ст.) рукописів – українських, слов'янських та іноземних, – всього до 104 тис. од. зб. (було науково описано близько 3,5 тис. од. зб., заінвентаризовано майже 20,5 тис., не опрацьовано до 80 тис., у тому числі систематизовано 50 тис., а 30 тис. взагалі не розібрано);

II – підвідділ автографів і спеціальних колекцій (рукописні ноти, плани, карти й інша графіка та літографовані видання) – всього близько 50 тис. од. зб. Матеріали II підвідділу взагалі лежали нерозібраними в стосах.

Згідно з пропозицією Г.П. Житецького, для упорядкування матеріалів відділу рукописів, з'ясування змісту його фондів та виявлення їх для дослідників треба було здійснити таку роботу: 1) зібрати

підручну довідкову бібліотеку; 2) систематизувати й підготувати до опису нерозібрані матеріали (близько 30 тис.); 3) скласти охоронний опис всіх незаінвентаризованих рукописів (провести точний облік, пронумерувати аркуші, заштампувати й зареєструвати – в кількості близько 80 тис.); 4) скласти інвентарний опис і затопографувати ці рукописи; 5) укласти зведений каталог всіх рукописних фондів (104 тис.); 6) зробити покажчики до нових описів: предметного, географічного, хронологічного та персоналій; 7) вилучити з усіх фондів ВБУ та побіжно заінвентаризувати автографи, рукописну графіку і літографічні видання (переглянути приблизно 600 тис. книжок і рукописів); 8) скласти інвентарний опис та затопографувати автографи й колекції (до 50 тис.); 9) скласти алфавітний каталог автографів та колекцій (близько 50 тис.); 10) скласти систематичний каталог автографів і колекцій через копіювання карток алфавітного каталогу; 11) науково описати всі рукописні фонди (майже 150 тис. од.); 12) скласти бібліографічний репертуар рукописної україніки¹⁰.

Узагальнивши виконані обсяги робіт та проаналізувавши завдання на майбутнє, Г.П. Житецький вніс до проекту стосовно штатного складу ВБУ на 1928–1929 рр. власні вимоги відносно відділу рукописів: “Відділ рукописів ВБУ за останній час, в зв’язку з приєднанням рукописних фондів кол. Університету, поширився майже у двічі, перетворюючись на саму більшу в Україні збірку рукописних матеріалів статистично-економічних, юридичних, етнографічних, історичних, літературних та ін., і що далі притягає до себе дослідників не тільки Києва та України, а й Білорусі й усього СРСР.

За місяць лютий (1928 р.) кількість відвідувачів, що працюють над матеріалами відділу, подвоїлась. Після майбутнього приєднання рукописних збірок Софійської, Михайлівської і Лаврської філій та дальшого зростання відділу, очевидно, ще збільшиться і зацікавленість його фондами з боку наукових робітників. Разом з тим зростатиме і кількість відвідувань та вимог, а також наукових довідок, що їх повинен видавати відділ.

Значна частина відвідувань відділу припадає саме на аспірантуру київських науково-дослідчих установ. Відділ рукописів набуває для них значення справжньої наукової лабораторії, де виховуються кадри молодих дослідників, що привчаються до самостійної наукової роботи над рукописними джерелами різноманітних наук (економіки, статистики, етнографії, філілогії, права, історії тощо) переважно українознавчого змісту.

Велике зростання відділу і самий характер рукописних матеріалів, а також склад відвідувачів, – все це збільшує і ускладнює роботу відділу та надає їй великої ваги та відповідальності. Не кажучи вже про суто науковий характер основної роботи відділу – опрацювання рукописних матеріалів, починаючи з X століття (одна частина яких ще зовсім неописана і не заінвентаризована), що їй повинні провадити співробітники відділу, їм доводиться, зважаючи на особливий склад читачів, виконувати функції наукової консультації, зокрема щодо молодих наукових робітників – аспірантів, допомагаючи їм, крім розбору тексту та почерку деяких рукописів, також порадами та вказівками з бібліографії, палеографії, джерелознавства тощо. До постійної роботи треба ще додати велику чергову роботу по реорганізації відділу рукописів в зв'язку з переходом його до нового приміщення та об'єднання всіх рукописних фондів ВБУ та її філій.

Частина цих фондів зовсім неописана, навіть не заінвентаризована і не занумерована, частина описана надто примітивно (наприклад, збірка Лазаревського), в розміщенні майже всіх фондів не додержано послідовної форматної розстановки, через що псується рукописи та утрудняється їх пошук і не використовується доцільне місце.

Отже, найближчим часом треба проробити велику організаційну роботу: зібрати до одного приміщення розкидані по різних місцях рукописні фонди та упорядкувати їх, значну частину описати, майже всі розставити за форматним принципом та перетопграфувати і т.ін.

Нарешті, перед відділом рукописів стоїть відповідальне і дуже складне завдання: звести до купи і дати бібліографічний репертуар рукописної України, як окремої частини загального українознавчого бібліографічного репертуару.

Такі складні завдання відділу рукописів ВБУ надсилу двом співробітникам відділу, які мусять ні на хвилину не припиняти поточну роботу.

Розміри роботи відділу та її суто науковий характер вимагає збільшення штату відділу до такого складу:

- 1) Завідувач відділом – учений бібліотекар, керівник 1-го рангу – 1.
- 2) Пом. завідувача і його заступник – учений бібліотекар, керівник 2-го рангу – 1.

- 3) Бібліотекарі-асистенти – учені палеографи – 2.
- 4) Помічник бібліотекаря – 1”¹¹.

На думку Г.П. Житецького, окрім штатних співробітників, для виконання зазначених робіт потрібно було 68 позаштатних співробітників на 1 рік, а при збільшенні постійних штатів відділу до 5 чоловік – для тимчасових додаткових робіт – 50 робітників на 1 рік, або 10 робітників на 5 років і 5 робітників на 10 років. З огляду на характер рукописного матеріалу (стародавнє письмо, грецька, латинська, польська, французька та інші мови документів, різноманітність матеріалу щодо форми й змісту тощо) і наукові завдання відділ повинен був комплектуватися співробітниками зі спеціальною підготовкою та високою професійною кваліфікацією.

Іншим важливим напрямом діяльності Г.П. Житецького було створення першого в Україні науково-практичного бібліотечного журналу “Книжний вісник”, що видавався на базі ВБУ за його редагуванням. На жаль, через скрутні часи, відсутність фінансування, кардинальні політичні зміни світ побачили лише два випуски журналу в 1919 р. Проте вже й ці випуски засвідчили високий фаховий рівень дописувачів і стали прикладом створення такого часопису.

Зміст “Книжного вісника” передбачав широкий спектр функцій та відповідних публікацій: 1) заяви, відозви, оголошення від ТК та Ради Бібліотеки; 2) відомості про діяльність ТК та Ради Бібліотеки; 3) відомості про придбані та подаровані книжки, рукописи, описи книжок, рідкісних видань і найцікавіших набутоків Бібліотеки; 4) закони, заяви, розпорядження уряду та різних установ у книжкових, бібліотечних та бібліографічних справах та споріднених з ними просвітніх, книжних, часописних, друкарських, бібліотечно-технічних питаннях тощо; 5) розвідки та відомості про книжки, бібліотеки, бібліографічні видання сучасного і минулого часу в Україні, слов'янських землях, інших країнах; 6) статті та нотатки з теоретичних та технічних питань бібліотекознавства й бібліографії; 7) розвідки, статті, замітки з книжкових, бібліотечних та бібліографічних питань культурно-просвітницького значення; 8) розвідки і відомості про стародруки, рукописні і друквані матеріали з бібліографії, історії бібліотек, книжної мови та техніки; огляди спеціальних книжок і часописів з бібліотекознавства і бібліографії усіма мовами; 9) описи старих і нових бібліотек, цінних книгозбірень, книжкових палат, складів, археографічних, художніх та інших видань; 10) вісті, повідомлення, заяви та інформація про книжкові та просвітні справи; хроніка бібліотечного руху та книжкового ринку¹².

На його сторінках публікувалися офіційні матеріали про діяльність ВБУ, зокрема Закон від 26 січня 1919 р. про друківані видання, ухвалений Радою Народних Міністрів, яким за Бібліотекою закріплювалося право одержувати безкоштовні примірники друкованих видань України; звернення до книжкових видавництв і редакцій часописів про надсилання видань та комплектування фондів Бібліотеки; про нові надходження до Бібліотеки; про найбільші книгозбірні світу (наприклад, статті Я. Колубовського про Бібліотеку Конгресу у Вашингтоні та Британський музей в Лондоні). Цей літопис книжкових та рукописних набутоків сприяв міжнародному визнанню Бібліотеки, розкривав зміст і склад подарованих колекцій та зібрань, інформував про джерела комплектування фондів, засвідчував вдячність жертводавцям тощо¹³.

У 1920 р. під редакцією Г. Житецького та Л. Биковського виходили т. зв. “хроніки”: “Хроніка щоденної праці”, “Хроніка тижневої праці” та “Хроніка місячної праці”. Вони інформували про поточне функціонування Бібліотеки: засідання Ради та Комітету, діяльність лабораторії, канцелярії, читального залу, господарства, офіційні накази, розпорядження тощо¹⁴. Друкувалися вони у 10-ти примірниках і передавалися до Академії наук, ТК, Книжкової палати та для широкого оповіщення співробітників ВБУ, у канцелярію та діловодний фонд Бібліотеки. В 1926–1928 рр. Г.П. Житецький брав участь у діяльності НДКБ, вів практичні семінари з питань палеографії, джерелознавства, етнографії, філології, права, історії для аспірантів ВБУ.

У другій половині 20-х років було створено Паритетну комісію з питань розподілу документальної спадщини між Бібліотекою та Окружним архівним управлінням. Г.П. Житецький, працюючи у комісії разом із С.І. Масловим та В.Ф. Іваницьким, заклав методичні принципи розмежування функцій бібліотек, архівів та музеїв у галузі збирання та формування профілю їх комплектування¹⁵. За запропонованим Архівним управлінням положенням, до архівного профілю спочатку були віднесені будь-які рукописні документи, гравюри, креслення та стародруки. С.І. Маслов та Г.П. Житецький, а згодом і П.М. Попов наполягали, щоб до бібліотечного профілю комплектування відійшли документи творчого характеру, рукописні книги та стародруки.

У фондї П.М. Попова збереглися доповіді Г.П. Житецького “Архівна справа та Відділи рукописів по наукових бібліотеках (Спроба перегляду рукописного матеріалу та його розподілу поміж

архівними, музеями і бібліотеками)” та “Розподіл рукописних матеріалів поміж архівними, відділами рукописів та музеями”¹⁶.

У цих працях він обґрунтував недоцільність об’єднання меж одного лише Центрархіву всіх документів, що відклалися у різних сховищах та відомствах. Г.П. Житецький пропонував розподіляти рукописний матеріал так: до архівів мають передаватися переважно документи офіційно-юридичного, актового, ділового, довідково-діловодного характеру, котрі є продукцією державних установ; в рукописних відділах великих бібліотек повинні зберігатися документи літературно-наукового, творчого характеру в широкому розумінні слова – рукописні пам’ятки, збірники рукописів, документів, мемуари, життєписи, автографи письменників, листування тощо, а музеї мають “збирати і охороняти речову продукцію людської творчості”¹⁷. Водночас, він виступав активним прихильником зведеного державного обліку документів з метою державної охорони¹⁸.

Г.П. Житецький, разом з Б.І. Зданевичем та О.І. Полуляхом, був залучений також до створення Музею книги у ВБУ. Рішення про це було прийняте на засіданні НДКБ ВБУ у січні 1926 р., проте, на жаль, задум не вдалося реалізувати. В НДКБ Г.П. Житецький вів семінарські заняття з теми “З історії видавничої справи та журналістики на Україні” та лекції з питань розподілу рукописних матеріалів між бібліотеками, музеями та архівами¹⁹.

Отже, як член ТК та перший завідуючий рукописним відділом Г.П. Житецький був особисто причетний до збирання найціннішого рукописного фонду ВБУ в 1918–1928 рр., складав перші реєстри рукописного матеріалу, особисто описував рукописні книги та збірки документів, створював перший алфавітний та хронологічний каталоги, розробляв інструкції з описування рукописних книг та документів, закладав підвалини теоретичного обґрунтування розподілу рукописного матеріалу між архівами, бібліотеками та музеями²⁰.

Особовий архівний фонд Г.П. Житецького, згідно з постановою Рукописної комісії при Соціально-економічному відділі ВУАН, у 1931 р. з кафедри історії України ВУАН був переданий до Бібліотеки²¹ і нині зберігається в ІР НБУВ (ф. 86, 64 од. зб.). Крім того, матеріали Г.П. Житецького є й в архіві його батька П.Г. Житецького (ф. I, 3134 од.зб.) та у III-му фонді (Листування) Інституту.

Серед документів архіву Г.П. Житецького – його наукові та творчі матеріали: праці з історії України XIX ст., про громадські рухи 1860-х років, дослідження про Т.Г. Шевченка, О.С. Пушкіна, М.О. Максимовича, М.І. Костомарова, М.В. Ломоносова, М.В. Го-

голя, зокрема: “О Пушкине к 26 мая 1899 г.”, “Новые произведения Т.Г. Шевченко”, “Современная литература по малорусской истории”, “Киевский период древнерусской литературы”, “Художественные произведения Гоголя”, “Двенадцать лет скитаний Гоголя”, “Грамматика Мелетія Смотрицького”, “Покажчик листів, що зберігаються в т.зв. “Третьому відділі” у відділі рукописів ВБУ”, “До останньої подорожі М.П. Драгоманова за кордон”, “Звідки пішла назва Києва?”, “ВБУ і моя праця в ній”, “Рукописні книги бібліотеки, відділ рукописів ВБУ і наукова праця у відділі”, “Відділ манускриптів Всенародньої національної бібліотеки”, “Перші роки “Київської старини” і Костомаров” та багато ін.

Доповіді, лекції та матеріали до них ілюструють науково-педагогічну діяльність Г.П. Житецького, якою він займався в Науководослідній комісії бібліотекознавства та бібліографії. Це, зокрема: доповідь “К вопросу о типографии, археологии и истории древнего и старого Киева в остатках и следах прошлого как теме историко-географических экскурсий”, “Архівна справа та відділи рукописів по наукових бібліотеках”; лекції “История греческой литературы”, “История римской литературы”, “На спомин про Шевченка”, з української мови, з філософії, історії України та ін.

Серед біографічних матеріалів: посвідчення Комісаріату в справах України в Петрограді, Комітету українського громадянства в Петрограді, Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української держави в м. Києві; членські квитки, розрахункові книжки; похвальні листи та атестати Київської гімназії, Колегії Павла Галагана та Полтавської духовної семінарії; записні книжки із записами біографічного характеру; біографічна довідка та списки праць; привітання від співробітників ВБУ з нагоди ювілею, щоденники.

Матеріали службової та громадської діяльності репрезентовані записниками із записами про роботу у Петропавлівському та Кавказькому училищах, воєнному і морському корпусах, жіночих гімназіях Болсунової, Таганцевої, Фундуклеєвській тощо.

Значну частину архіву Г. Житецького складає листування, зокрема із С. Єфремовим, М. Василенком, П. Стебницьким, І. Корольковим, В. Перетцом, Б. Грінченком, Ю. Діаковським, В. Модзалевським, І. Стешенком та ін.; листи Г. Житецького до матері висвітлюють події 1917–1918 рр.; серед офіційних кореспондентів – Археологічна комісія ВУАН, Державний банк УНР, Київський державний український університет, Міністерство народної освіти УНР,

Наукове товариство імені Шевченка у Львові, редакція часопису “Громадське слово”, Українська академія наук, Музей українських діячів науки та мистецтва, Український науковий інститут книгознавства, Український політичний клуб в Петербурзі та ін.²²

Для дослідників історії ВБУ важливе значення мають документи та листування Г.П. Житецького, що стосуються діяльності ВБУ за 1918–1929 рр.: списки рукописів, покажчики листів, статті, присвячені відділу рукописів ВБУ, методичні матеріали щодо організації фонду²³.

¹ ІР НБУВ, ф. І, № 47359.

² Там само, ф. 52, № 22.

³ Архів НБУВ, оп.1, спр. 1, арк. 1 зв.

⁴ Там само, арк.76–76 зв., 93, 98, 101 зв., 105 зв., 221.

⁵ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.) : Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 142–143; *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 89–90.

⁶ ІР НБУВ, ф. 33, № 2807.

⁷ Архів ІР НБУВ, оп. 1, спр. 6, арк. 16.

⁸ ІР НБУВ, ф. 52, № 2, арк. 41.

⁹ Архів ІР НБУВ, оп. 1, спр. 4, арк. 11–11 зв.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, арк. 11–13.

¹² Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 168.

¹³ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941.– С. 28–30.

¹⁴ Нині примірник зберігається у відділі бібліотекознавства НБУВ.

¹⁵ Бюлетень Укрцентрархіва. –1925. – Жовт., ч. 2.– С. 33.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 285, № 835, 1 арк; № 836, арк. 1–13.

¹⁷ Там само, № 836, арк. 7.

¹⁸ *Дубровіна Л.* Житецький Гнат Павлович // Українські архівісти: Бібліогр. довідн.– К., 1999.– Вип. 1. – С.141–142.

¹⁹ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941.– С. 216, 220, 229.

²⁰ *Дубровіна Л.* Житецький Гнат Павлович. – С.141.

²¹ Архів ІР НБУВ, оп. І, спр. 42, арк. 42.

²² *Степченко О.П.* Житецький Гнат Павлович // Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник. – К., 2002. – С. 176–179.

²³ Там само.

Іваницький Віктор Федорович
заступник директора ВБУ, завідуючий відділами
бібліотекознавства, стародруків та орієнталії
в 1920–1933 рр.

В.Ф. Іваницький (1881–1956) народився у с. Калужне на Херсонщині. Початкову освіту отримав у Херсонському духовному училищі (1892–1896) та Одеській духовній семінарії (1896–1902). У 1906 р. закінчив Київську духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я. За постановою Ради Академії від 4 вересня 1906 р. В.Ф. Іваницького залишили професорським стипендіатом при кафедрі єврейської історії, надалі він став в. о. доцента кафедри давньої історії єврейського народу. За наказом оберпрокурора Св. Синоду від 10 серпня 1907 р. В.Ф. Іваницький був призначений викладачем богослов'я в Мінську духовну семінарію. У 1912–1919 рр., після захисту магістерської дисертації (1911 р.), – доцент, екстра-ординарний професор КДА. З 1912 р. читав загальні курси з історії Стародавнього Сходу на курсах А.В. Жекуліної, вів спеціальні курси, зокрема, давньої історії євреїв, історії Вавілоно-Ассирії, археологічних відкриттів на Стародавньому Сході, а також семінари з давньоєврейської та новоасирійської мов.

З 1918 р. – професор Народного університету, з 1920 р. – професор Київського університету та Археологічного інституту. 1920–1933 рр. – робота у ВБУ.

Від 1920 р., після ліквідації в Україні вищих та середніх духовних закладів, почав працювати у ВБУ, пройшовши шлях від молодшого бібліотекаря до заступника директора. З липня 1921 р. завідував відділом орієнталії, в 1923 р., у зв'язку із скороченням штатів, одночасно обіймав посади заступника директора ВБУ та завідуючого відділами бібліотекознавства, орієнталії та стародруків.

У 1921–1922 рр. В.Ф. Іваницьким були написані інструкції з опрацювання цих фондів¹. Так, ним був підготовлений проект інструкції відділу орієнталії, згідно з яким “під Сходом розуміється той культурний світ, котрий: а) в географічному відношенні обіймає Азію, Північну Африку, Судан та країни по верхній течії Нілу, Туреччину, Кавказ, Крим та східні околиці Європи; б) в філологічному відношенні – тими народами, котрі говорять на мовах семітських, хамітських, урало-алтайських (крім фінсько-угорських, хінських, малайсько-поліновійських, індійських та іранських, індогерманських мов, дравідських мов, кавказських мов), а також юдаїзми (юдаїзми) та взагалі на розмовних мовах сучасних євреїв; в) в культурно-історичному відношенні – тими народами та країнами, котрих культура та історична доля розвивалась та складалась і в теперішній час знаходиться в близькому тяжінні до народів Сходу (головним чином до їх релігій, напр., ісламу, буддизму, ламаїзму, юдаїзму, почасти християнству та ін.), ніж Європи”².

Відповідно до ідеології відділу орієнталії, яка за змістом була дуже схожою до принципів комплектування фонду українки, але тільки стосовно Сходу, до фондів орієнталії належали всі друковані та рукописні твори: а) на східних мовах, а також ті, що були перекладом або переробкою зі східних мов; б) які мали предметом свого вивчення життя Сходу в усіх його проявах; в) які мали своїм предметом питання про вплив та відношення східної культури та історії до культури та історії інших народів; г) некрологи, життєписи, мемуари та інші матеріали діячів Сходу, які живуть в інших країнах, а також все, що торкається історії вивчення Сходу.

Відділ орієнталії мав підвідділи, подібні до загальнобібліотечних відділів, а саме: загальний, рукописів, стародруків, періодики, графічний, довідковий. Такий складний поділ був викликаний різними принципами формування підвідділів – за зовнішньою формою та за змістом.

На відміну від фонду українки, пріоритетним був принцип непорушності фондів, тому ці підвідділи створювалися як одиниці

топографічні, а не адміністративні. В адміністративному відношенні відділ орієнталії поділявся на секції за характером мови та культури, наприклад, гебраїка-юдаїка, арабіка тощо, а в секції об'єднувався окремими картковими каталогами.

У 1920 р. В.Ф. Іваницьким було розроблено інструкцію для опису книг східними мовами, яка відповідала загальним правилам, але мала свою специфіку, зокрема для каталогізації. Так, автор та назва книги зазначалися друкованими літерами оригіналу: для книг східними мовами до цього додавалися ще латинська транскрипція та український переклад найважливіших частин оригінального тексту; до року видання за східним літочисленням додавався (в квадратних дужках) переклад за європейським та ін. Діяльність підвідділів рукописів, стародруків, періодики, графічного регулювалася загальною інструкцією.

Зібрання єврейських рукописів та друкованих видань ВБУ було започатковане ще у 1918 р. А.Ю. Кримським, а від 1919 р. процеси збирання та збереження документів, наукове опрацювання та залучення до широкого читачького загалу очолив видатний сходузнавець професор Я.І. Израельсон. Він брав участь у комплектуванні фонду та працював над картотекою дезидерати³. Я.І. Израельсон переглянув і прийняв рукописи та стародруки з Музейного фонду, здійснював переговори з єврейським товариством "Тарбут". Після його смерті у 1920 р. ТК вирішив поповнити штат каталогізаторів ВБУ такою особою, яка б знала староеврейську мову і могла каталогізувати книжки, писані єврейським шрифтом.

Саме таким фахівцем був В.Ф. Іваницький. Його прихід до ВБУ як вже знаного професора спричинив рішення про створення відділу орієнталії з підвідділом гебраїки-юдаїки. Знання мов допомагало В.Ф. Іваницькому професійно формувати фонди, і робота з комплектування єврейських документів продовжилася. Частина книжок виокремлювалася при сортуванні бібліотечних зібрань, що потрапляли до ВБУ, частина відбиралася в Музейному фонді Всеукраїнської комісії з охорони пам'яток мистецтва і старовини, значна кількість видань надійшла завдяки жертвам єврейських громадських та культурних організацій і приватних осіб. Найзначиміший фонд надійшов від Товариства поширення освіти поміж євреями в Росії, політичних партій, що передавали свої газети (зокрема, "Найє Цайт", яку видавала Об'єднана партія) та інші видання – часописи, брошури, листівки. Серед приватних осіб – власне Я. Изра-

ельсон, який подарував Бібліотеці 162 книжки та 60 брошур, Б. Лур'є, М. Каміонський, Г. Бараць та багато ін.⁴ У 1923 р. у Вінницькій філії ВБУ створюються відділи юдаїки та гебраїки з відповідним музеєм⁵.

Фактично діяльність відділу орієнталії розпочалася у 1926 р. і була закріплена за В.Ф. Іваницьким та Б.І. Зданевичем. У спеціальній доповідній записці В.Ф. Іваницький пише, що умови історичного життя України поставили її в близькі стосунки з різними так званими “східними” народами й культурами. Тому спеціальне вивчення цих народів та культур є історичним завданням України, воно потрібне не тільки для розуміння її минулого, а й для усвідомлення її сучасного та нормального розвитку в майбутньому. Наслідком глибокого розуміння цих своєрідних умов розвитку української культури було започаткування в складі Історико-філологічного відділу ВУАН спеціальної кафедри сходознавства, а в складі ВБУ – як допоміжної інституції до наукової роботи ВУАН – відділу орієнталії. Робота у відділі розпочалася з укладання топографічної інструкції, фонди активно поповнювалися, і на 1926 р. відділ мав уже 7 тис. од. зб. Було організовано Асоціацію сходознавців, що стало, безумовно, позитивним моментом для поглиблення роботи у відділі орієнталії, адже розгортання сходознавчих досліджень вимагало ґрунтовної наукової бази, якою й мали стати бібліотечні фонди. Організація відділу передбачала наявність підручної бібліотеки, активне ретроспективне комплектування за рахунок надходжень з обмінно-резервного фонду та через ініціативний пошук жертводавців, створення зведеної картотеки сходознавчої літератури у фондах ВБУ та бібліотеках Києва, координацію діяльності з арабo-іранським кабінетом. Основну увагу В.Ф. Іваницький приділяв роботі з єврейськими фондами, оскільки вони не лише репрезентували історію національних меншин України, але й були тісно пов'язані з культурним розвитком України того часу. Основне значення приділялося формуванню фонду гебраїки-юдаїки та бібліографічній роботі з фондами, зокрема, підготовці до видання бібліографій того, що було видано в Україні, а також, що було в наявності у бібліотеках Києва з цієї теми на той час⁶. Рішення про відкриття окремого єврейського відділу було прийнято в червні 1928 р. його очолив І.І. Мітельман⁷.

Завідування відділом стародруків В.Ф. Іваницький прийняв після перерви у роботі цього підрозділу Бібліотеки, викликаной

скороченням штатів. Стародруковані видання спочатку організаційно знаходилися у складі спільного з рукописами відділу, що пояснювалося відсутністю можливостей виокремлення його як самостійного. Наприкінці 1920 р., після отримання постійного приміщення, відділ стародруків було відокремлено від рукописів. Його завідуючим призначили старшого бібліотекаря М.М. Марковського, який (як і Г.П. Житецький у відділі рукописів) працював сам, без помічників.

У 1921 р. попередник В.Ф. Іваницького М.М. Марковський склав проект інструкції щодо упорядкування та опису стародруків у ВБУ, в якому було здійснено спробу дати визначення поняттю “стародруки” в контексті історії України⁸. Стародруками вважалися видання по 1799 р. включно. Вони розподілялися на чотири підвідділи: 1) інкунабули (видання до 1525 р. включно); 2) українські та білоруські стародруки (українські стародруки – твори українських та білоруських письменників, видавців та друкарів, видані для потреб українського народу, а також твори, видані на території України); 3) стародруки іноземні; 4) репродукції стародруків. Загальним знаком відділу було Aq – antiqua. Відділ мав один загальний інвентар і алфавітний каталог.

Фонди після надходження упорядковувалися та зберігалися за форматним принципом: “фоліо”, мініатюри тощо. В інвентарному опису були такі графи: інвентарний номер; час запису; автор; заголовок у транскрипції твору; редактор або перекладач; яке видання; місце і друкарня; видавець і друкар; рік видання у тій формі, яка вказана на творі і в передачі арабськими цифрами; число томів; звідки, коли і за яку ціну набута книжка, ціна тогочасна; формат і топографічне число, кількість аркушів або сторінок, окремих малюнків, мап тощо; стан книжок (повна чи дефектна з ознаками, які дефекти, які палітурки та ін.); бібліотечні примітки.

Для наукового користування кожний підвідділ повинен був мати особливі карткові покажчики (алфавітний, систематичний, хронологічний, а також видавців, місць видання, друкарів, друкарень, дереворитів) та путівники. Для репродукцій такі каталогі-покажчики складалися тільки тоді, коли в Бібліотеці не було оригіналу, в іншому випадку на картці робилося тільки посилання на відповідний опис в іншому підвідділі з додатком тих відомостей, які потрібні спеціально для цього видання. Окрім того, для кожного підвідділу мав бути складений окремий алфавітний науковий каталог, в якому подавалася б точна копія заголовка книжки з

додатком опису паперу і тексту, кількості в ній сторінок і рядків, опису малюнків і кліше (при наявності автора вказувалося його прізвище, наводилися присвяти, передмови і післямови). Зазначалися різні особливості книжки, її стан, тогочасна ціна, записи тощо.

Рада бібліотекарів розглядала питання про розподіл примірників при виокремленні фонду стародруків. Це питання дискутувалося ще й на зібраннях ТК, але деякі члени Комітету вважали недоцільним збирати в даному відділі і взагалі відносити до стародрукованих видання пізніше 1525 р. і періодику до 1799 р.

Не такою категоричною була думка академіка А.Ю. Кримського, який зазначив, що коли західноєвропейські друки XVII та XVIII ст. не можна вважати за справжні стародруки, то друки церковнослов'янські та польські цих століть є стародруками⁹. У середині 1922 р. через скорочення штатів відділ було тимчасово закрито, хоча відбір книжок тривав. Від 1 лютого 1923 р. до 1926 р. посаду завідуючого відділом обіймав В.Ф. Іваницький, який лише формально відповідав за відділ, оскільки тоді він займав декілька посад.

Цей період діяльності відділу стародруків можна вважати організаційним: практично його робота не була налагодженою, а лише закладалися основи фонду та принципи його організації. Під керівництвом В.Ф. Іваницького здійснювалося відбирання стародруків з інших фондів. Конкретну роботу пізніше очолив С.І. Маслов, обраний на посаду завідуючого відділом стародруків у 1925 р.

На посаді заступника директора ВБУ В.Ф. Іваницький відповідав майже за всі напрями діяльності Бібліотеки, передусім за науково-методичні та нормативно-правові документи (статути, положення, інструкції тощо) за видами робіт, не забезпечених професійними кадрами.

Однією з перших інструкцій, запропонованих М.Ф. Іваницьким на розгляд Ради Бібліотеки, була інструкція стосовно “користування книгами Всенародньої Бібліотеки на дому”, за якою брати книги додому як тимчасовий виняток дозволялося “дійсним та почесним членам ВУАН; тим науково-працюючим при ВУАН особам, яким Радою Бібліотеки під її відповідальність дано буде спеціального дозволу для наукових робіт для Академії; співробітникам Бібліотеки; членам Правління Товариства Прихильників Всенародн. Бібліотеки та головам його секцій. До дому не видаються зовсім: рукописи, книги з автографами, інкунабули, рідкі та цінні видання,

твори, що їх заборонено цензурою, секретні видання, газети, книги Справочного відділу, дублетного та обмінного фонду”¹⁰.

На початку 1924 р. була організована підручна бібліотека читальні, яка комплектувалася масовою книгою. В.Ф. Іваницький відповідав за її організацію. До фонду підручної бібліотеки з відділів передавалися матеріали масового характеру: підручники, збірники, деякі монографії, белетристика, популярні наукові праці, література з політичних питань та антирелігійної пропаганди. Науково-методичні основи організації підручної бібліотеки, розроблені В.Ф. Іваницьким, обговорювалися на засіданнях Ради Бібліотеки. Підручна бібліотека, на думку В.Ф. Іваницького, створювалася не лише як данина сучасним гаслам масової роботи, а й з метою вдосконалення обслуговування та збереженості фондів: “організація підручної бібліотеки має своїм завданням: 1) збереження каталогів шляхом поділу їх на каталоги підручної бібліотеки та основні каталоги; 2) більше збереження книжок шляхом відокремлення вузькоспеціальних та взагалі неходових книжок від потрібних для Читальні; 3) прискорення подачі книжок читачам і полегшення праці співробітників Читальні”¹¹. Було вирішено формувати її з дублетних примірників, а ті книжки, що існують у єдиному примірнику, залишати в основних фондах, тому розстановка фонду виконувалася в порядку відділів, форматів та топографічних чисел. У 1925 р. підручна бібліотека мала близько 20 тис. книг, виділених із усіх відділів і доступних читачам.

Під час роботи Паритетної комісії з питань розподілу документів між бібліотекою і Окружним архівним управлінням та формування профілю комплектування бібліотек, архівів та музеїв В.Ф. Іваницький відстоює разом з Г.П. Житецьким та С.І. Масловим основні принципи розподілу рукописів, книжок, малюнків, креслень та мап. Він підтримує концепцію Г.П. Житецького та П.М. Попова, яка полягає в тому, що відділ рукописів має бути “всеукраїнським сховищем рукописних матеріалів наукового та літературного змісту”, а збирання ділових матеріалів має бути віднесене до прерогативи архівних установ¹².

В.Ф. Іваницький виступив з пропозицією про розподіл малюнків та креслень, наголосивши на тому, що вони можуть бути рівноправною частиною бібліотечних фондів. Він обґрунтовано довів, що бібліотечна практика висвітлює всю випадковість історичної спадщини, а бібліотечна теорія поки не вирішила порушене питання. Зокрема,

поняття бібліотеки та книги як її об'єкта є настільки спірними, що вирішувати їх слід в кожному конкретному випадку окремо. Тому єдиний шлях вирішення питання – це враховування історії певної бібліотеки та визначення її спеціалізації. На думку В.Ф. Іваницького, малюнки різного виду мають зберігатися в музеях мистецтва, а мапи та ноти – у відповідних спеціальних відділах бібліотек.

На громадських засадах при відділі бібліотекознавства 21 березня 1925 р. організовується нова структура ВБУ – Науково-дослідний інститут бібліотекознавства (далі – НДІБ). За проектом, до функцій Інституту відносяться: науково-дослідна робота в Україні в галузі бібліотекознавства та споріднених й допоміжних дисциплін; науково-педагогічна робота – підготовка наукових робітників у галузі бібліотекознавства; науково-організаційна робота – керівництво науково-дослідною роботою всіх відділів ВБУ в галузі бібліотекознавства та координація наукової діяльності бібліотечних працівників Києва та України. У майбутньому Інститут заплановано перетворити на осередок бібліотекознавства в Україні та реорганізувати з об'єднання на громадських засадах на державну інституцію¹³. Згідно з Положенням, розробленим провідними фахівцями ВБУ, керівництво Інститутом має здійснювати спеціально створена Президія, погоджуючи, однак, свої рішення з Радою Бібліотеки. Таке подвійне управління пояснювалося прагненням поєднати науково-дослідні розробки теоретичного плану з науково-практичним впровадженням у діяльність Бібліотеки. До первісного складу НДІБ увійшли: С.П. Постернак, В.Ф. Іваницький, В.О. Козловський, М.І. Сагарда, М.І. Ясинський, Я.Л. Маяковський, О.Є. Карпинська, Н.В. Піскорська, О.І. Полулях, Ю.П. Діяківський, Д.А. Балика, Б.І. Зданевич, Ф.П. Максименко, Г.П. Житецький¹⁴.

Активна діяльність НДІБ починається вже з першого засідання у травні 1925 р. – саме тоді В.Ф. Іваницький виступає з доповіддю про західноєвропейські наукові бібліотеки. Надалі його діяльність у керівному складі НДІБ концентрувалася на підготовці кадрів вищої кваліфікації, організації науково-дослідної роботи та інших теоретичних та прикладних напрямках діяльності Бібліотеки.

З 22 червня 1925 р. Інститут почав працювати як організаційна структура ВБУ на правах відділу. До Президії НДІБ увійшли С.П. Постернак, В.Ф. Іваницький, В.О. Козловський, М.І. Сагарда, М.І. Ясинський. Водночас, за ініціативою В.Ф. Іваницького та М.І. Сагарди, ВБУ висунула ідею об'єднання бібліотечних працівників

академічних і наукових бібліотек. У своєму зверненні до директора ВБУ В.Ф. Іваницький обґрунтовує пропозицію про організацію мережі вузівських та наукових бібліотек Києва, роблячи акцент на тому, що “в сучасному житті наукових бібліотек Києва висуваються два основні дефекти: 1) роз’єднання роботи акадбібліотек, 2) відсутність видержаності й чіткості їх структурно-організаційних форм”¹⁵.

Процес об’єднання розпочався зі створення секції академічних бібліотекарів з низкою комісій та гуртків; центром об’єднання було визначено ВБУ. Для цього було проведено додаткове анкетування бібліотек наукових установ, окреслені проблеми цих бібліотек, проведені заходи з уніфікації статистики в академічних бібліотеках.

Найбільш актуальним питанням діяльності наукових бібліотек того періоду було створення зведеного каталогу. Для обговорення кола завдань наукових бібліотек, координації їх діяльності на базі ВБУ 28–31 грудня 1925 р. була проведена спеціальна нарада академічних бібліотек. Спочатку Укрполітпросвіта планувала організацію вузької конференції лише для 5-ти бібліотек власного підпорядкування, але у підготовчий період виявилось, що проблема розвитку наукових бібліотек є надзвичайно актуальною, і кількість учасників суттєво збільшилася – на нараді були присутні 67 делегатів та 137 гостей. Конференція з вузьковідомчої фактично перетворилася на першу конференцію наукових бібліотек УСРР. Оргкомітет наради складався з представників ВБУ (С.П. Постернак, В.Ф. Іваницький та Я.Л. Маяковський). В.Ф. Іваницький виступив з програмною доповіддю про науково-дослідну роботу в наукових бібліотеках та про систему підготовки наукових кадрів – аспірантуру¹⁶. За результатами анкетування, що проводилося Укрполітпросвітою під час обліку наукових бібліотек, В.Ф. Іваницький одним з перших спробував визначити поняття “наукова діяльність” щодо наукової бібліотеки взагалі та ВБУ зокрема. Він підкреслює дуалізм поняття наукової роботи Бібліотеки на відміну від такої саме діяльності науково-дослідної інституції: робота складається з технічних операцій по комплектуванню, організації фонду, каталогізації та класифікації і власне теоретичних розробок (“наукова творчість”). На початковому періоді становлення Бібліотеки, природно, переважала “технічна” діяльність. Водночас і наукова робота мала Бібліотекою виконуватися, але превалювати в ній повинні були такі напрями, як бібліотекознавство, якому надавалося значення профілюючого, бібліографія та, в меншому обсязі, – книгознавство.

Повинні були розвиватися також й дослідження фондів, їх популяризація, підготовка публікацій на основі документів рукописного підрозділу, іншої бібліографічної та археографічної продукції, передусім, довідників та покажчиків. Серед “технічних” процедур до наукової роботи було віднесене лише опрацювання рідкісних фондів, зокрема рукописів та стародруків, що вимагало глибоких знань та спеціальних додаткових досліджень.

Обґрунтовані в доповіді В.Ф. Іваницького тези були підтримані Першою конференцією наукових бібліотек у грудні. Наукова діяльність Бібліотеки, “щоб бути реальною і дійсно науковою силою, повинна не просто комплектувати свої фонди, а й вивчати, досліджувати, встановлювати самі принципи, методи, прийоми комплектування; повинна не просто зберігати свої книжкові багатства, але й досліджувати умови їх збереження; повинна не просто описувати книги, а й вивчати й вироблювати принципи, методи, техніку цього опису; вона повинна не просто активно обслуговувати потреби свого читача щодо книги, але вивчати й саму книгу з погляду її впливу на читача, і самого читача як об’єкт бібліотечної роботи, і методи встановлення найтіснішого зв’язку між ними. Вся організація наукової бібліотеки з усіма її навіть технічними процесами повинна мати дослідчу установку; для наукової бібліотеки ці технічні процеси мають не тільки самостійне значіння, а й значіння матеріалу для роботи наукової. При такій організації вся наукова бібліотека, в цілому, буде справжньою лабораторією наукової творчості, науково-дослідчої роботи”¹⁷.

Обговорення цих підходів проходило в обстановці дискусії, яка остаточно визначила колективну думку ВБУ стосовно ролі та місця в ній наукової роботи. Згодом НДІБ був реорганізований в Науково-дослідну комісію бібліотекознавства та бібліографії (НДКБ). В.Ф. Іваницький брав активну участь у семінарах НДКБ з історії бібліотечної справи, з науково-дослідної роботи та підготовки кадрів, проводив дослідження стосовно організації фондів та функцій національної бібліотеки, визначення основних засад діяльності резервного та дублетного фондів, довідкового відділу; на сторінках журналу “Бібліотекознавство та бібліографія” подавав свої пропозиції про необхідність “дослідження питань з загального вступу до бібліотекознавства, з історії сучасного стану та організації бібліотечної справи й бібліотек”¹⁸ тощо.

У 1925 р. розробляються заходи стосовно організації науково-

педагогічної діяльності Бібліотеки: В.Ф. Іваницький укладає “Положення про аспірантуру ВБУ”, де обґрунтовує засади підготовки наукових працівників – бібліотекарів вищої кваліфікації у ВБУ та відкриття трирічної аспірантури. Першими аспірантами Бібліотеки в 1926–1929 рр. були М.В. Гешенер, Г.І. Коляда, В.М. Пилипенко, В.О. Черняхівська, Н.В. Кравченко, О.В. Рабчинська, Ф.П. Максименко, Д.М. Серветник¹⁹.

У 1931 р. В.Ф. Іваницьким було обґрунтовано принципи організації книжкових фондів спеціальних відділів ВБУ. Репрезентувавши всі ознаки, за якими можна комплектувати спеціальні відділи (формальна, реальна та мішана), він рекомендував підходити до вирішення цього питання індивідуально для кожного бібліотечного підрозділу. Так, на думку В.Ф. Іваницького, відділи рукописів, стародруків, газетний, аркушівок слід було організовувати за формальною ознакою, не передаючи, наприклад, до відділу рукописів всієї тієї літератури, що стосується змісту рукописних фондів, або до відділу аркушівок всього того, що було написано на тему “волянсії”. Навпаки, відділ бібліотекознавства, за В.Ф. Іваницьким, має комплектуватися літературою, дібраною за реальним принципом, тобто за змістовим навантаженням. Фонди решти відділів (музичний, мапографічний, єврейський та орієнталії) можна організовувати і за реальним, і за формальним, і за мішаним принципами. В.Ф. Іваницький виступав різко проти системи кабінетів у бібліотеках, вважаючи що ця система руйнує ідею єдиного книгосховища, тобто позбавляє бібліотеку можливості тримати свої фонди у нормальних умовах зберігання. Спираючись на власний досвід з організації бібліотечної справи, він пропонує конкретний склад фондів кожного зі спеціальних відділів ВБУ. Так, наприклад, відділ стародруків, на думку В.Ф. Іваницького, має комплектуватися “книжками, журналами, газетами, аркушівками до 1800 р. включно, крім надрукованих єврейською або взагалі східними мовами... Зі стародрукованих нотів, мап, графіки, книжок єврейською або взагалі східними мовами найцінніше за індивідуальним підходом із мотивів найдоцільнішого збереження передається на переховання до відділу стародруків”²⁰.

Незважаючи на зайнятість науково-організаційним напрямом діяльності Бібліотеки, В.Ф. Іваницький знаходить час і для вирішення суто господарчих питань. Переймаючись долею ВБУ, він пише С.П. Постернаку: “Може в Харкові пощастить урвати що-

небудь з “остатків” на ремонт або господарські потреби взагалі?”²¹; “Грошей на ремонт немає й досі. Вчора оглядав з Осьмаком дренажні роботи...”²²; його турбує “...чи вставлено шибки у будинку, чи взято на клямку двері на горище, ...скільки та яких драбин є; скільки треба зробити”²³; він перевіряє штамповочний цех на заводі “Більшовик”, щоб самому впевнитись у правильності виготовлення штампів для Бібліотеки.

В.Ф. Іваницький також займався питанням про передачу бібліотеки колишнього Університету Св. Володимира до ВБУ, переймаючись тим що на неї є багато претендентів. Взагалі, слід відзначити, що присутність В.Ф. Іваницького, людини, яка “перебувала в тіні”, відчувається в усіх важливих документах стосовно діяльності ВБУ та НДКБ. У листі до Постернака він пише: “...Взагалі б[ібліоте]чна справа мене дуже турбує й думи мої завше про б[ібліоте]ку”²⁴.

На пропозицію НКО УРСР від 16 вересня 1929 р. за № 559, було створено комісію під головуванням уповноваженого Укрнауки НКО у Києві Л.М. Левицького, яка в тримісячний термін перевіряла фінансово-економічну діяльність ВБУ, бібліотечну роботу, фонди спеціалізованих підрозділів, наслідком чого стали вже звичні на той час кадрові чистки²⁵. У своїх висновках комісія записала: “Вважати за потрібне зняти зі всякої керівної та наукової роботи у ВБУ: 1) заступника директора тов. Іваницького..., а саме з таких причин – сприяв системі протекціонізму, брав участь у тайних голосуваннях на конкурсах, несе як заступник директора цілковиту відповідальність за стан, що його утворено у ВБУ...”²⁶.

У 1929 р. В.Ф. Іваницькому вдалося втриматися на своїй посаді. Його було звільнено під час чисток в 1933 р. Тоді В.Ф. Іваницький переїхав до Марійської АРСР, де працював у Республіканській бібліотеці старшим науковим співробітником, завідуючим довідково-бібліографічним відділом, зробивши значний внесок в організацію та розвиток місцевої бібліографії²⁷.

Талановитий керівник, учений та організатор В.Ф. Іваницький завжди користувався великим авторитетом серед читачів та співробітників ВБУ, передаючи їм свої знання та досвід. Його роботи з теорії та практики бібліотечної справи, бібліографії та історії³⁰ є актуальними й сьогодні.

Окремого особового фонду В.Ф. Іваницького в ІР НБУВ немає: його нечисленні документи зберігаються у фондах С.І. Маслова (ф. 33), С.П. Постернака (ф. 52) Ф.І. Титова (ф. 175) та у III фонді

(Листування). Так, серед матеріалів, що зберігаються у фонді С.І. Маслова в ІР НБУВ, є витяг з листа В.Ф. Іваницького до Б.І. Зданевича із м. Йошкар-Ола від 1943 р. Це відповідь на пропозицію зайняти посаду керівника Бібліотеки, в якій він з боєм пише: “А ведь библиотека АН – действительно моя первая любовь. Этой библиотеке я отдал лучшие годы своей жизни, всю, без остатка, свою энергию, в ней остался кусок меня самого; о библиотеке я вспоминаю с теплым чувством и доселе продолжаю думать, что я работал неплохо, а характеристика, данная мне “ревизорами” 1933 г. – клеветническая”²⁸.

Про наклеп, зведений на В.Ф. Іваницького, говорить у своїй промові, звернутій до Наркома освіти М.О. Скрипника, і С.І. Маслов: “...В.Ф. Іваницький – енергійний, з великим досвідом робітник в господарських справах ВБУ. Цінний керівник аспірантів. Найбільш обізнаний в історії та техніці бібліотечних питань взагалі...”²⁹.

¹ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 53.

² Архів НБУВ, оп. 1, спр. 50, арк. 18–19 зв.

³ Там само, спр. 1, арк. 82–84.

⁴ *Сергеева І.* З історії формування колекції єврейської літератури Національної бібліотеки України (1918–1939) // Бібл. вісник. – 1996.– № 6. – С. 13–14.

⁵ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 33, арк. 139.

⁶ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 194–195.

⁷ Архів НБУВ, оп.1, спр 140, арк. 99 зв.; спр. 270, арк 1.

⁸ Там само, спр. 33, арк. 56; спр. 5, арк. 19.

⁹ Там само, спр. 50, арк. 13–14; спр. 33, арк. 118 зв.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 52, № 18, арк. 1.

¹¹ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 62, арк. 78 зв.–79, 82 зв.

¹² Бюлетень Укрцентрархіву. – 1925. – Жовтень.– Ч. 2.– С. 33.

¹³ Науково-дослідчий інститут бібліотекознавства [ВБУ] // Бібл. журн. – 1926.– № 2/3.– С. 32–35.

¹⁴ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 62, арк. 192–193; спр. 158, арк. 1–1 зв.

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 52, № 55, арк. 1.

¹⁶ *Дубровіна Л.А. Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – С. 216, 222–224, 229, 240.

¹⁷ Архів НБУВ, оп.1, спр. 114, арк 1–2; *Іваницький В.Ф.* Науково-дослідча

праця в галузі бібліотекознавства та бібліографознавства у зв'язку з підготуванням бібліотекарів та встановленням аспірантури при наукових бібліотеках: Доп. на Першій конф. наук. б-к УСРР, 28–31 груд. 1925 р. // Бібл. збірник. – 1926. – № 1. – С. 29–39.

¹⁸ ІР НБУВ, ф. 52, № 139.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 3041.

²⁰ ІР НБУВ, ф. 33, № 889, арк. 4.

²¹ Там само, ф. III, № 61061.

²² Там само, № 61066, арк. 2.

²³ Там само. № 61068, арк.1–2.

²⁴ Там само, № 61069, арк. 1.

²⁵ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.). – С. 75.

²⁶ *Ковальчук Г.І.* Доля репресованих директорів Всенародної Бібліотеки України у 20–30-х роках // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 8–9.

²⁷ *Мансурова Л. В.Ф.* Иваницкий и просветительская деятельность в Марийском крае (к 125-летию со дня рождения) // Бібл. вісник. – 2006. – № 3. – С. 53.

²⁸ ІР НБУВ, ф. 33, № 1184, арк. 1.

²⁹ *Ковальчук Г.І.* Доля репресованих директорів Всенародної Бібліотеки України у 20–30-х роках. – С. 9.

³⁰ *Мансурова Л. В.Ф.* Иваницкий и просветительская деятельность в Марийском крае: (К 125-летию со дня рождения). – С. 54.

Ківлицький Євген Олександрович
старший бібліотекар, фактично виконував
обов'язки першого директора ВБУ
в 1919–1921 рр.

A handwritten signature in dark ink, written in a cursive style. The signature appears to read 'Е. О. Кивлицкий'.

Є.О. Ківлицький (1861–1921) – історик, літератор, громадський діяч, педагог, бібліограф, бібліотекознавець – народився в м. Санкт-Петербурзі. У 1877–1879 рр. навчався на основному відділі Новозибківського реального училища в Чернігівській губернії. У 1879–1880 рр. продовжив навчання в додатковому класі загального відділу. У 1889 р. закінчив історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира зі ступенем кандидата історико-філологічних наук. Служив у Київському дворянському депутатському зібранні; секретар, редактор журналу “Киевская Старина” (1889–1892). Співробітничав з редакціями “Энциклопедического словаря” Брокгауза та Єфрона (1892–1907), “Педагогічного журналу”, газети “Киевский отклик” (співробітник та видавець у 1904–1906 рр.). Викладач історії, географії та російської мови в Київській четвертій жіночій гімназії, в Ніжинському історико-філологічному ліцеї князя Безбородька, на загальноосвітніх курсах для народних учителів; виступав з лекціями в Києві, Ніжині, Чернігові. Помічник бібліотекаря в бібліотеці Університету Св. Володимира (1891–1898); інспектор Київського учбового округу та завідуючий справами російської школи в Департаменті народної освіти Української Республіки (1917–1918). У 1919–1921 рр. робота у ВБУ.

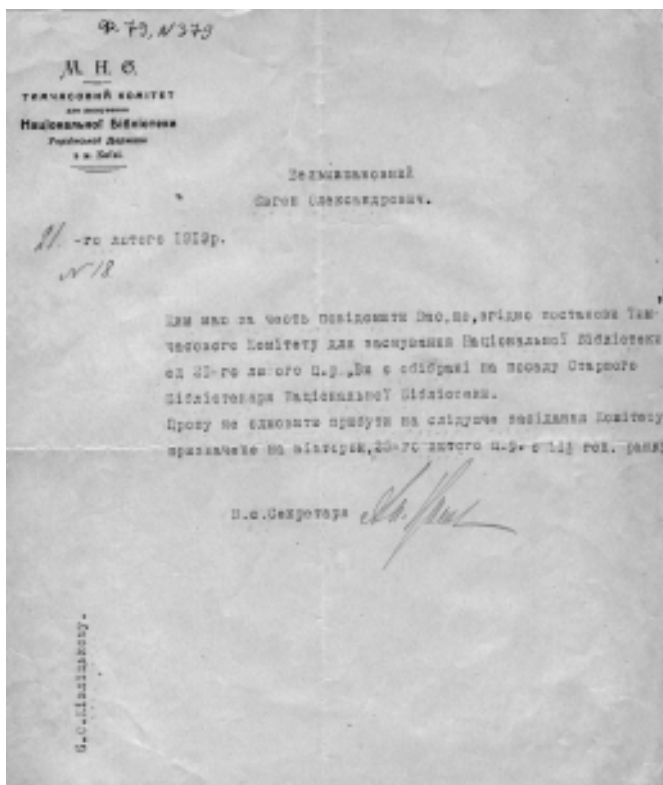
Член наукових та просвітницьких товариств “Киевское литературно-артистическое общество”, “Киевское общество грамотности”, “Общество им. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга”, “Общество содействия начальному образованию”, “Историческое общество Нестора Летописца”, “Историко-филологическое общество при институте кн. Безбородко”, “Українське наукове товариство”, “Киевское педагогическое общество” та ін. (1889–1917).

У Бібліотеці Є.О. Ківлицький почав працювати з 1919 р. В його архіві зберігається посвідчення, видане Тимчасовим комітетом для заснування Національної бібліотеки Української Держави 21 лютого 1919 р., в якому сказано, що він обраний на посаду старшого бібліотекаря з наданням йому права вирішального голосу на засіданнях Комітету. ТК доручив Є.О. Ківлицькому адміністративне і організаційне керівництво Бібліотекою і всією бібліотечною роботою¹.

У вересні 1919 р. здійснюється подальша структурна організація Бібліотеки – створюється Рада бібліотекарів для керування внутрішньою організацією праці протягом року. Рада бібліотекарів займалася поточною роботою – розробкою інструкцій, правил, розглядом планів, звітів, розміщенням книжкових фондів, обробкою літератури, каталогізацією та ін.

На засіданні Ради бібліотекарів, яке відбулося 4 вересня 1919 р. під головуванням Є.О. Ківлицького в присутності І.М. Балинського, Г.П. Житецького, П.О. Нестеровського, О.З. Носова, М.І. Сагарди, В.І. Щербини, було ухвалено доручити голові Ради бібліотекарів Є.О. Ківлицькому, при допомозі секретаря І.М. Балинського, здійснювати “загальні справи та зносили з різними інституціями і персоналами, а також, як старшому бібліотекареві і завідувачому загальним відділом, – всі справи цього відділу і відділу періодики”. З того часу і по вересень 1920 р. Є.О. Ківлицький фактично виконував обов’язки директора ВБУ.

Найважливішими документами, що мали бути затвердженими якнайперше, були Статут Бібліотеки та визначення конкретних функцій ТК і Ради бібліотекарів. Було вирішено на перехідний період залишити обидві структури: Комітет може існувати до утвердження нового Статуту, а надалі має передати свої обов’язки Раді бібліотекарів; на цей період директор Бібліотеки не буде обиратися, його обов’язки виконуватиме голова Ради. 30 вересня

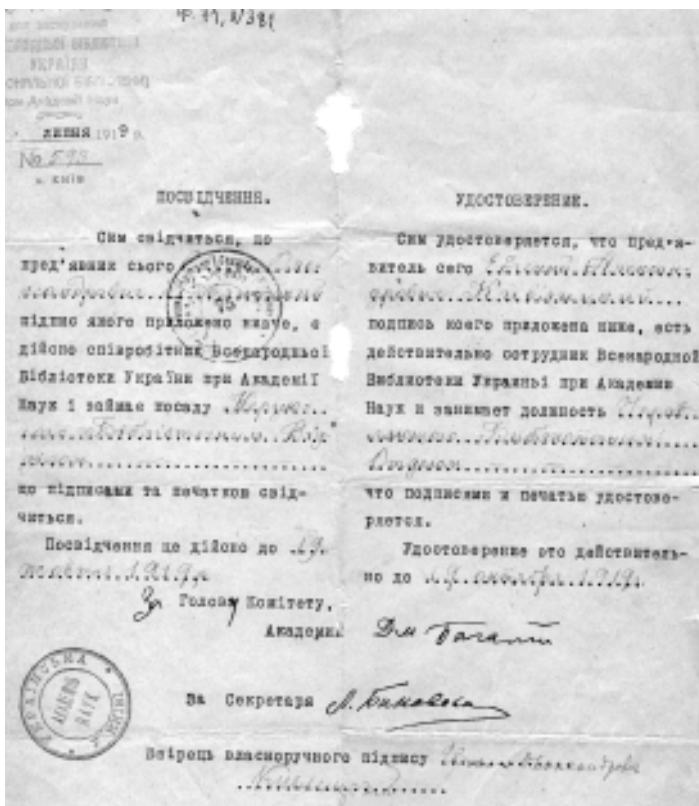

Повідомлення Тимчасового комітету для заснування ВБУ про обрання Є.О. Ківлицького на посаду старшого бібліотекаря. 21 лютого 1919 р. (ІР НБУВ, ф. 79, № 379)

1919 р. на засіданні Ради бібліотекарів відбулося обговорення проєкту Тимчасового Статуту Бібліотеки, який згодом був затверджений Тимчасовим комітетом².

У записці В.О. Кордта до Комісії по виробленню законопроєкту про Національну бібліотеку Української держави говорилося, що директорську посаду на чолі Національної бібліотеки України мала обійняти високоосвічена енергійна людина, обізнана з науками про книгу, мистецтво, бібліографію, з організаторським хистом. Усім цим якостям відповідав Є.О. Ківлицький.

За рік Рада бібліотекарів провела близько 30 поточних засідань, де розглядалися оперативні питання організації Бібліотеки. Непе-

Повідчення співробітника ВБУ, керуючого Бібліотечним відділом Є.О. Ківлицького. 19 липня 1919 р. (ІР НБУВ, ф. 79, № 381)

ресічна особистість Є.О. Ківлицького накладала свій відбиток на кожне засідання Ради. Він користувався особливою довірою та пошаною з боку членів Тимчасового комітету, особливо В.І. Вернадського (якому він був рекомендований, очевидно, М.П. Василенком).

На засіданні ТК від 30 грудня 1919 р. П.Я. Стебницький звернув увагу членів Комітету на те, “що Голові Ради бібліотекарів доводиться виконувати обов’язки директора Бібліотеки, хоч цієї посади офіційно ще не встановлено”, і, відповідно, додаткової оплати за цю роботу Є.О. Ківлицький не отримує. З огляду на це йому було призначено додаткову місячну оплату у розмірі 1 тис. крб.³

З початку 1919 р. Є.О. Ківлицький займається створенням книжкового фонду, про що свідчать його звернення до Правління Академії наук, підписані ним як членом Тимчасового комітету і старшим бібліотекарем, з проханням видати йому гроші на придбання бібліотек М.В. Молчановського, Ю.О. Кулаковського, В.П. Науменка, а також підписані ним доручення для співробітників на сплату грошей за окремі книжки та за перевезення бібліотек і зібрань⁴.

Після Постанови НКО УСРР “Про реквізицію бібліотек” від 1 березня 1919 р. позашкільним підвідділам відповідних міських або повітових відділів народної освіти було доручено забезпечення охорони бібліотек і розподіл книг. Вже 3 березня відбулося засідання представників бібліотек Києва під головуванням В.І. Вернадського, на якому представниками від ВБУ були Д.І. Багалій та Є.О. Ківлицький. Було прийнято рішення про створення постійної комісії з питань “уряткування та охорони книжок, котрі при сучасних обставинах почасти спалюються, знищуються, і взагалі гинуть цінні книгозбірні”, вироблено план організації губернського бібліотечного центру в Києві і заготовлено декілька сот примірників Звернення та охоронні листи для ВБУ⁵.

15 травня 1919 р. було створено секцію охорони бібліотек Київської губнаросвіти, на яку офіційно покладалося завдання зберігання бібліотек від розпорощення. Реквізовані книжки, в залежності від їх характеру, надходили або до рухомого фонду Київської публічної бібліотеки, або до постійного фонду ВБУ.

Систематичні надходження збірок та бібліотек ліквідованих і націоналізованих установ почалися із остаточним встановленням радянської влади. Так, при Київському губвиконкомі були створені спеціальні колегії та комітети, в яких концентрувалися великі книжкові масиви.

Завдяки керівництву Є.О. Ківлицького, який був особисто знайомий з усіма членами ТК та підтримував з ними багаторічні дружні стосунки та співпраці ВБУ з комісіями губернського виконкому, Бібліотека отримала пріоритетне право у відбиранні книжок та архівних документів. Так, наприкінці 1919 р. з 22 тис. видань, сконцентрованих у губвиконкомі, Бібліотеці вдалося отримати понад 10 тис. прим. цінної літератури переважно іноземними мовами⁶.

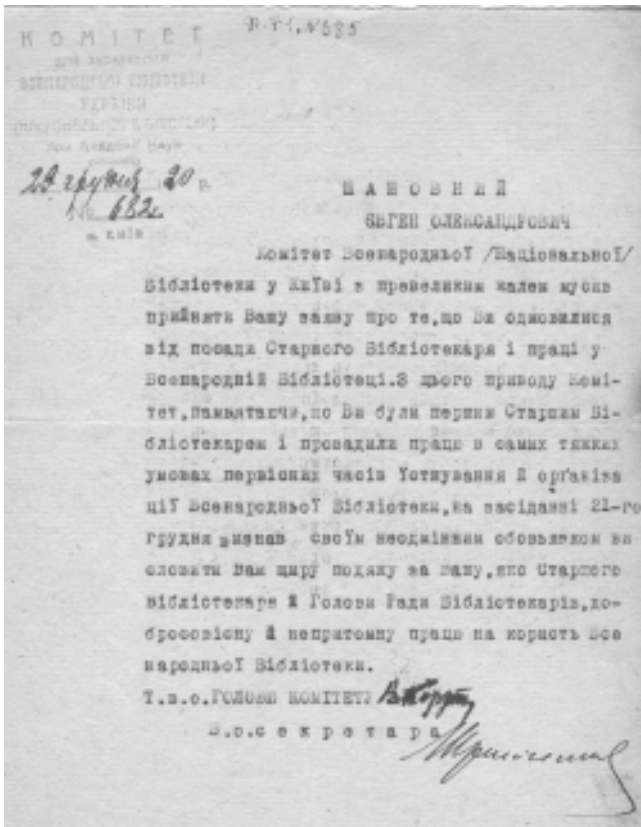
Разом з Є.О. Ківлицьким комплектування бібліотечних зібрань самовіддано здійснювали й інші співробітники ВБУ, зокрема

Л.Ю. Биковський, М.І. Сагарда, М.М. Марковський, М.З. Левченко, які звозили бібліотеки з усієї України, рятуючи їх від знищення⁷. Для залучення різних осіб до поповнення книжкових та рукописних фондів видатних учених Академії та представників інтелігенції члени ТК подавали їй особистий приклад у поповненні фондів ВБУ: вони безкоштовно передавали власні цінні книжкові зібрання та архіви (Г.П. Житецький – архів батька П.Г. Житецького та частину архіву М.П. Костомарова, А.Ю. Кримський та С.О. Єфремов – книжкові зібрання). Особисто Є.О. Ківлицьким було здійснено величезну роботу з отримання Бібліотекою періодичних видань: на його прохання видавництво “Союз”, газета “Красная армия”, журнал “Воскрестные чтения”, видавництво Київського університету, інші редакції стали регулярно надсилати до ВБУ свою продукцію.

У 1920 р. у ВБУ почали організовуватися спеціалізовані відділи. Найбільшим за обсягом та завданнями був загальний, “бібліотечний” відділ, співробітники якого повинні були розібрати і розсортувати весь книжковий фонд, що становив на той час 700–800 тис. томів неупорядкованих книжок, постійно опрацьовувати нові надходження, каталогізувати тисячі книжок. Відповідно до завдань цей відділ мав і найбільшу кількість співробітників⁸. Керував відділом Є.О. Ківлицький.

Влітку 1920 р. Академія наук отримує від Губнаросвіти листа з обвинуваченнями на адресу адміністрації Бібліотеки, суть яких полягала в недоліках стосовно комплектування та зберігання фондів, їх опрацювання, затримок з відкриттям читальні та ін. Незважаючи на те, що керівний склад Бібліотеки на чолі з Є.О. Ківлицьким дав докладні пояснення стосовно всіх порушених фактів (довгий час ВБУ не мала постійного будинку і Є.О. Ківлицькому доводилося укладати не одну угоду з установами та приватними особами про оренду приміщення; за два роки існування Бібліотеці довелося сім разів змінювати приміщення, перевозити фонди і поновлювати роботу з ними тощо), почалася реорганізація керівництва ВБУ та Тимчасового комітету. У жовтні 1920 р. Є.О. Ківлицький здає свої справи голови Ради бібліотекарів і фактичного директора ВБУ Ю.О. Іванову-Меженку, але продовжує завідувати загальним відділом, беручи участь в засіданнях Ради бібліотекарів до листопада 1920 р.

У середині грудня 1920 р. він, хворий і несправедливо дискредитований, подає до Тимчасового комітету заяву з проханням про

Лист Тимчасового комітету для заснування ВБУ Є.О. Ківлицькому із подякою за добросовісну працю. 29 грудня 1920 р. (ІР НБУВ, ф. 71, № 385)

звільнення від роботи у Бібліотеці, незважаючи на те, що пояснення з приводу обвинувачень адміністрації ВБУ вже були прийняті Губнаросвітою⁹.

29 грудня 1920 р. ТК надіслав Є.О. Ківлицькому подяку, високо оцінивши його заслуги у створенні Бібліотеки: “Комітет Всеукраїнської (Національної) Бібліотеки у Києві з превеликим жалем мусив прийняти Вашу заяву про те, що Ви одмовилися від посади Старшого Бібліотекаря і праці у Всенародній Бібліотеці. З цього приводу Комітет, пам'ятаючи, що Ви були першим Старшим Бібліотекарем і провадили праця в самих тяжких умовах первісних

часів існування й організації Всенародної Бібліотеки, на засіданні 21-го грудня визнав своїм неодмінним обов'язком висловити Вам щиру подяку за Вашу, яко Старшого Бібліотекаря й Голови ради Бібліотекарів, добросовісну й непритомну працю на користь Всенародної бібліотеки”¹⁰. Через декілька днів, 4 січня 1921 р. Є.О. Ківлицький помер.

Є.О. Ківлицький обіймав посаду старшого бібліотекаря в найвідповідальніші та найскладніші часи існування Бібліотеки, коли не було ні фінансування, ні власного приміщення, часто змінювалася влада. І все ж у цей період Бібліотека розпочала свою діяльність, прийнявши перші книжкові та рукописні зібрання, які нині складають основу ретроспективних колекцій та історико-культурних фондів НБУВ. Значна роль в цьому належить Є.О. Ківлицькому.

Особовий архів Є.О. Ківлицького (ф. 71, 1246 од. зб.; ф. I, III) зберігається в Інституті рукопису. Він надійшов до Бібліотеки після його смерті і був опрацьований лише в 1978 р. В архіві зберігаються наукові матеріали Є.О. Ківлицького, зокрема статті, замітки, виписки, рецензії на книги: “Биография Дашкевича Евстафия, старосты Черкасского и Чигиринского”, “Известия о Литовской и Русской земле в хронике Кромера с конца XIV в.”, “Обзор “Сборника материалов для истории просвещения в России” тощо.

Серед біографічних матеріалів: особові документи (свідоцтво про народження, диплом кандидата наук, службовий атестат, службові посвідчення, грамоти про нагороди орденами та медалями); атестат про закінчення Новозибківського реального училища; формулярний список; службові та членські квитки; щоденникові записи та банківські книжки; спогади “Из воспоминаний из прошлого” та ін.

Значну частину фонду становлять матеріали службової діяльності, зокрема: в Київській четвертій жіночій гімназії О.Т. Дучинської (колишня гімназія В.М. Ващенко-Захарченко) – протоколи засідань педагогічної ради, звіти фахових комісій, навчальні плани та звіти, звіти про фінансовий стан гімназії, циркуляри попечителя Київського учбового округу в справі організації навчально-виховної роботи в навчальних закладах, комплектування шкільних бібліотек, проведення екзаменів, організації курсів іноземних мов для учнів, звільнення з роботи неблагонадійних викладачів, про умови конкурсу на премію Ф.В. Єзерського, про допомогу дітям інвалідів та учасників війни тощо; матеріали з історії Київської приватної жіночої гімназії В.М. Ващенко-Захарченко: журнали засідань пед-

ради гімназії, звіти з навчально-виховної роботи та фінансового стану гімназії; матеріали, пов'язані з відкриттям та реорганізацією гімназії, відомості про персональний склад гімназії та списки випускників тощо; повідомлення попечителя Київського учбового округу про призначення Є.О. Ківлицького окружним інспектором та головою іспитового комітету Київського учбового округу; запрошення Генерального секретаря з Великокоруських справ Української республіки Є.О. Ківлицькому зайняти посаду завідуючого справами російської школи в Департаменті народної освіти УНР та посвідчення завідуючого.

Значний комплекс становлять документи, що відображають його діяльність у Всенародній бібліотеці України, зокрема: повідомлення ТК про обрання Є.О. Ківлицького на посаду старшого бібліотекаря Національної бібліотеки; посвідчення ВУАН про звільнення Ківлицького Є.О. від мобілізації, посвідчення про роботу у ВБУ; квартирний квиток на приміщення для ВБУ; адреса ТК Ківлицькому Є.О. як старшому бібліотекарєві та голові Ради бібліотекарів з подякою за роботу по створенню Бібліотеки.

Громадська діяльність Є.О. Ківлицького репрезентована документами про участь у різних товариствах та комісіях (повідомлення, програми товариств, програми засідань, вечорів, запрошення на читання лекцій): в “Киевском литературно-артистическом обществе”, “Комиссии для разбора древних актов”, “Киевском обществе грамотности”, Историчному товаристві Нестора-літописця при Київському університеті, “Киевской комиссии народных чтений”, “Киевском педагогическом обществе”, Українському науковому товаристві, “Общество бывших воспитанников Коллегии Павла Галагана” та ін.

У фондї зберігається значний епістолярій Є.О. Ківлицького. Його адресатами та кореспондентами були: В.С. Александрович, Д.І. Багалій, М.Ф. Біляшівський, В.П. Василенко, М.В. Геппенер, М.В. Довнар-Запольський, Г.П. та П.Г. Житецькі, І.М. Каманін, В.О. Кордт, В.Ф. Кістяківський, О.І. Левицький, М.В. Лучицька, О.А. Назаревський, Д.М. Петрушевський, В.К. Піскорський, М.І. Сагарда, М.І. Стороженко, Терновські, П.А. Тутковський та ін.

У фондї зберігаються матеріали його батьків, зокрема біографічні та господарчі документи: купчі грамоти та опис маєтка; записи родинної хроніки та ін.

Серед матеріалів інших осіб: генеалогічні, майнові та біографічні

документи дворянського роду Якубовських; матеріали особового архіву М.П. Мікляшевського, зокрема біографічні матеріали, матеріали службової діяльності, листування та майново-господарські документи, а також статті, рецензії та публікації різних авторів – Ігнатовича, Каневського, Кримського, Твердохлебова, Шугурова, Василенка, Каманіна, Молчановського та ін.¹¹

¹ ІР НБУВ, ф. 71, № 381–382.

² *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934) : Дис. ...канд. іст. наук. – С. 43–44.

³ Арх. НБУВ, оп. 1, спр.1, арк. 191 зв.–192.

⁴ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934): Дис. ... канд. іст. наук. – С. 43–44.

⁵ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 44 зв.–45.

⁶ Там само, арк. 57.

⁷ *Биковський Л.* Книгарні – Бібліотеки – Академія : Спомини (1918–1922). – Мюнхен; Денвер, 1971. – С. 34–37.

⁸ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934): Дис. ... канд. іст. наук. – С. 45.

⁹ ІР НБУВ, ф. 52, № 16, арк.1–4.

¹⁰ Там само, ф. 71, № 385, арк. 1.

¹¹ *Воронкова Т.І.* Ківлицький Євген Олександрович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. – К., 2002. – С. 219.

Кордт Веніамін Олександрович
член Тимчасового Комітету для заснуванню ВБУ
завідуючий відділом картографії Бібліотеки
в 1918–1933 рр.

В.О. Кордт

В.О. Кордт (1860–1934) – історик, картограф, бібліограф, археограф – народився у німецькій родині в м. Дерпті (нині Тарту, Естонія). Там здобув гімназичну, а потім і університетську освіту за історико-юридичним фахом. З 1883 р. – співробітник бібліотеки Дерптського (Тартуського) університету, з 1885 р. – викладач Університету та помічник бібліотекаря.

У 1888 р. за наукові дослідження В.О. Кордту було присвоєне звання кандидата дипломатії. У 1893 р. обраний членом-кореспондентом Естонського вченого літературного товариства. Працював у шведських та голландських архівах з документами про різні подорожі Росією та Україною, вивчав історію дипломатичних відносин європейських країн. Володів німецькою, російською, шведською, голландською, українською мовами.

У 1894 р. В.О. Кордт переїхав до Києва, обійнявши посаду головного бібліотекаря та завідуючого бібліотекою Університету Св. Володимира, а також одночасно завідуючого Центральним архівом давніх актів Київської, Волинської та Подільської губерній.

З 1918 р. – професор бібліотекознавства Археологічного інституту в Києві. З 1920 р. – інструктор секції академічних та державних бібліотек Губнаросвіти, викладач Київського інституту зовнішніх відносин, Інституту народного господарства, Київського інституту народної освіти, Київ-

ського народного університету. 1918–1933 – член ТК, заввідділом картографії ВБУ.

В.О. Кордт як фахівець з бібліотечної справи з понад 30-річним досвідом роботи був залучений ініціаторами створення Національної бібліотеки Української держави, зокрема М.П. Василенком, до підготовки концепції такого книгосховища. У своїй доповіді “Про Національну бібліотеку”, проголошеній на першому засіданні, присвяченому створенню Української академії наук, В.О. Кордт наголосив на тому, що “все культурные государства заботятся не только об учреждении и пополнении научных книгохранилищ при своих высших учебных заведениях, но создают, кроме того, еще центральные книгохранилища, т. наз. государственные или национальные библиотеки, которым они посвящают свое особое внимание и покровительство, чтобы собрать в одном центре, по возможности, все те произведения всемирной научной литературы, которые необходимы современникам и будущим поколениям для строго научных и общеобразовательных целей”¹.

На думку В.О. Кордта, Бібліотека мала перебувати у підпорядкуванні Міністерства народної освіти на правах самостійної, до певної міри, установи, але при цьому було б доцільно, щоб ВУАН як вища наукова інстанція взяла б на себе керівництво Національною бібліотекою Української держави на період її організації та розвитку².

За В.О. Кордтом, структура Бібліотеки мала складатися з шести відділів, головним з яких за значенням він вважав український (т. зв. “українська”): “На первой очереди стоит здесь, конечно, создание полной коллекции книг и брошюр, напечатанных когда-либо на украинском языке, коллекции настолько полной, что возможно было бы со временем составить на основании ее полную библиографию украинской печати. К выполнению этой задачи необходимо приступить немедленно, потому что иначе окажется невозможным достигнуть намеченной цели, т. к. с каждым днем становится труднее составление полного собрания той литературы, которая необходима для истории последних трех лет”³. Другим В.О. Кордт називає відділ книг, брошур, часописів, виданих поза межами Української держави, але присвячених Україні. За прикладом провідних національних бібліотек світу, він вважав за доцільне створити відділи української іконографії, картографії, музики, рукописів, рідкісних видань, іноземної літератури.

Саме В.О. Кордт запропонував основні засади діяльності Бібліотеки: систему розміщення книг за галузями наук; створення систематичного та алфавітного каталогів, а також об'єднаного каталогу всіх наукових бібліотек України; технічні вимоги до зберігання фондів та функціонування читальних залів; визначив повноваження директора Бібліотеки та її Вченої ради⁴. Концепція розвитку національної книгозбірні України, запропонована В.О. Кордтом, й була покладена в основу ВБУ, створеної у серпні 1918 р. під егідою Української академії наук. В.О. Кордт був обраний членом ТК.

Досвід В.О. Кордта в організації бібліотечної справи став безцінним під час організації фондів ВБУ та упорядкування колекційних зібрань, а також запровадження системи інвентаризації надходжень і обліку фондів. За основу для створення облікової документації ВБУ були взяті інвентарні книги Університету Св. Володимира з доповненням за останніми бібліотечними правилами рубрик “формат”, “місце” та “№ каталогу”.

При каталогізації було визнано пріоритетними два відділи – україніки і загальний. Вони реєструвалися та каталогізувалися, насамперед, на базі карток Київського університету. За напрямом формування фонду було запропоновано п'ять видів інвентарних книжок та рубрикації, які й досі збереглися на деяких книжках фонду. За кожним напрямом бібліотекарі почали розробляти формуляри для інвентарних книжок окремого типу. Надалі, після створення Ради бібліотекарів, ця робота була поставлена на професійний рівень і узгоджувалася зі структурними змінами в Бібліотеці: Рада приймала усі технологічні рішення, що розроблялися окремими виконавцями. У червні 1919 р. були затверджені інвентарні формуляри для газет.

За згадкою М.П. Василенка у його листі до С.П. Постернака від 22(9) січня 1923 р., де він розкриває обставини заснування Національної бібліотеки в Києві, В.О. Кордту було доручено “виробити план технічної організації бібліотеки, тобто основи, які відтворюють характер записів, характер карток, характер розміщення бібліотеки, характер каталогізації”⁵. В. Кордт підготував також й Інструкцію про діяльність ТК⁶.

Під час роботи першого складу ТК (В.І. Вернадський, А.Ю. Кримський, С.О. Єфремов, В.О. Кордт, Г. П. Житецький) усі питання формування спеціалізованих фондів розглядалися колегіально: до основних питань, згідно з Інструкцією В.О. Кордта про діяльність

Тимчасового комітету, увійшли: розробка Статуту ВБУ; підготовка відкриття Бібліотеки; організація, управління та облік фондів; кадрові питання; організація каталогізації, приміщення, комплектування фондів бібліотеками, архівами, приватними збірками. На час діяльності ТК Бібліотеку очолював головний бібліотекар, який організував її діяльність⁷. В.І. Вернадський та В.О. Кордт, за розподілом обов'язків, відповідали за комплектування літературою науково-технічного та природничого профілю.

У 1921–1923 рр. Головою ТК був В.О. Кордт.

У 1923 р. В.О. Кордт разом з першим призначеним директором ВБУ С.П. Постернаком, відповідно до загальносвітової практики стосовно національних бібліотек, переопрацювали Статут Бібліотеки з метою надання їй вищого статусу – наукового. Необхідність прийняття нового Статуту пояснювалася тим, що “робота у Всенародній бібліотеці вимагає особливо високої кваліфікації, якої не можна рівняти з роботою навіть наукових бібліотек вищих шкіл, де величезну частину роботи, роботу бібліографічну, проводять здебільше відповідні фахівці-професори”⁸.

В.О. Кордт обгрунтовує перед Президією ВУАН і новий штатний розклад Бібліотеки на 1923 р., де підкреслює не лише важливість загального відділу, який є основним у технологічному процесі ВБУ, а й необхідність кадрового зміцнення спеціалізованих підрозділів, що впродовж короткого часу зібрали значні за обсягом фонди, однак наявним персоналом неспроможні були їх опрацювати. Для прикладу наводився відділ стародруків та рукописів, де зберігалось понад 400 тис. рукописних документів та понад 50 тис. стародрукованих видань, а в штаті працював фактично один Г.П. Житецький. Після розгляду аналітичної записки В.О. Кордта стосовно загрозливого кадрового становища в Бібліотеці штат її значно розширився, підвищені кваліфікаційні вимоги до співробітників ВБУ, завдяки чому вона почала поступово перетворюватися на методичний центр керівництва науковими бібліотеками. Автори історії НБУВ Л.А. Дубровіна та О.С. Онищенко в своїй монографії особливо наголошували на ролі В.О. Кордта, професійні знання котрого заклали фундамент ВБУ як бібліотеки світового рівня.

Крім загальнотеоретичних питань бібліотечної справи, В.О. Кордт займався також і практичними: саме йому належали ініціатива та реалізація передачі бібліотеки колишнього Університету Св. Володимира до складу ВБУ. У 1925–1927 рр. ця книгозбірня функціону-

вала як бібліотека Київського інституту народної освіти (далі – КІНО), і передача її фондів до ВБУ мала принципове значення для формування спеціалізованих підрозділів Бібліотеки, адже в Університеті свого часу було зібрано значний масив історико-культурних матеріалів⁹.

До ВБУ з Університету Св. Володимира передавались:

- фундаментальна бібліотека, яка містила книжки з усіх галузей знань, що надійшли до осені 1920 р.;
- колекції та зібрання, що надійшли до бібліотеки Університету до осені 1920 р.;
- нерозібрані видання;
- усі комплекти журналів, рукописи, газети;
- видання, які були продовженням колекцій, серій університетської бібліотеки;
- дисертації;
- видання різних академій наук, наукових установ, якщо вони не були куплені чи подаровані КІНО;
- частина книжок студентського відділу бібліотеки колишнього Університету (книжки до 1875 р.);
- усі каталоги та інвентарні книги.

Штат та майно бібліотеки колишнього Університету було розподілено пропорційно до обсягів бібліотечних фондів, у результаті чого до ВБУ перейшло 16 співробітників, у тому числі й директор бібліотеки В.О. Кордт. Деякий час В.О. Кордт працював рядовим співробітником, а згодом його призначили завідуючим відділом картографії, ініціатором створення та засновником якого він був.

Картографічні видання почали збиратися в Бібліотеці з дня її заснування, однак самостійний відділ було створено лише в 1923 р. На час відкриття відділу загальна кількість фонду становила близько 20 тис. од. зб. З 1923 р. до картографічного фонду став надходити обов'язковий примірник видань СРСР. Були відібрані картографічні видання з колекцій, що зберігалися в Бібліотеці з 30-х років, зокрема, з фондів Волинського науково-дослідного краєзнавчого музею, книгосховища у Кам'янці-Подільському та ін. Але за браком кадрів відділ фактично не функціонував.

У 1928 р. обговорюються положення про відділ, його структуру, фонди, а В.О. Кордт офіційно призначається на посаду завідуючого картографічним (мапографічним) відділом, і з цього часу розпочинається активна організаційна робота. На 1 січня 1931 р. у

фондах відділу вже нараховувалось 27 655 різних картографічних матеріалів, починаючи з XVIII ст.

У 1931 р. В.О. Кордт підготував остаточний варіант “Положення про мапографічний відділ”, що був прийнятий у червні того ж року. Основними завданнями та напрямками діяльності декларувалося:

“1). Мапографічний відділ збирає та переховує в своїх сховищах усі друки, що їх призначено не до читання, а до зорового сприймання і що в них друкований текст не має самостійного значення, становлячи тільки текстовий додаток до мапографічних матеріалів.

2). Мапографічний відділ збирає в своїх сховищах тільки окремо друковані мапові та графічні матеріали або цілі збірки цих матеріалів. Мапи та витвори графічного мистецтва, додані до книжкових матеріалів, переховуються в загальному книгосховищі, а мапографічний відділ складає на ці матеріали відповідну картотеку за спеціальною інструкцією.

3). Всі рукописні мапографічні матеріали переховуються в відділі рукописів. Мапографічний відділ на ці матеріали складає картотеку за спеціальною інструкцією.

4). Всі стародруковані мапографічні матеріали переховуються в мапографічному відділі. Виняток становлять тільки частини непорушних колекцій, що переховуються у відділі стародруків і що на них мапографічний відділ має складати картотеку за певною інструкцією”¹⁰.

Було вирішено за основу прийняти форматне розміщення фонду, а всередині – розташовувати матеріали за змістом, на фонди складати алфавітний і спеціальний систематичний каталоги.

У 1932 р. відділ налічував вже 36 705 од. зб., мав три штатні одиниці. Відкрився читальний зал, почалося обслуговування читачів, створено каталоги та картотеки на комплексні та регіональні атласи, географічні та спеціальні карти та атласи, які відображалися в алфавітному, систематичному (за назвами) та топографічному каталогах. При відділі було організовано підвідділ графіки, фонди котрого формувалися, значною мірою, за рахунок сортування зібрань та колекцій, що здійснювалося співробітником відділу Г.І. Колядою. Власне В.О. Кордт на той час займався історією картографічної України, уклав перший картографічний покажчик, що мав типові на середину 30-х років ідеологічне навантаження – “Карти першої п’ятирічки”. У виданні анонсувалися карти, що

“охоплюють не тільки виробничі сили Союзу, але теж прогрес освіти, зріст усупільнення виробництва та колективізації, приріст (збільшення) капітального вкладення”¹¹.

В.О. Кордт – активний член Археографічної комісії ВУАН, ним було проведено ряд цікавих студій, зокрема його дослідження “Бої під Лісним і під Полтавою за щоденником Шведського лейтенанта Ф. Вейе”, в якому подано об’єктивну хроніку подій, де описується участь І. Мазепи та його козацького війська в бою під Полтавою, втеча за Дніпро тощо. 1931 р. у В.О. Кордта виходить перша частина “Матеріялів до історії картографії України”, що вміщує 41 старовинну карту сучасної України та їх детальний опис¹².

До останніх днів свого життя В.О. Кордт планував продовжувати роботу з підготовки чергового тому картографічних матеріалів. У доповідній записці до Археографічної комісії ВУАН від 26 квітня 1932 р. зазначається зокрема, що “після опрацювання матеріялів по історії картографії України до кінця XVIII ст., виданих Археографічною комісією, у мене залишилися прогалини, для поповнення яких я уже зібрав необхідні матеріяли, при чому частина з них є рукописна. Ці матеріяли я гадаю опублікувати у II част. Матеріялів, бо вони з’ясовують додатково важливі питання для історії колоніальної російської політики на Україні XVIII ст., питання що до захоплення запорозьких земель і ліквідації Запорозької Січі. В зв’язку з цими матеріялами я гадаю дати історичний огляд картографії України за час XIX та XX стор-я”¹³. В іншому документі читаємо про плани В.О. Кордта на майбутнє: в 1933 р. він зібрав 45 карт, “що даватимуть матеріал з історії промисловості різноманітних галузів. Крім того, ці матеріали покажуть, за якими ознаками побудовано межі губернь в Росії і на Україні, чи мають вони під собою раціональний господарсько-економічний ґрунт, чи лише адміністраційний. Нарешті, матеріали ці покажуть технічний прогрес картографії XIX та XX сторіччя”¹⁴.

На початку 1933 р. В.О. Кордт брав участь у проведенні картографічної виставки, присвяченої проблемі Великого Дніпра, а також у діяльності Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії, де викладав іноземні мови та читав лекції з історії бібліотечної справи та бібліотекознавства¹⁵.

Не обмежуючись роллю наукового дослідника та видавця, В.О. Кордт працював почасти як перекладач пам’яток російської художньої літератури на німецьку мову і видав переклади окремих творів Жуковського, Пушкіна, Гоголя та Тургенєва¹⁶.

В.О. Кордт був один із активних засновників ВБУ, членом та головою Тимчасового комітету (1918–1923). Йому належить усе науково-методичне забезпечення діяльності ВБУ у цей період, ним опрацьовані звернення, статuti, положення, доповідні записки.

Власними зусиллями В.О. Кордта до ВБУ було передано фундаментальну бібліотеку Університету, та її колекційні фонди, та завдяки йому зібрання залишилися нерозпорошеними в умовах діяльності КІНО та реорганізації радянської освіти. Йому належить організації мапографічного відділу, формування фонду картографічних документів. В.О. Кордт залишив свій доробок і в науці – як дослідник та археограф картографічних джерел.

Особовий архівний фонд В.О. Кордта, на жаль, не зберігся. Деякі документи з його архівної спадщини є в Архіві НБУВ, в його адміністративній частині, та в Архіві Президії ВУАН.

У фондах Інституту рукопису НБУВ (ф. I, III, VIII, X, XXIX, XXXI, 33, 46, 71, 184, 260) містяться листи В.О. Кордта до академіків ВУАН М.Ф. Біляшівського та В.С. Іконникова, співробітників ВБУ Є.О. Ківлицького та А.С. Криловського, рецензія В.Ю. Данилевича на роботу В.О. Кордта “Матеріали до історії картографії України”, ч. I (1931), стаття В.О. Кордта “Бої під Лісним і під Полтавою за щоденником шведського лейтенанта Ф. Вейе” та деякі документи службової діяльності

¹ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – К., 1919. – С. 1–10.

² Кордт В.О. Про Національну бібліотеку Української Держави // Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. – К., 1919. – С. 9–11.

³ Там само.

⁴ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – К., 1919. – Додатки. – С. IX–X.

⁵ ІР НБУВ, ф. 52, № 22, 2 арк.

⁶ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С.15–19.

⁷ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 6.; Бібл. вісн. – 1993. –№ 3. – С. 12–14.

⁸ Там само, спр. 60, арк 3 зв.

⁹ Мяскова Т. Є. Система комплектування бібліотеки Університету св. Володимира (1834–1904) // Бібл. вісн. – 2000. – № 2. – С. 41–44.

¹⁰ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 345, арк. 41 зв.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 33, № 2866, арк. 1.

¹² Герус А.Л., Латушко О.І., Сіра І.В. Картографічний фонд НБУВ (історія створення, сучасний стан та перспектива роботи з ним) // Наук. пр. НБУВ. – 1998. – Вип. 1. – С. 85.

¹³ ІР НБУВ, ф. X, № 10354.

¹⁴ Там само, № 11112.

¹⁵ Матусевич В.В. Діяльність Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр. – К., 1998. – 121 с.; Дубровіна Л.А., Опищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1918–1941. – К., 1998. – С. 223, 240.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 33, № 3052.

**Криловський Амвросій Семенович
завідуючий Подільською філією ВБУ
в 1923–1929 рр.**

Амвросій

А.С. Криловський (1853–1930) – історик, археограф, бібліотекар, бібліограф, джерелознавець – народився в м. Угнів Рава-Руського повіту на Галичині. Навчався у трикласному Угнівському училищі. У 1860 р. переїхав до Росії і продовжив навчання спочатку в Замойській прогімназії, а потім у Холмській та Люблінській гімназіях. Після закінчення у 1881 р. Холмської семінарії був призначений на посаду помічника інспектора Холмської духовної семінарії. У 1882–1886 рр. навчався у Київській духовній академії і отримав ступінь кандидата богослов'я.

Усе подальше життя А.С. Криловського пов'язане з КДА та її бібліотекою – почав працювати бібліотекарем Київської духовної академії з 1 липня 1886 р. і до її закриття у 1919 р. У бібліотеці КДА він намагався організувати роботу за прикладом інших бібліотек, зокрема університетських. Ним був заведений рухомий алфавітний каталог, який щосуботи поповнювався картками на нові надходження. З 1888 р. А.С. Криловський взявся за складання друкованого систематичного каталогу, яке здійснювалося під наглядом Ради Академії. Друкування каталогу затяглося на 25 років (розпочалося у 1890 р., а завершилося у 1915 р.), оскільки паралельно з його

укладанням. “Систематический каталог книг библиотеки Императорской Киевской духовной академии” вийшов у 5 томах, 13 випусках та окремому томі, присвяченому Полоцькій уніатській бібліотеці, переданій до КДА у 1900 р., і нараховував 36 339 найменувань. Проте каталог все одно не охоплював всієї літератури, яку мала бібліотека (до нього не ввійшли книги з математики, медицини та інших наук, що не належали до програми духовної освіти), і в цьому він поступався алфавітному рукописному каталогу на “пересувних картках”. А.С. Криловський дуже пишався цим каталогом¹.

За тривалий час своєї діяльності в бібліотеці А. Криловський взяв на себе всю складну роботу з комплектування фондів бібліотеки Академії, облік та каталогізацію, роботу з читачами, листування з видавництвами та книгарнями. Він власноруч переписував старі хронологічні каталоги, щоб ними можна було користуватися, завів “картонки” (замісники), на яких писали прізвище читача та шифр, а замісник ставили на місце взятої книги.

Заслуги А. Криловського були відповідним чином оцінені. У 1913 р. він отримав статус статського радника, був нагороджений орденами та медалями.

Історія бібліотеки КДА віддзеркалює долю багатьох монастирських зібрань України. 1 квітня 1919 р. діяльність Академії було офіційно припинено, а бібліотеку та музей передано до Київського університету. Ще раніше, від березня 1919 р., ТК ВБУ намагався закріпити за Бібліотекою фонди КДА, розуміючи їх неабияку цінність у культурному та науковому відношенні. КДА, в свою чергу, зверталася до керівництва ВУАН з проханням перейти під юрисдикцію Академії наук хоча б у статусі “тимчасового зберігання”. І все ж 24 червня 1919 р. керівництво Духовної академії отримало повідомлення про те, що “бывшая Библиотека Киевской Духовной Академии ныне является отделением Библиотеки Киевского Университета и, как таковая находится в ведении Совета Комиссаров В.У.З. г. Киева”². А.С. Криловський залишився працювати старшим бібліотекарем фондів бібліотеки КДА у складі КІНО (колишнього Університету Св. Володимира). Музейна частина зібрання Церковно-археологічного музею при КДА (далі – ЦАМ КДА), зокрема рукописи та стародруки, спочатку надійшли до Лаврського Музейного містечка. Боротьба за фонди КДА з Губнаросвітою тривала і на початку 20-х років, коли на прохання ВБУ бібліотека КДА залиши-

лися у пристосованому до її фондів будинку на Подолі, хоча й підпорядковувалася КІНО.

Лише у 1923 р. бібліотека КДА офіційно стала Подільською філією ВБУ. Доповідні записки до Укрголовпрофосвіти з обґрунтуванням історико-культурного значення рукописної та стародрукованої спадщини, що зберігалася в монастирських збірках, та необхідності передачі цих матеріалів до ВБУ як до головної наукової бібліотеки України отримали нарешті позитивну відповідь. Згідно з постановою Укрголовпрофосвіти від 22 листопада 1923 р. бібліотека КДА перейшла з КІНО до ВБУ. Фонди ВБУ поповнилися 50 тис. томів книг, а також рукописами та стародруками³. Тут, а також в інших фондах ВБУ А. Криловський працював до 21 листопада 1929 р., паралельно виконуючи обов'язки бібліотекаря у Вищому технікумі зовнішніх відносин (1920–1924)⁴.

Тоді ж, у 1923 р., виникла ідея створення спеціальної філії при ВБУ, де мали зберігатися фонди духовних закладів, оскільки Бібліотеці було надане право утримувати книжкові та рукописні зібрання ліквідованих та націоналізованих установ. З допомогою А. Криловського К. Соколовський від імені ВБУ склав доповідну записку на ім'я голови ТК В. Кордта, де наводив розгорнутий план створення такої філії, яка б об'єднала у єдиний Богословський відділ міські церковні книгозбірні: бібліотеки КДА, Києво-Печерської та Почаївської лавр, монастирів Михайлівського Золотоверхого, Микільського, Видубицького, Софійської кафедри, Володимирського релігійно-просвітнього братства, митрополичого та архієрейського домів тощо⁵.

Під час передачі (не порушуючи структуру бібліотеки КДА) було складено опис усіх інвентарів та інших документів за двома відділами: фундаментальним (його очолив бібліотекар А.С. Криловський) та студентським (який опрацьовували та контролювали самі студенти Академії). На той час багато книжок студентської бібліотеки так і не було знайдено (у більш-менш повному обсязі збереглося понад 2 тис. рукописних студентських дипломних робіт – так звані “дисертації”, що нині зберігаються в Інституті рукопису НБУВ). Лише та частина, якою опікувався А.С. Криловський, зазнала найменших втрат. Колекційні фонди ЦАМ КДА потрапили до ВБУ з Лаврського Музейного містечка пізніше і далеко не в повному обсязі.

Наприкінці 1923 р. А. Криловським було розпочате офіційне обслуговування читачів у Подільській філії, відкрився абонемент,

Витяг з протоколу
засідання Управи Всеукраїнської академії наук. 14 лютого 1925 р.
(ІР НБУВ, ф. 52, № 52)

були вироблені правила видавання книжок на абонемент для наукових працівників, хоча читального залу ще не було⁶.

Комплектування ВБУ націоналізованими фондами релігійних установ та ліквідованих навчальних закладів продовжувалося до середини 1930-х років. Так, у 1924–1925 рр. були отримані бібліотечні фонди Білоцерківської гімназії. За ВУАН та ВБУ також було закріплено декілька монастирських бібліотек разом із будинками, де вони розташовувалися. Так були створені Видубицька, Миколаївська, Софійська, Михайлівська та Лаврська філії ВБУ⁷.

Отже, наполегливість у боротьбі за фонди КДА А.С. Криловського та невтомні клопотання ВБУ із залученням до цього Археологічної комісії ВУАН, Археологічного комітету та Комісії старого Києва про закріплення будинку за ВУАН дозволили на багато років залишити бібліотеку КДА у приміщенні Мазепинського корпусу Братського монастиря, перетворивши його на Подільську філію ВБУ, і тим зберегти унікальні книги та рукописи⁸.

У 1929 р. А.С. Криловський вийшов на пенсію, а на його місце призначили Г. Поповича. Останній рік життя А.С. Криловського був дуже складним. На жаль, заслужений бібліотекар, який зберіг для нащадків дорогоцінні книжкові скарби, не отримав навіть достойного забезпечення старості (в науковій пенсії йому було відмовлено)⁹. Після смерті А.С. Криловського у 1930 р. найбільшу роботу з опису книжок КДА здійснював В.І. Барвінок, який опікувався бібліотекою Михайлівського монастиря як філії ВБУ, та М.Ф. Оксіюк: обидва доглядали за фондами монастирських бібліотек Подільської філії і фактично завершили перевезення бібліотек, розсортували та систематизували книжки.

Завдяки досвіду А.С. Криловського, його самовідданий праці, високому моральному обов'язку перед бібліотечною справою та духовною культурою України унікальне бібліотечне зібрання КДА дійшло до нашого часу і нині є тим підмурком, на якому вибудовують свої дослідження історики церкви, філософи, філологи, книгознавці не лише України, а й усього світу.

Архів А.С. Криловського надійшов до ВБУ у 1931 р. і нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ (ф. 184, 172 од. зб.; ф. I та ф. III). У фонді – наукові праці вченого, біографічні матеріали, матеріали службової та громадської діяльності, листування, образотворчі матеріали.

Хоча у своїх біографічних нотатках А.С. Криловський зазначав, що не шукав собі інших чинів, аніж вірно служити обраному фаху бібліотекаря, він все ж увійшов у науку як дослідник історії церкви та археограф. Тема магістерської дисертації А.С. Криловського, яку він захистив у 1905 р., була присвячена історії Львівського православно-ставропігійного братства. Рукопис дисертації зберігається в його особовому фонді. За дорученням Київської археографічної комісії А.С. Криловський видав книгу з однойменною назвою з додатками до цього твору, надруковану в 3-х томах “Архива Юго-Западной России”. За ці наукові праці Товариство історії і старожитностей російських при Московському університеті нагородило його премією імені Г.Ф. Карпова (500 крб.). У 1906 р. А.С. Криловському була присуджена Макарівська премія, у 1907 р. – премія імені М.В. Гоголя. В архіві А.С. Криловського зберігаються відгуки на його дослідження, які засвідчують історичну цінність його праці.

Матеріали для своєї праці А.С. Криловський збирав у багатьох архівах та бібліотеках, зокрема у Львівському бернардинському

архіві церкви св. П'ятниці у Львові, архіві Перемишльської Капітули, Варшавському головному архіві, архіві Холмського братського музею, Віденському центральному архіві, Московському головному архіві Міністерства закордонних справ, архіві Києво-Печерської лаври, Київському центральному архіві, архіві барона І.М. Шодуара, бібліотеці Оссолінських у Львові, рукописному відділі Московської Синодальної бібліотеки, музеї Київської духовної академії, бібліотеці Києво-Софійського собору¹⁰.

Серед наукових матеріалів архіву А.С. Криловського – праці “Подлинность “Послания к Ефесеянам”, “Музей”. (До історії заснування Церковно-археологічного музею при КДА), “Краткий исторический очерк библиотеки КДА”, “Город Львов”; “Короткая ведомость историческая о епископах русских в Перемышле”, “Галицкая или Червонная Русь”, “Братства юго-западной Руси”, студентські твори А.С. Криловського за 1878–1886 рр., рецензії на праці студентів КДА тощо¹¹.

В особовому архіві вченого зберігаються конспекти лекцій з богословських дисциплін за програмою КДА; конспекти лекцій з історії російської церкви, філософії, права, що викладалися у Академії; замітки, виписки із книг та журналів з історії церкви та братств.

Значний комплекс документів А.С. Криловського розкриває його бібліотечну діяльність у складі КДА, зокрема, це: матеріали про перевірку фондів бібліотеки КДА, систематичний каталог книг бібліотеки КДА та матеріалів до нього, матеріали з комплектування фондів бібліотеки КДА; інструкція бібліотекарю КДА та його помічнику; виписки із протоколів Ради Академії про створення в бібліотеці каталогів; посвідчення, списки читачів бібліотеки КДА; перелік “Трудов КДА” та книг, що були передані Мінському університету; подяка Українського наукового інституту книгознавства за допомогу у проведенні 350-літнього ювілею українського друкарства. Серед документів архіву – доповідні записки А.С. Криловського: Правлінню Київської духовної академії про стан фондів бібліотеки КДА та заборгованість професорів; Комісії по нагляду за складанням систематичного каталогу про стан роботи зі складання та друкування систематичного каталогу бібліотеки; листи до Археографічної комісії ВУАН, до різних книжкових фірм та книжкових магазинів про надсилання книжок; запрошення на ювілеї та засідання (1906–1927) тощо¹².

Серед біографічних матеріалів А.С. Криловського – особова

справа, автобіографія, довідки з місць роботи, заяви про призначення пенсії тощо. В його особовому фонді збереглися відомості про проведення евакуації найціннішої частини фонду бібліотеки КДА та її майна до Казані у період Першої світової війни в 1915 р. Щоденники та спогади А.Криловського містять детальну розповідь про події 1919 р., про процес передачі бібліотеки КДА спочатку до КІНО, а потім до ВБУ¹³.

Кореспондентами та адресатами А.С. Криловського були відомі вчені та церковні діячі, зокрема, Д.І. Багалій, ієромонах Алексій, Г. Андрієвський, В.І. Барвінок, Д.І. Богдашевський, І.М. Каманін, В.О. Кордт, І.М. Корольков, С.І. Маслов, Н.К. Маккавейський, Й.А. Мончаловський, О.А. Назаревський, В.М. Перетц, М.І. Петров, А. Соболевський, К.Й. Студинський, Ф.І. Титов, В. Щербина та ін.¹⁴

¹ *Дениско Л.* Бібліотека Київської духовної академії (1819–1919). – К., 2006. – С. 106.

² ІР НБУВ, ф. 184, № 67, арк. 7.

³ Там само, арк. 128.

⁴ *Степченко О.П.* Криловський Амвросій Семенович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. – К., 2002. – С. 274–276; *Дзюба О.* Криловський Амвросій Семенович // Українські архівісти. Довідник. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 179–180.

⁵ ІР НБУВ, ф. 52, № 36; Архів НБУВ, оп. 1, спр. 45, арк. 53, 75–84.

⁶ Архів НБУВ, спр. 58, арк. 2.

⁷ Там само.

⁸ Там само, спр. 62.

⁹ *Дениско Л.* Амвросій Семенович Криловський (1853–1930) // Вісн. Книжкової палати. – 2005. – № 1. – С. 51–52.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 184, № 166, арк. 1–2.

¹¹ *Степченко О.П.* Криловський Амвросій Семенович. – С. 274–276.

¹² Там само.

¹³ *Шарітова Л.В.* З історії рукописного зібрання Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 123–133.

¹⁴ *Степченко О.П.* Криловський Амвросій Семенович. – С. 274–276.

Маслов Сергій Іванович
завідуючий відділом стародруків ВБУ
в 1926–1941 рр.

Сергій Маслов

С.І. Маслов (1880–1957) – філолог, книгознавець, палеограф, архівіст – народився в м. Ічня на Чернігівщині. Після закінчення Прилуцької класичної гімназії 1898 р. став студентом хімічного відділення Київського політехнічного інституту, 1900 р. перейшов на перший курс природничого відділення Університету Св. Володимира у Києві. За участь у революційному студентському русі у 1901 р. відбув солдатську службу і у 1902 р. повернувся до навчання уже на слов'яно-російське відділення історико-філологічного факультету Університету. Студював під керівництвом професорів В.М. Перетца та С.Т. Голубєва історію давньої російської та української літератури, палеографію, бібліографію та ін. Після закінчення Університету (1907) С.І. Маслова залишили професорським стипендіатом на кафедрі історії російської мови та літератури, де він склав магістерські іспити (1912–1913), одержав звання приват-доцента і розпочав педагогічну діяльність. Від 1914 р. працював на посаді приват-доцента Університету Св. Володимира та Вищих жіночих курсів, у 1918–1922 рр. – у численних навчальних та науково-дослідних закладах Києва, зокрема на бібліотечних курсах при Губнарпрофосвіті, в гімназіях Дучинської та залізничників, на командних курсах при Київській губміліції тощо.

З 1908 р. – С.І. Маслов дійсний член УНТ у Києві, дійсний член (потім секретар) Історичного товариства Нестора-літописця, чл.-кор. Імператорського Петербурзького товариства шанувальників стародавньої писемності (з 1911 р.), член Історико-філологічного товариства при Харківському університеті, член

Київського науково-філософського товариства (з 1912 р.), дійсний член Саратовської вченої архівної комісії (1916), член Київського товариства дослідження мистецтв, Товариства друків церковної культури (1917), голова Історико-літературного товариства при Університеті Св. Володимира у Києві (з 1921 р.), дійсний член Науково-дослідної кафедри мовознавства (з 1922 р.), голова Комітету для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII ст. при ВУАН (з 1924 р.), член Російського бібліографічного товариства при Московському університеті (з 1924 р.), дійсний член Археографічної комісії ВУАН (з 1930 р.), член Товариства дослідників української історії, літератури і мови (1930–1931).

Від 1923 р. С.І. Маслов співпрацював із редакцією журналу Українського наукового інституту книгознавства (далі – УНІК) “Бібліологічні вісті”, став його позаштатним співробітником, а впродовж 1926–1935 рр. працював як голова секції історії книги в штаті інституту і одночасно завідував відділом стародруків ВБУ. З 1927 р. С.І. Маслов вів заняття з аспірантами кафедри мистецтвознавства УНІКу та ВБУ.

Крім викладання в Київському університеті та на Вищих жіночих курсах, протягом 1918–1924 рр. він працював на посаді професора у Київському археологічному інституті, де був головою професорської ради, проректором з наукової роботи та ректором (1919–1922 рр.). У 1935 р. С.І. Маслову присвоєно звання професора літературознавства, а в 1939 р. – члена-кореспондента АН УРСР. У 1939–1950 рр. – завідуючий відділом давньої української літератури Інституту літератури ім.Т.Г. Шевченка АН УРСР (у 1948 р. присуджено науковий ступінь доктора філологічних наук без захисту дисертації).

До ВБУ С.І. Маслов прийшов уже знаним ученим – фахівцем із давньої літератури – і відразу зайнявся проблемами становлення та розвитку бібліотечної справи в Україні. В його архіві зберігається багато матеріалів, що свідчать про вдумливе відношення

С.І. Маслов у своєму кабінеті.
Прилуки. 1912 р.

керівництва ВБУ до реорганізації, яка планувалася для суттєвого поліпшення роботи Бібліотеки в цілому, опрацювання фондів, каталогізації та налагодження роботи спеціалізованих відділів¹.

Поставившись дуже відповідально до методичних рішень стосовно функціонування спеціалізованих фондів ВБУ, С.І. Маслов проаналізував роботу відділу україніки станом на 1928 р. – період, коли діяльність Бібліотеки зі створення українського фонду почала згортатися, і висунув власні пропозиції відносно реорганізації робіт у цьому напрямку. На розгляд Ради Бібліотеки була запропонована записка С.І. Маслова “До проекту реорганізації робіт з українськими фондами ВБУ”, у якій він констатував незадовільну організацію фонду україніки, зокрема, його розпорошеність, нерозмежованість української періодики та монографіки, українських та неукраїнських матеріалів, відсутність карток на відокремлені українські фонди, неповний окремий каталог та незакаталогізованість деяких фондів україніки. Отже, у 1928 р., так само, як і в період становлення Бібліотеки в 1918 р., на порядку денному гостро стояло питання відносно визначеності з топографічним розміщенням українських фондів та удосконалення користування ними.

Складність у виділенні українських видань в окремий фонд полягала в тому, що практично всі вони знаходилися у збірках, колекціях і бібліотеках (зокрема, в зібранні Університету Св. Володимира, Подільському, Лаврському відділах, відділі Колегії Павла Галагана, бібліотеці Першої київської гімназії, КДА та ін.), які вже давно увійшли до наукового обігу через власні каталоги. Було вирішено фізично не вилучати україніку з історично укомплектованих збірок, і навіть картки на ці фонди не заносилися до спеціального українського каталогу.

Виняток зробили лише для монографічних українських фондів ХІХ та ХХ ст., які за мовним та змістовим принципами виділили до відділу україніки і створили на них окремий систематичний каталог. Окремий каталог також був укладений на архівні українські примірники, що описувалися за спеціальною інструкцією і були заборонені до винесення з приміщення ВБУ.

В архіві С.І. Маслова зберігаються матеріали, що відображають організацію бібліотечних каталогів. Це Проект єдиного алфавітного каталогу ВБУ (два варіанти):

“1-й вар. В основу покладено абетковий каталог (відповідно реорганізований, розподілений на кирилицю і латиницю) універси-

ДО ПРОЄКТУ РЕОРГАНІЗАЦІЇ РОБІТ З УКРАЇНСЬКИМИ ФОНДАМИ ВБУ.

Перше десятиліття своєї існування ВБУ, не маючи достатнього й критеріального приміщення, достатнього устаткування, кошти, штату і досвіду, не мала змоги повною мірою розгорнути робіт на укр.фондах і має якусь кількість книг в цих роботах.

Якщо хочемо покращитися приміщення ВБУ, об'єднати штат ВБУ, її кошти; а крім того ВБУ набула б певного досвіду. Отже ми ми повинні переглянути всі попередні роботи ВБУ та її структуру, щоб звести потрібні корекції, направити їх книги, помилки, посприяти й організувати роботу над укр.фондами.

Укр.фонди ВБУ і робота над ними перебуває в такому стані:

1. Укр.фонди монографічні й періодичні є майже по всіх бібліотечних відділах колекціях і бібліотечних, на усіх до складу ВБУ з своїми каталогами /університ. Відділ, Подільський, Львівський, Галицький, і-ст гімназії і т.д./ ВБУ в цих бібліотечних відділах не включила укр.фондів і поки не картки на ці укр.фонди до свого окремого укр.каталогу не складала.
2. З усіх спеціалізованих фондів старих і нових ВБУ маємо а/ монографічні укр.фонди 19 і 20 століття за змістом і мовою в окремих Відділі Українська і для них склали окремих систематичний каталог.
б/ періодичні укр.фонди 19 і 20 століття за змістом, мовою і територією в окремих укр.відділі Відділу Періодичне окремого каталогу на періодичні укр.фонди ВБУ не складала.
3. Крім того, ВБУ має у Відділі Українська окремих підвідділі ірландського Об'єднаного Приміщення ВБУ, до якого входить все друкарська продукція ІСРР, починаючи з 1950 року /книжки, журнали, газети, графіка, ноты, аркушки/. Цей український об'єднаний примірник опрацьовується за спеціальних інструкцій, але свої окремих каталоги, присутній для користування тільки в приміщенні ВБУ і додому нікому не видається.

Основні книги сучасного стану такі:

1. Розпоряденість для читача укр.фондів.
2. Власні для читача мови між різними укр.фондами /періодичне й монографічне літ./.
3. Власні мови між укр.і неукраїнськими фондами.
4. Відсутність картки на відокремлені укр.фонди в загальних каталогах абстрактному і систематичному.
5. Невідомість окремого каталогу на українські фонди /він охоплює тільки відокремлені укр.монографічні фонди і немає картки на відокремлені укр.фонди, що є по всіх бібліотечних колекціях ВБУ/.
6. Недійсність кращину, за яким складено окремих систематичний каталог на укр.фонди /за змістом і за мовою/.
7. Великі прогалини в укр.фондах і відсутність систематичного документування старих укр.фондів і авторських укр.видань.
8. Розкиданість абстрактному на різні укр.фонди по різних приміщеннях В.Б.У.
9. Деякі помилки в книгах у виконанні роботах, що утрудняють користування укр.фондами.
10. Наявність спеціалізованих укр.фондів.

Щоб усунути зазначені книги, треба:

- I. Організувати добре каталоги на укр.фонди.
- II. Упорядкувати користування укр.фондами.
- III. З'ясувати справу з топографічними розміщенням укр.фондів.
- IV. Організувати добре роботу над укр.фондами.

Пропозиції С.І. Маслова, подані на розгляд Ради Бібліотеки відносно реорганізації робіт з українськими фондами ВБУ. 1928 р.
(ІР НБУВ, ф. 33, № 2758)

тетського відділу, в нього влити каталог Подільського відділу і вготувати картки на ті книжки з загального відділу ВБУ, яких немає в університетському і подільському відділах.

2-й вар. Виготовити новий сводний алфавітний каталог шляхом розрізування друкованих каталогів і дописування карток на ті книжки, що на них немає друкованих каталогів”².

С.І. Маслов цілком справедливо вважав каталоги найважливішою ланкою у виконанні основної функції Бібліотеки – доступності до фондів. З добре організованими каталогами та продуманою видачею книг, зосередженою в одному місці, читачеві не доведеться, на думку С.І. Маслова, витратити свій час на відшукування інформації в різних каталогах, і його не обходитиме питання про те, чи стоять українські фонди окремо або ж вони знаходяться в загальному фонді ВБУ.

Пропозиції С.І. Маслова 1929 р. стосовно удосконалення каталогів відділу україніки полягали в наступному:

– запровадити зведений алфавітний каталог на всі фонди ВБУ, вливши у нього картки на всі українські фонди;

– організувати зведений систематичний каталог на всі фонди ВБУ, додавши до нього картки на монографічні українські фонди і виділивши для зручності в кожній систематичній рубриці картки на книжки українською мовою;

– реорганізувати існуючий окремий систематичний каталог на українські фонди, склавши його тільки за змістом і перетворивши, таким чином, на український;

– зосередити всі каталоги в одному місці і зробити доступними для наукових співробітників та кваліфікованих практиків, мати для допомоги читачам при каталогах бібліотекаря.

Отже, пропозиції С.І. Маслова були спрямовані на те, щоб не вносити хаос у вже відлагоджену систему, а мати інформацію про наявність видань з українознавства в різних зібраннях та колекціях ВБУ.

Незакаталогізовані старі й нові фонди С.І. Маслов вважав за необхідне опрацьовувати вже так, щоб відразу виділяти з них українські видання як монографічні (їх пропонувалося вилучати за змістом і мовою), так і періодичні (мали вилучатися за тими ж принципами, включаючи ще й окреме топографування).

Особлива увага С.І. Маслова, з огляду на те, що він, як ніхто інший, знав той тяжкий період в історії Бібліотеки, коли вона поневірлялася без власного приміщення і розміщувалася в непристосованих підвалах та напівзруйнованих будівлях, була звернена на збереженість книжкових та рукописних фондів ВБУ, враховуючи

їх загальнонаціональне значення. Вчений багато працював над розбиранням фондів, відшукуючи цінні книжки для відділу стародруків. Згодом він згадував: “Пам’ятаю глибоке хвилювання, з яким ми розбирали ці фонди, пам’ятаю радість, яка охоплювала нас, коли ми знаходили цінне видання... Всі види роботи в бібліотеці як по створенню її фондів, так і по обслуговуванню читачів і відвідувачів вимагали великого напруження сил. Але це був труд радісний...”³.

С.І. Маслов був прихильником організації окремого відділу комплектування, а також ставив питання про необхідність запровадження професійного навчання для набуття фахових навичок з усього бібліотечного технологічного циклу – опрацювання, каталогізації та обслуговування фондами.

До приходу С.І. Маслова у ВБУ робота у відділі стародруків здійснювалася дуже повільно. У кінці 1920 р. відділ стародруків було відокремлено від рукописів і призначено одного співробітника – завідуючого віділом старшого бібліотекаря М.М. Марковського. Але в середині 1922 р. через скорочення штатів відділ було тимчасово закрито, тільки продовжувався відбір книжок⁴. Постійного завідуючого відділом не було до 1925 р. (сумісництво В.Ф. Іваницького 1923–1925 рр. на посаді завідуючого декількох відділів, у тому числі й стародруків, мало номінальний характер⁵).

У 1922 р. М.М. Марковським був складений проект інструкції з розміщення та опису стародруків у ВБУ, що визначав, передусім, що є стародруки стосовно історії України.

Було визнано вважати стародруками видання по 1799 р. включно. Стародруки поділялися на чотири підвідділи: “I) інкунабули (ними вважалися видання до 1525 рік включно); II) українські та білоруські стародруки (українськими стародруками вважаються твори українських та білоруських письменників, видавців та друкарів, видані для ужитку українського народу, а також твори, видані на території України); III) стародруки чужеземні; IV) репродукції стародруків. Загальний знак відділу Ad-antiqua. Відділ має один загальний інвентар і абетковий каталог. Всі підвідділи розкладаються після надходження за форматами: “фоліо”, мініатюри і інші.

В інвентарі повинні бути такі графи: інвентарне число; час запису; автор; заголовок в транскрипції твору; редактор або перекладач; яке видання; місце і друкарня; видавець і друкар; рік видання в тій формі, як він стоїть на творі і в передачі арабськими цифрами; число томів; відкіля, коли і за яку ціну набута книжка, ціна тогочасна;

форма і топографічне число, кількість листів, або сторінок, окремих малюнків, мап та ін.; стан книжок (повна чи дефектна з ознаками, які дефекти, які палітурки і ін.); бібліотечні зауваження.

Для наукового користування кожний підвідділ повинен мати особливі карткові покажчики: абетковий, систематичний, хронологічний, видавців, місць видання, друкарів, друкарень, дереворитів, а також путівники.

Для репродукцій такі каталоги-покажчики складаються тільки тоді, коли немає в Бібліотеці оригіналу, коли ж оригінали є, то на картці робиться тільки посилання на відповідний опис в другому підвідділі з додатком тих відомостей, які потрібні спеціально для цього видання.

Крім того, для кожного підвідділу повинен бути складений окремий абетковий науковий каталог, в якому подається точна копія заголовку книжки, з додатком опису паперу і тексту того, скільки в ній сторінок і стрічок, опису малюнків і кліше (коли є автор, то його прізвище, наводяться присвяти, передмови і післямови), коли вони дуже великі – то в скороченні. Зазначаються різні особливості книжки, стан її, тогочасна ціна, записи та ін. Для роботи із стародруками має бути улаштована бібліотека потрібних підручників”⁶.

Рада бібліотекарів розглядала питання про розподіл примірників при виокремленні фонду стародруків. Те ж питання розглядалося і в Комітеті, деякі члени якого вважали недоцільним збирати в цьому відділі друки, пізніші від 1525 р. і періодику до 1799 р. А.Ю. Кримський зазначив, що коли західноєвропейські друки XVII та XVIII ст. не можна вважати за справжні стародруки, то друки церковнослов’янські та польські цих століть є стародруками⁷.

Перебуваючи на посаді завідуючого відділом стародруків із 1925 по 1941 р., С.І. Маслов вів робочий щоденник. Цей щоденник є літописом діяльності не лише відділу стародруків, а й Бібліотеки взагалі. Лаконічні записи про нові надходження, бібліотечну специфіку, про події в Бібліотеці багато додають у розумінні непростой внутрішньої ситуації кінця 1920-х років. Оскільки відділ стародруків не був безпосередньо пов’язаний з ідеєю створення фонду українки, тому він протягом декількох років зміг уникати чисток. Ще одним чинником відносного спокою у відділі була особиста виважена позиція С.І. Маслова.

Активізація роботи з фондами почалася від 1 травня 1926 р.:

відділу було надано окремий штат у складі завідуючого С.І. Маслова та його помічника Б.І. Зданевича. У відділі на той час вже накопичилося виокремленого, але не розібраного фонду 40 800 кн. од., який щорічно поповнювався. У цей період переглядаються фонди Бібліотеки та нові надходження на предмет формування колекцій відділу стародруків: інкунабулів, палеотипів, альдів, етьєнів, ельзе-вірів тощо. Паралельно проводилася розстановка на полицях за форматним принципом та за хронологічним у межах століть (а в останньому, відповідно, – за алфавітом авторів). Це дозволяло без каталогізації розібрати фонд та обслуговувати читачів⁸.

На 1928 р. фонд відділу стародруків налічував вже 42 768 кн. од. За мовною ознакою стародруки відділу поділялися так:

– церковнослов'янською української редакції та староукраїнською мовами – 200 кн. од. (у 1930 р. – 550 кн. од.);

2) церковнослов'янською російської редакції та російською – 2600 кн. од. (у 1930 р. – 3000 кн. од.);

3) польською – 5000 кн. од.;

4) латиною – 7000 кн. од.;

5) французькою – 25 000 кн. од.;

6) іншими мовами – 3000 кн. од.⁹

Описування та каталогізація були розпочаті з найціннішої частини фонду – інкунабулів.

Під керівництвом С.І. Маслова в 1930-х роках почалася робота з описування стародруків, що надійшли з Волинського краєзнавчого музею в Житомирі. Протягом 1931–1932 рр. переглядалися зібрання Центральної Робітничої бібліотеки ім. ВКП(б) (колишня Київська міська бібліотека), які, згідно з розпорядженням НКО, передавалися до ВБУ. Серед фондів цієї бібліотеки найбільшу цінність мали книжкові колекції Троцинського, Юзефовича, Лучицького. Внаслідок придбання зібрання Робітничої бібліотеки ВБУ отримала чимало цінних рукописів та унікальних видань XVI – початку XX ст.¹⁰

Разом з Г.П. Житецьким та В.Ф. Іваницьким С.І. Маслов брав участь у діяльності Паритетної комісії щодо розподілу документальних архівних та рукописних матеріалів між бібліотеками, архівами, музеями, відстоюючи в цьому питанні інтереси Бібліотеки¹¹.

Значна роль належить С.І. Маслову в опрацюванні питань методичного забезпечення бібліографічного опису стародруків та бібліографічного репертуару власне українських стародрукованих книг.

Він був обраний головою Комітету з опису українських стародруків XVI–XVIII ст., створеного в 1924 р. при Археографічній комісії Всеукраїнської Академії наук. На думку С.І. Маслова, українською стародрукованою книгою цього часу слід вважати видання всіх друкарень, що знаходилися на території українських земель, в тому числі й польських, вірменських, єврейських, усіма мовами і різної матеріальної форми, зокрема й аркушевого матеріалу, а не лише книги у вигляді кодексу. Це відкривало великі перспективи, проте подальший розвиток ВБУ не сприяв роботі з репертуаром, а вимагав проведення переважно бібліотечної роботи з комплектування, розстановки фондів, їх початкового опису¹².

Відповідно до профілю діяльності, С.І. Маслов працював у складі НДКБ, керував аспірантами, опрацьовував наукові теми з проблем бібліографії стародруків, історії книги, книгознавства тощо. Йому належить створення “Проекту інструкції для реєстрації та опису стародруків у зв’язку з складанням репертуару українських видань XVI–XVIII ст.”, С.І. Маслов систематично публікувався в “Бібліологічних вістях”. Його дослідження ґрунтувалися на глибокому вивченні фондів давньої української книги.

Разом із Б.І. Зданевичем, який був фахівцем з інкунабулів, С.І. Маслов починає комплексне дослідження колекцій та збірок, зокрема монастирських, описує стародруки та укладає огляди фондів, обґрунтовує принципи створення репертуару українських стародруків і методи його опрацювання, пише нариси з історії друкарства в Україні в XVI–XVIII ст. Поняття “стародрукована книга” С.І. Маслов розумів широко, включаючи до нього всі види друку, а під поняттям “український бібліографічний репертуар” мав на увазі “державний” репертуар видань, що вийшли на етнічній території України. Цей принцип обґрунтований в його монографії про друкарство в Україні, а також у колективній праці про українську книгу XVI–XVIII ст.¹³

У 1930–1933 рр. одночасно здійснювалася робота з виокремлення стародруків та рідкісних видань з нових надходжень, а саме: з бібліотеки та зібрання Київської духовної семінарії, бібліотеки О.З. Попельницького, зібрання Києво-Софійської філії, Кам’янець-Подільської збірки, Волинського державного музею, Вінницької філії та ін.¹⁴

З 1931 р. у ВБУ поступово змінюється характер діяльності не лише функціональних, а й спеціалізованих відділів: вся робота

узгоджувалася з планами соціалістичного будівництва. Як наслідок, – регулярне проведення спеціальних семінарів та укладання картотеки з діалектичного матеріалізму.

1932 рік був часом “пошуків недоліків” після першої хвилі чисток. Так, Постанова Президії ВБУ від 14 березня 1932 р. констатувала, що “відділ [стародруків] не приділив достатньої уваги виконанню актуальних частин плану – складанню каталогу матеріалістичної літератури і найактуальніших з погляду реконструктивної доби раритетів і виставок, збільшивши опрацювання польських видань та слов'янських стародруків”¹⁵. Для виправлення “недоліків” було вирішено підготувати виставки з актуальної для радянської влади тематики: літератури матеріалістичного спрямування; видань про історію революційного руху у Франції; експозицію, присвячену 50-річчю від дня смерті К. Маркса та ін.

С.І. Маслов, який був людиною глибоко порядною та мужньою, відстоював інтереси ВБУ та несправедливо звинувачених співробітників. Так, комісія НКО, що працювала в 1930 р. у Бібліотеці, була руйнівною для її кадрового складу. Слід відзначити, що в ті роки персонал ВБУ комплектувався переважно із представників старої інтелігенції. Серед них було немало вихідців із сімей видних прогресивних українських і російських діячів науки і культури. Від претендентів на бібліотечну посаду вимагався високий рівень освіти, знання не менше двох іноземних мов, враховувався стаж професійної роботи. А отже, співробітникам інкримінувалося, передусім, відірваність від практики соціалістичного будівництва та відсутність контролю за бібліотечною роботою з боку радянських робітничих мас, антирадянська кадрова політика, антимарксистська методологія в науковій діяльності, брак самокритики й “задушлива атмосфера” у колективі. Характеризуючи кадри Бібліотеки, які склалися переважно з “осіб, що вийшли з нетрудових соціальних прошарувань”, комісія констатувала, що їм – професорам духовних шкіл, колишнім урядовцям, особам з гімназичною освітою – була характерна “політична неграмотність”, “необізнаність з марксо-ленінською теорією, політикою партії, рішеннями уряду по генеральним питанням соціалістичного будівництва та радянською культурою”¹⁶.

Висновки Комісії призвели до нових кадрових переміщень і звільнень. Лише заступництво колективу ВБУ та особисте звернення С.І. Маслова до Наркома освіти УСРР М.О. Скрипника з при-

воду рішення Урядової комісії щодо звільнення заступника директора В.Ф. Іваницького, завідуючого відділом періодики М.І. Сагарди, вченого секретаря М.М. Іванченка, завідуючої відділом книгокористування О.Є. Карпинської, голови місцевому Ф.П. Максименка, секретаря місцевому П.Ф. Терлецького та інших, які були охарактеризовані колегами як фахівці високої кваліфікації, вплинули на те, що вони були залишені на своїх посадах і не звільнені з Бібліотеки (хоча й ненадовго)¹⁷. Однак вже в 1931–1932 рр. С.І. Маслов був змушений сам виступити із самокритикою та каяттям щодо власних “помилко”¹⁸.

У 1934 р. фонди Бібліотеки суттєво поповнюються за рахунок державних та релігійних установ і організацій, ліквідованих або реорганізованих новою владою: монастирськими зібраннями Києво-Михайлівського, Пустинно-Миколаївського, Видубицького монастирів; Соціально-історичного музею Уманщини, музеїв Корсуня та Коростишева, Музею письма та друку Всеукраїнського Музейного містечка тощо. У зв'язку з реорганізацією ВУАН та ВУАМЛІН (Всеукраїнська Асоціація марксо-ленінських інститутів) до Бібліотеки надійшли великі зібрання цих організацій¹⁹. У 1934 р. штат відділу складався з С.І. Маслова, Б.І. Зданевича, М.Н. Петровського, В.Н. Вайсבלата та А.Г. Адаменко. Відділу надавалася також тимчасова допомога кадрами для впорядкування західноєвропейських видань. На 1 січня 1935 р. у відділі було вже 80 881 кн. од.

С.І. Масловим написано понад 1000 наукових праць з історії російської та української літератур, російської мови, книгознавства, бібліографії, палеографії. Визначне місце належить йому, зокрема, як знавцеві стародруків. Він виховав багато висококваліфікованих спеціалістів. Лекції С.І. Маслова завжди викликали великий інтерес студентів і аспірантів своєю глибиною, яскравістю викладу і методичною майстерністю²⁰. Окрім доброї пам'яті, він залишив по собі в Бібліотеці величезний архівний фонд та значну за обсягом та складом особисту бібліотеку. В ній понад 11 тис. томів, серед яких стародруки XVI–XVIII ст., твори з історії Росії та України, українська та російська література, книгознавство, історія народної освіти в Україні тощо. Бібліотека С.І. Маслова, яку він почав збирати ще в гімназії, донині є однією із найбільших і найстаранніше дібраних приватних книгозбірень гуманітарного спрямування, що зберігаються в колекційних фондах НБУВ.

Архівний фонд та особисте книжкове зібрання С.І. Маслова,

виконуючи його волю, після смерті ученого передали до Бібліотеки його син Ю.С. Маслов, брат В.І. Маслов та племінниця І.О. Лучник. Матеріали особового фонду С.І. Маслова (ф. 33, 8351 од. зб.) надходили до Бібліотеки протягом 1965–2000 рр. Хронологічні рамки фонду – XV ст. – 50-ті роки XX ст.

Значну частину архіву складають наукові і творчі праці С.І. Маслова з літературознавства, книгознавства, історії писемності, друкарства, мовознавства, бібліографії, фольклору тощо, зокрема монографії, статті: “Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность”; “Казание Мелетия Смотрицкого на честный

С.І. Маслов у своєму кабінеті.
Київ. 12 квітня 1936 р.

погреб о. Леонтия Карповича”; “Описание рукописей Исторического общества Нестора-летописца”; “Еще Четыре проповеди Григория Конисского”; “Обзор рукописей Университета Св. Владимира”; “Отрывок Христинопольского Апостола, принадлежащий библиотеке Университета Св. Владимира”; “Киевское книгопечатание. Историческая справка”; “Библиотека Стефана Яворского”; “Українська друкована книга XVI–XVIII вв.”; “До питання про літературну спадщину С.В. Лукомського”; “Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.”; “П.П. Довжиков та його “Аптека для души”; “Приповісті Климентія Зіновієва”. Редакція тексту Сергія Маслова “Відділ стародруків Бібліотеки УАН”; “Украинский философ Г.С. Скворода”; “Мануїл (Михайло) Козачинський і його “Трагедія о смерти последнего царя сербского Уроша V и о падении Сербского царства”; “Дорогоцінна пам’ятка давньої руської літератури”; “Слово о полку Ігоревім” і його художні переклади XIX–XX ст.”; “Маловідомий український письменник кінця XVII – поч. XVIII ст. Іван Величковський”; “Мазепа в літературе XVII–XX ст.” [матеріали до праці];

“Списки старопечатных книг и рукописей, находящихся в библиотеках Киева и Саратова и библиотеках частных лиц” та багато ін.

Викладацька діяльність С. Маслова репрезентована значною кількістю курсів лекцій та спецкурсів з філологічних дисциплін, які він читав у різних вищих та середніх закладах Києва: “Южно-русская проповедь XVI–XVII ст.” [пробна лекція, прочитана в Університеті Св. Володимира]; “История русской проповеди XI – нач. XIII ст.” [вступна лекція до практичних занять на Київських Вищих жіночих курсах]; “Литература в Южной и Западной Руси XI–XVIII вв.” [курс лекцій для студентів Університету Св. Володимира]; “Очерки русской диалектологии”, “Теория словесности” [лекції, прочитані на Київських Вищих жіночих курсах]; “История книги” [лекції, прочитані на тримісячних курсах з бібліотекознавства при Київському народному університеті-політехнікумі]; “История библиотек” [лекції, прочитані на Бібліотечних курсах при Губнар-освіті]; “История русской литературы”; “Слово о полку Игореве”, “Пушкин Александр Сергеевич”, “Василий Васильевич Капнист”, “Кантимир Антиох Дмитриевич”; “Летописи”; “Оригинальная литература Киевского периода”; лекції із західноєвропейської літератури, слов’яно-руської палеографії тощо.

Серед матеріалів особового фонду – доповіді, реферати з літературознавства, книгознавства, історії писемності, друкарства, мовознавства, бібліографії, фольклору та ін.: “Краткий обзор рукописей, принадлежащих Обществу Нестора-летописца и Университету Св. Владимира”; “Памяти Павла Игнатьевича Житецкого”; “Митрополит Стефан Яворский и его библиотека”; “Г.С. Сковорода, його життя і діяльність”; “Енеїда” І.П. Котляревського і українська література XVIII ст.” та ін.

Серед документів особового фонду С.І. Маслова – його рецензії на історичні, літературознавчі, книгознавчі роботи своїх сучасників, зокрема: Петров Н.И. “Описание рукописных собраний, хранящихся в г. Киеве”; “Отзывы о трудах Ивана Ивановича Огиенко по истории украинской литературы”; Н.В. Гепшенер. “Киевские глаголические листки”; Білецький О.І. “Матеріали до хрестоматії старої української літератури”; Попов П.М. “Вітчизняна війна 1812 року в сучасній поезії на Україні”; Петров С.О. “Каталог книг гражданской печати XVIII в., хранящихся в Государственной публичной библиотеке”; Махновець Л.Є. “Іван Франко – дослідник української віршової і драматичної літератури XVII–XVIII ст.” та ін.

Робочі матеріали до наукових праць розкривають творчу лабораторію вченого, окреслюють коло його професійних зацікавлень, визначають перспективи подальшої роботи. У цьому архівному комплексі зберігаються начерки з літературознавства, давньоруської літератури, слов'яно-руської бібліографії та палеографії, з історії української друкованої книги XVI–XVIII ст.; з історії України XVI–XVIII ст., зокрема матеріали про І. Мазепу, К. Розумовського, П. Орлика, київських митрополитів та ін. Матеріали бібліографічного характеру представлені висококваліфікованими описами рукописних зібрань бібліотек Історичного товариства Нестора-літописця, Київського університету, Київської духовної академії, приватних осіб та ін.

Біографічні матеріали С.І. Маслова в архіві репрезентовані щоденниками; особистими документами, зокрема метричними виписками про народження, свідоцтвом про смерть, довідками з місць роботи, похвальними листами, атестатами, паспортом, дипломами, послужними списками та мандатами, автобіографіями, записними книжками (1898–1957); матеріалами до родоводу Маслових; майново-господарчими паперами; матеріалами ювілеїв Маслова 1927–1955 рр. (вітальні адреси, листи, телеграми, стенограми урочистих засідань, газетні вирізки статей про ювілеї) тощо.

Доповідями, планами роботи, запрошеннями на засідання, оголошеннями та іншими матеріалами представлена громадська діяльність С.І. Маслова у товариствах, членом яких він був: Історичному товаристві Нестора-літописця, Історико-літературному товаристві при Київському університеті, Історико-філологічному товаристві при Харківському університеті, Російсько-військовому історичному товаристві, Київському товаристві дослідників мистецтв, а також у Комітеті з охорони пам'яток та ін.²¹

Службова діяльність С.І. Маслова у Київському університеті, Київському педагогічному інституті, середніх навчальних закладах м. Києва відображена в архіві курсами лекцій, програмами, методичними розробками, планово-звітними документами, матеріалами з рецензування курсових, дипломних, студентських та аспірантських робіт та ін.

Документи про діяльність С.І. Маслова – завідуючого відділом давньої української літератури Інституту літератури ім Т.Г. Шевченка АН УРСР представлені планово-звітною документацією з наукової та організаційної роботи відділу, матеріалами про участь у підготовці

підручника з історії української літератури, творів Т.Г. Шевченка, збірників на пошану Д.І. Багалія, І.Я. Франка, О.І. Білецького та матеріалами про участь в нарадах, сесіях, конференціях; матеріалами науково-організаційної роботи в аспірантурі Інституту, зокрема курсами лекцій із слов'яно-руської палеографії, з історії української літератури, програмами, протоколами, звітами та іншими документами.

Діяльність С.І. Маслова у ВБУ, зокрема на посаді завідуючого відділом стародруків, відображена у матеріалах з науково-організаційної роботи по відділу стародруків стосовно його створення, зберігання, наукового опрацювання та використання фондів, документації з кадрових питань, планово-звітної документації з наукової та бібліотечно-бібліографічної роботи, матеріалів роботи в аспірантурі ВБУ (плани, звіти, програми та ін.), довідок про стан роботи ВУАН тощо²².

С.І. Маслов ретельно збирав та зберігав копії офіційних документів, зокрема, наказів, постанов, внутрішніх рішень ВБУ стосовно правил відвідування її сторонніми особами (стороннім особам заборонялося оглядати приміщення, проводити екскурсії без дозволу адміністрації, відвідувати співробітників можна було тільки під час перерви на першому поверсі вестибюля)²³, звернення до всіх співробітників ВБУ згідно з постановою НКО "Про виявлення рецидиву української неписьменности" (йшлося про те, що перевірки на знання української мови підлягали всі співробітники²⁴); організації бібліотечних каталогів, реорганізації робіт з українськими фондами ВБУ, отримання матеріалів Інституту єврейської культури; відкриття музичного відділу тощо²⁵.

Значну частину архіву С.І. Маслова становить офіційне листування з різними установами, зокрема з АН УРСР, АН СРСР, Архівним управлінням, Книжковою палатою, бібліотеками, музеями, інститутами, видавництвами, редакціями з приводу видавничої справи, надсилання книг, передплати газет та журналів, з проханням прочитати лекції, запрошення на засідання комісій тощо.

Широко представлений особистий епістолярій вченого: його кореспондентами та адресатами були В.П. Адріанова-Перецт, І.Я. Айзеншток, М.П. Алексеев, Б.О. Барвінський, О.І. Білецький, І.К. Білодід, Д.І. Багалій, Л.А. Булаховський, М.С. Возняк, М.К. Гудзій, В.В. Данилевський, В.В. Дорошенко, В.М. Перецт, М.К. Зеров, Є.П. Кирилюк, І.П. Крип'якевич, Ф.П. Максименко, Ю.О. Меженко,

І.І. Огієнко, В.Л. Модзалевський, Н.Д. Полонська-Василенко, П.М. Попов, М.Т. Рильський, П.Г. Тичина, Л.М. Черняхівська, С.М. Шаховський, Л.М. Яснопольський та багато ін. Є у фонді також рукописні копії та фотокопії листів О. Блока до Панаса Мирного, листування К.П. Победоносцева.

Протягом життя С.І. Маслов зібрав значне за обсягом та унікальне за складом зібрання колекційних матеріалів (83 од. зб.), серед яких конфесійні рукописи та стародруки XV–XIX ст. (житія святих, богословські трактати, проповіді, ірмолої, збірки духовних повістей та пісень, календарі), матеріали фольклорного характеру (збірки пісень, віршів, повістей, легенд, сказань), з питань філософії, піітики, риторики, з історії України та Росії (укази, універсали, маніфести, дипломи, грамоти та інші матеріали) польською, латинською, російською та українською мовами.

У фонді є також колекції запрошень, автографів, візитних карток, літографій, обгорток книжок, ілюстрацій, образотворчих матеріалів (репродукції портретів учених, письменників, громадських діячів, українські та російські плакати, афіші, об'яви, зібрання журнальних та газетних вирізок за 1897–1956 рр.).

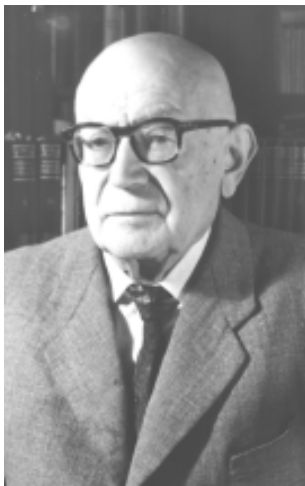
Архів С.І. Маслова зберігає й матеріали інших осіб – це переважно архіви його родичів і знайомих, зокрема, дружини Олени Митрофанівни; вітчима Г.І. Карамзіна; дядька, професора Варшавського університету В.Н. Александренка; професора Київського університету Ю.А. Кулаковського; учителя, порадника та керівника перших наукових праць фондоутворювача В.М. Перетца та шкільного товариша О. Щербини.

Фотоматеріали представлені родинними й особистими фотографіями С.І. Маслова та його знайомих, зокрема, із своєю родиною, зі студентами Київського університету, серед слухачів “Киевского филологического семинара проф. Перетца”, з учасниками “Семинария С.И. Маслова в Киевском университете”, зі співробітниками Українського інституту книгознавства; С.І. Маслов із В.П. Адріановою-Перетц, С.О. Щегловою, М.К. Гудзієм, Л.А. Булаховським та ін., а також професори Університету Св. Володимира, випускники Київської духовної академії, Український драматичний гурток м. Чернігова, похорони Панаса Мирного та ін.²⁶

¹ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 72.

- ² ІР НБУВ, ф. 33, № 2758, арк. 1.
- ³ Там само, № 386.
- ⁴ Там само, ф. 52, № 4, арк. 50.
- ⁵ Архів НБУВ, оп. 1, спр.60, арк. 1.
- ⁶ Там само, спр. 50, арк. 13–14.
- ⁷ Там само, спр. 33, арк. 118 зв.
- ⁸ ІР НБУВ, ф. 33, № 2908, арк. 1–1 зв.
- ⁹ Там само, № 2909, арк. 1–1 зв.
- ¹⁰ Там само, № 2787; Архів НБУВ, оп. 1, спр. 394, арк. 1.
- ¹¹ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 181–183.
- ¹² *Маслов С.І.* Обсяг та план українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII вв. // Бібл. зб. – 1927. – № 3.– С. 60–64; *Він же.* Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст. // Методологічний збірник. – К., 1928.– С. 61–86.
- ¹³ *Ковальчук Г.І., Королевич Н.Ф.* Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957) : Біобібліогр. нарис. – К., 1995; *Маслов С.І.* Всенародня бібліотека України та стародруки // Бібл. зб. – 1927. – № 2. – С. 74–77.
- ¹⁴ ІР НБУВ, ф. 33, № 2913–2915, арк. 5, 10–11.
- ¹⁵ Там само, № 2913, арк. 5 зв.
- ¹⁶ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 278 а, арк. 38.
- ¹⁷ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 134–135.
- ¹⁸ Там само. – С. 138.
- ¹⁹ ІР НБУВ, ф. 33, № 2920, арк.1–3.
- ²⁰ Там само, № 1283, арк. 3.
- ²¹ *Степченко О.П., Воронкова Т.І.* Особовий архівний фонд С. Маслова в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського // Перші книгознавчі читання: Зб. наук. пр. – К., 1997. – С. 13–18.
- ²² *Степченко О.П.* Особовий архівний фонд С.І. Маслова як джерело вивчення історії Всенародної бібліотеки України // Наук. зап.: Зб. пр. мол. учених та аспірантів. / Ін-т укр. археографії та джерелознавства. – К., 1997. – Т. 2. – С. 396–422.
- ²³ ІР НБУВ, ф.33, № 2759.
- ²⁴ Там само, арк. 14.
- ²⁵ Там само, № 2758, арк. 10.
- ²⁶ *Воронкова Т.І.* Маслов Сергій Іванович //Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. –К., 2002. – С. 354–360.

Попов Павло Миколайович
завідуючий відділом рукописів ВБУ
в 1929–1934 рр.

P.M. Popov

П.М. Попов (1890–1971) – літературознавець, фольклорист, мистецтвознавець, славіст, книгознавець, мовознавець – народився в с. Миколаївка (тепер Сумська обл.). Середню освіту отримав у Рильському духовному училищі, закінчив Курську духовну семінарію (1910) і вступив до Варшавського університету, у 1913 р. перейшов у Київський університет, який закінчив у 1916 р.; позаштатний співробітник УАН (1920); учився в аспірантурі Інституту народної освіти в Києві (1922). З 1923 р. – старший науковий співробітник УАН; завідуючий відділом письма і друку Лаврського музею та Портретної галереї Київського державного культурно-історичного заповідника. У 1929–1934 рр. очолив відділ рукописів ВБУ при УАН. Професор Київського художнього інституту (1928–1930), професор кафедри історії української літератури Київського державного університету (1934–1938), викладач давньої української літератури та українського й російського фольклору Київського педагогічного інституту (1935–1940). Науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського АН УРСР (1938–1971); доктор філологічних наук (1946), член-кореспондент АН УРСР. Член Спілки письменників України (1939).

У 1929 р. на конкурсній основі П.М. Попов був обраний заві-

7285, N1883

Копія
Попов П. М. Іваничкову
23. X. 29

2

Розгляньте цю справу на зас.
міст з боку ВБУ
МРНК 13 листопада 1929 р. і виріш.
итого задовольнити. Я перебуваю на
ВБУ 5-денну відпустку похову справ
з 11 до 13 днів.

Директору ВБУ

новопримаркою Вал. Відділу рукописів
П. М. Попова
заява.

Через потребу вести науково-дослідну роботу
(значною мірою в області інтересів самої ВБУ) по ус.
ташован ВУАН та по різким збільшенням ВБУ, а також
через інші обставини (м. інш., віддаленість примарки
і маю можливість тільки в такому спосіб віддає
ти ВБУ належні 24 години присутності в Відділі
робочого часу, а саме: чотири дні по черзі по дні.
Я мушу: мушу з самого початку поставити
де як кошту попередні умови самої моєї пра.
ці в ВБУ, висловлену своєю як у словесній
справі, так і в відповідній справі: директору з пра.
вою вступити на во обов'язків Завідувача Відділу
від 28 вересня 4/року. Протяг цю умову отримати
в належний спосіб.

23 жовтня 1929 року. П. Попов

Заява П.М. Попова директору ВБУ В.Ф. Іваничкову з проханням перевести його на скорочений робочий день у зв'язку з необхідністю займатися науково-дослідною роботою. 23 жовтня 1929 р.
(ІР НБУВ, ф 285, № 1883)

дуючим відділом рукописів ВБУ. Саме у цей час відділ було пере-
ведено у нове приміщення по вул Володимирській, 62.

У доповідній записці директору Бібліотеки П.М. Попов писав:
“14 вересня ц. р. вперше приступив я до роботи в Рукописному Від-
ділі Всенародньої Бібліотеки, обраний за конкурсом і затвержений

Україною на посаду його завідувача. Протягом перших днів, поряд з іншою біжучою роботою, я робив загальний огляд Відділу та попереднє з'ясування його стану на момент мого вступу до роботи. Під час вступу мого до роботи рукописи Відділу (“книги” самої ВБУ та рукописи колишньої Дух[овної] Акад[емії]) знаходилися вже в цілком згорнутому стані, будучи пов'язані в окремі пакунки для проведення їм дезінфекції і для переноски їх в нове помешкання Відділу. З складу цих пакунків приблизно половину пакунків було вже здано до дезінфекційної камери... Відділ приймав і одвідувачів та дослідників... З попереднього поверхового огляду, оскільки останній можна було зробити в дуже короткий час в майже згорнутому відділі, виявилось, що рукописи Відділу, перш за все, розподіляються на: розібрані й не розібрані, а перші на інвентаризовані й не інвентаризовані...”¹.

У зв'язку з отриманням нового приміщення П.М. Попов бачив перед собою такі першочергові завдання: “... початок переведення раціонального розмежування рукописних фондів поміж Відділом Рукописів, з одного боку, і різними бібліотечними, архівними і музейними закладами УРСР, з другого боку, з метою перетворення Відділу Рукописів ВБУ на всеукраїнське центральне сховище рукописних фондів літературного, наукового, мистецького і іншого не діловідно-архівного змісту”².

Формування архівної системи, державного архівного фонду, ряд правових та нормативних розробок у другій половині 20-х років викликали необхідність розмежування функцій бібліотек, архівів та музеїв. Ці питання розглядалися на Паритетній комісії з питань розподілу між Бібліотекою та Окружним архівним управлінням. За запропонованими архівним управлінням положеннями до архівного профілю були спочатку віднесені будь-які рукописні документи, гравюри, креслення, а також і стародруки³.

У фонді П.М. Попова збереглися доповіді Г.П. Житецького “Архівна справа та Відділи рукописів по наукових бібліотеках (Спроба перегляду рукописного матеріалу та його розподілу поміж архівами, музеями і бібліотеками)” та “Розподіл рукописних матеріалів поміж архівами, відділами рукописів та музеями”. С.І Маслов, Г.П. Житецький, а згодом і П.М. Попов наполягали, щоб до бібліотечного профілю комплектування були віднесені документи творчого характеру, рукописні книги та стародруки. П.М. Попов також наголошував на тому, що проекти розподілу рукописних матеріа-

лів поміж архівами і рукописними відділами бібліотек, виходячи з помилкового розуміння виразів “рукописні матеріали” і “архівні матеріали” як тотожних, майже нічого не залишають для бібліотек, бо все дійсно рукописне вважається матеріалом архівним або до нього належним, а в невеликій частині – спеціально музейним. П.М. Попов пише: “Ставлючися до архівів так, як розуміли їх європейські та російські науковці-архівісти, треба поділяти рукописний матеріал таким чином: до архівів належать переважно матеріали офіційно-юридичного, актового, ділового, справочно-діловодного характеру; в рукописних відділах великих бібліотек зберігаються матеріали літературно-наукового характеру в широкому розумінні слова – рукописні книжки, збірники рукописів, документів, мемуари, життєписи, автографи письменників та ін., листування і т. ін.”⁴

Перші роки свого завідування відділом П.М. Попов займався налагодженням обліку, зокрема актуванням рукописних документів та підручного книжкового фонду, укладанням списків матеріалів, що передавалися через відділ комплектування, розробив схему та почав здійснювати археографічний опис рукописів. Приймаючи відділ рукописів, П.М. Попов склав спеціальну доповідну записку про стан фондів, яка характеризує склад облікового апарату та наявність інвентарних описів. На кінець 1929 р. було обліковано: по I відділу (“Літературні матеріали”) – 1664 ркп., по II відділу (“Історичні матеріали”) – 7133; по III відділу (“Листування”) – 11 зшитків листів, разом – 129 103 од. зб.⁵ На частину фондів існували друковані каталоги, інвентарні списки попередніх власників та акти передачі, зокрема на рукописну збірку Церковно-археологічного музею, частину збірки Університетського відділу тощо. Інші матеріали слід було терміново, у прискореному режимі, ставити на облік та залучати до наукового обігу.

У спеціальній археографічній інструкції стосовно засад інвентаризації та каталогізації листів, що зберігалися у фондах відділу рукописів, передбачалося поодиночне обліковування епістолярного матеріалу, записування його під окремими шифрами до інвентарної книги, здійснення класифікації листів за кореспондентами і адресатами та відображення їх у каталозі. Правилами передбачалися одночасні інвентаризація та докладне описування, в якому, крім відомостей про кореспондентів та адресатів, зазначалися: дати і зміст листів, місця написання та направлення, мова, формат, дефектність документа, оригінальність або копійність, кількість

Директору ВБУ,
Зав. Відділом рукописів
і т.д.

Для термінової їзди архівних матеріалів, яку може потребно як найшвидше проробити, та для допомоги при переїзді Відділу до нового приміщення, – необхідна допомога т.м. Бауер, яка ^{потреба} керується ^{портою} розбору та сортування матеріалів Відділу. Тому прошу Вашого розпорядження призначити т.м. Бауер на роботу в Відділ.

18 листопада 1929 року. П.М. Попов

Заява П.М. Попова директору ВБУ В.Ф. Іваницькому з приводу передачі архівних матеріалів та переїзду відділу до нового приміщення. 18 листопада 1929 р. (ІР НБУВ, ф. 285, № 1883)

аркушів, додатки (конверти тощо), а також походження (від кого надійшов документ, коли, акти) тощо⁶.

У 1929 р., відповідно до своїх попередніх задумів, П.М. Попов розпочав передавання Окружному архівному управлінню суто архівно-діловодчої документації. На жаль, списки переданих документів не збереглися. Деякі документи з відділу рукописів були передані до інших підрозділів ВБУ, зокрема, рукописна нотна колекція Розумовських – до музичного відділу, єврейські рукописи – до відділу орієнталії, частина друків – до УНІКу⁷. П.М. Попов в був прихильником передавання тих документів, що були безперечно архівними (діловодчі архіви установ), і вони відразу переадресову-

валися за місцем призначення без перевезення до нового приміщення. За концепцією П.М. Попова, відділ рукописів мав стати “всеукраїнським сховищем рукописних матеріалів наукового та літературного змісту”⁸.

Переїзд до нового приміщення здійснювався протягом 1930 р. Лише у 1931 р. у відділі знову розпочалася робота, головним чином перевірка та облік наявності документів. П.М. Попов як колишній музейний співробітник організував облік і здійснював передачу документів за відповідними актами та списками матеріалів. Згідно зі звітом, на 1931 р. до відділу рукописів ВБУ надійшло 3062 ркп., з яких 525 були передані з інших установ; 83 – придбані; 1124 – подаровані; 345 – передані з інших відділів ВБУ; 985 надійшли з філій Бібліотеки⁹.

За період свого керівництва П.М. Попов зосередив у відділі рукописів величезну кількість цінних рукописних пам’яток (понад 250 тис. од. зб.). Для успішного комплектування відділу П.М. Попов обстежив бібліотеки Історичного музею ім. Шевченка у Києві, Лаврського державного історико-культурного заповідника, Фонду письма й друку, Київського центрального історичного архіву, Центрального архіву давніх актів у Києві, ряд установ ВУАН, особисто спілкувався з торговельними організаціями та приватними особами. Одним із засобів поповнення фондів рукописного відділу П.М. Попов вважав експедиційні поїздки Україною: “без подібних подорожей неможливе упорядкування дуже важливої і цілком назрілої справи про утворення в УСРР єдиного рукописного фонду...”¹⁰.

Завдячуючи П.М. Попову до відділу рукописів ВБУ надійшла велика кількість рукописних матеріалів, зокрема, архів ВУАН, архіви А.М. Лободи, М.К. Зерова, Н.Д. Романович-Ткаченко, П.М. Ардашева, Т.Д. Флоринського¹¹, поодинокі документи К.О. Лазаревської, О.А. Назаревського та багато ін. Лише за 1931 р. до фондів відділу надійшло 3062 ркп. (з них 25 – XVI–XVIII ст.).

У грудні 1933 р., на пропозицію Президії Інституту Тараса Шевченка, П.М. Попов був відряджений до Харкова в справі реорганізації відділу рукописів Інституту та впорядкування його автографів. У звіті про відрядження він зазначав, зокрема: “...переглянув в Харківській бібліотеці ім. Короленка всі рукописні матеріали і виявив рукописи, що не мають відношення до Шевченка, переважно це церковні справи кінця XVIII ст., особливо першої пол. XIX ст.”¹² З Харкова П.М. Попов привіз до ВБУ 24 рукописи,

серед яких особливо цінними були автографи Г.С. Сковороди, літературні збірники XVII–XVIII ст. Від київської філії Інституту Тараса Шевченка в обмін на 21 автограф Кобзаря було отримано збірку з 12-ти рукописів українських письменників.

У 1932–1934 рр. П.М. Попов прийняв до фондів відділу 495 рукописів: з Комісії української писемності доби промислового капіталізму ВУАН – згадані вище автографи Т.Г. Шевченка, передані згодом Інституту Тараса Шевченка, рукописи інших видатних українських письменників; з Етнографічної комісії ВУАН – зібрання Б.Д. Грінченка та П.О. Куліша; рукописи з бібліотеки Софійського собору та Михайлівського монастиря; зібрання О.З. Попельницького; значну за обсягом та цінну за складом колекцію Волинського музею, що складалася з рукописних книг XV–XVIII ст., нотних рукописів XVII–XVIII ст., архіву баронів Шодуарів, документів католицьких та православних установ Волині; архівний фонд П.Г. та Г.П. Житецьких. Від Медичного інституту було отримано цінний архів І.М. Королькова, а від окремих осіб були придбані 4 пергаменні грецькі лексикони XI–XIV ст., листування П.О. Куліша з І.П. Хільчевським тощо¹³. До фондів відділу рукописів також надійшла колекційна збірка Ніжинського педагогічного інституту (колишнього Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька), що була передана за особистим розпорядженням Наркома освіти В.П. Затонського і складалася з цінних слов'янських та грецьких манускриптів, рукописів М.В. Гоголя (автографи “Тараса Бульби”, “Портрета”, “Тяжби”, “Лакейської”, авторизована копія “Мертвих душ”) та ін. У 1934 р. рукописний відділ поповнився колекцією Уманського державного краєзнавчого музею, де зберігалися колекції автографів видатних діячів XVI–XVIII ст.¹⁴

Крім комплектування, відділ під керівництвом П.М. Попова займався опрацюванням, інвентаризацією та каталогізацією фондів, дезінфекцією рукописних матеріалів та знепилюванням їх, проводилися виставки, екскурсії, розроблялася інструктивно-нормативна документація тощо. Із загального книгосховища вилучалися книги з автографами, приписками: так, вдалося віднайти понад 25 автографів П.О. Куліша, М.О. Максимовича, М.І. Костомарова, цензурні примірники творів Т.Г. Шевченка та ін.¹⁵

В акті про передачу справ новому завідувачому відділу рукописів М.В. Геппенеру від 14 березня 1934 р. П.М. Попов пише: “величезне книжкове майно Відділу ... на сьогоднішній день за орієн-

П.М. Попов у відділі рукописів ДПБ АН УРСР. 29 березня 1958 р.
(ІР НБУВ, ф 285, № 2977)

товним підрахунком дорівнює 127 000 од. (до 1000 метрів бібліотечного метражу)..., переховувалося з цілковитим забезпеченням його відповідними заходами від будь-яких втрат або пошкоджень. Щоденно після праці приміщення Відділу замикалося на два замки й щоденно ж опечатувалося”¹⁶.

Працюючи у відділі рукописів до 1934 р., П.М. Попов докорінно реорганізував цей пріоритетний підрозділ ВБУ – як у цілому, так і в окремих ділянках і процесах його роботи, зосередив у ньому величезну кількість цінних рукописних пам’яток, починаючи від ассіро-вавілонських клинописних глиняних табличок, єгипетських папірусів, старогрецьких палімпсестів, глаголичних листків до сучасних йому рукописних матеріалів. Ім’я П.М. Попова назавжди ввійшло в історію Бібліотеки – він сам писав про себе – “як людини, що всіма силами і засобами сприяла розширенню і збагаченню її фондів”¹⁷.

Власні бібліотеку, архів та колекцію П.М. Попова передав до НБУВ у 1967 р. У листі до Голови Бібліотечної комісії при Президії АН УРСР академіка І.К. Білодіда, датованому 10 жовтня 1967 р.,

П.М. Попов у відділі стародруків ДПБ АН УРСР. 1964 р.
(ІР НБУВ, ф. 285, № 2977)

він, зокрема, зазначав: “Вся моя научная и педагогическая деятельность была связана с книгой, любовь к которой у меня была и остается безграничной. Мною собрана большая и очень ценная библиотека, на создание которой я не жалел ни сил, ни времени, ни материальных затрат”¹⁸. Рукописні матеріали П.М. Попов почав здавати до відділу рукописів ще від 1961 р., про що свідчить акт передачі, підписаний ним та М.П. Візирем¹⁹. Нині його особовий фонд (ф. 285) нараховує 7795 од. зб. і хронологічно охоплює XVI ст. – 70-ті роки XX ст.

Свій архів П.М. Попов почав збирати ще замолоду, і, на жаль, багато матеріалів, за його спогадами, було втрачено під час Великої Вітчизняної війни: “Не могу не пожалеть, что из собранных мной материалов сохранилась лишь незначительная часть. Большинство собранных документов, писем, дневников, записок, фотоснимков, портретов, живописных картин (в том числе и писанных самим мною), народных вышивок, костюмов, фольклорных материалов и пр[очее] погубило в бурном вихре пережитых лет. Особенно большой урон причинила моему собранию немецко-фашистская оккупация Киева, конфискация оккупантами всего моего

имущества, моего архива, библиотеки и пр[очего]. Уцелело немного. И тем больше желаешь, чтобы и оно, уцелевшее, в свою очередь не погибло, а принесло пользу будущим поколениям”²⁰.

Значна частина фонду – це наукові праці П.М. Попова та підготовчі матеріали до них. Серед творчих матеріалів найбільше праць з фольклористики: огляди, доповіді, ювілейні статті про розвиток української фольклористики за 25 років (1917–1942), зокрема праці про видатних діячів науки: А.Ю. Кримського, А.М. Лободу, Ю.М. Соколова, О.О. Потєбню, М.О. Максимовича, М.І. Костомарова як фольклористів. П.М. Попов працював і над практичними питаннями фольклористики – це рекомендації, програми тощо. В архіві відклалися численні записи фольклорного матеріалу, зроблені П.М. Поповим у 1910–1920 рр. під час етнографічних експедицій, зокрема про народного месника XVIII ст. Гаркушу, про події Першої світової та громадянської воєн, записи загадок, анекдотів, приказок та ін. Під час перебування в Башкирії він вивчав фольклор башкирського народу, результатом чого стала стаття “К истории изучения украинского населения Башкирии”. В архіві зберігаються окремі лекції та курси лекцій з фольклору, які Попов читав студентам філологічного факультету Київського університету; остання редакція хрестоматії з українського фольклору для вузів; розділи до курсу “Українська народно-поетична творчість” тощо.

Книгознавчу та археографічну цінність мають описи невідомих або маловідомих збірок рукописів, стародруків та окремих пам’яток, зроблені П.М. Поповим у різні роки. Це описи та огляди бібліотек Київської духовної академії, Курської, Харківської духовних семінарій, Софронівського, Пустинно-Миколаївського, Межигірського монастирів, Києво-Печерської лаври; Лаврського, Путивльського, Волинського музеїв та музею ім. Б.І. Ханенка; Одеської та Путивльської центральних бібліотек, Всенародної бібліотеки України, бібліотеки Університету Св. Володимира та багатьох інших сховищ в різних областях України²¹. Більшість з цих документів й досі неопублікована. Серед них найбільшу цінність мають: “1. Описание рукописных и старопечатных собраний г. Курска (рукописів описано 38). 2. Описание рукописных и старопечатных собраний г. Смоленска” (рукописів описано 220). 3. Опис рукописної збірки Харківської духовної семінарії (рукописів описано 49). 4. Опис рукописів та стародруків кол[ишньої] Софрової пустині (рукописів 137). 5. Археографічні подорожі 1927–1928 рр. для збирання й вивчен-

ня пам'яток давнього письменства. Загалом у цих працях описано до 500 рукописів з XII в. до XIX в. включно”²².

П.М. Попов зробив опис рукописів Лаврського музею, зокрема грамот, автографів та інших палеографічних матеріалів, описав стародруки, які були у відділі друку музею Губполітпросвіти в Лаврі, літографські камені з Лаврської друкарні, склав список портретів олійними фарбами, які знаходилися у відділі письма і друку Лаврського музею.

Інтерес для істориків книги становить Статут наукової колегії Всеукраїнського музейного містечка (Лаврський державний історико-культурний заповідник) і протоколи засідань Паритетної комісії (П.М. Попов був її членом) у справі розмежування архівних і книжково-музейних матеріалів та рукописів у відділі письма і друку Лаврського музею у травні 1928 р.

Зацікавленість давньою українською літературою, рукописними та книжними пам'ятками України П.М. Попов зберіг упродовж усього життя. Багато його праць присвячено давнім літературним творам, серед яких були й віднайдені, досліджені, а потім опубліковані ним самим, зокрема: “Произведение одного из предшественников Иоанна Вышенского (1580-і рр.)”; твори Іоаннікія Галятівського “Трехи розмаїтї”, “Небо новое” та їх відображення в лубочній літературі і гравюрі²³; київська поетика Гедеона Сломинського; “Панегірик Крщоновича Лазарю Барановичу, невідоме чернігівське видання 80-х рр. XVII ст.”,²⁴ “Неизвестная драма Петровской эпохи “Иудифь”²⁵; “Повесть о крестьянском сыне – “напрасном тате” по київському списку XVIII ст.”²⁶ В архіві П.М. Попова зберігається дослідження віршованого публіцистичного твору кінця XVI – початку XVII ст. “Скарга нищих до бога”²⁷, який він готував до друку (913 віршів) та інші твори. Глибокими та змістовними є доповіді П.М. Попова, зроблені в гуртку учнів В.М. Перетца в Українській Академії наук, у Комісії давньої української писемності ВУАН²⁸ тощо.

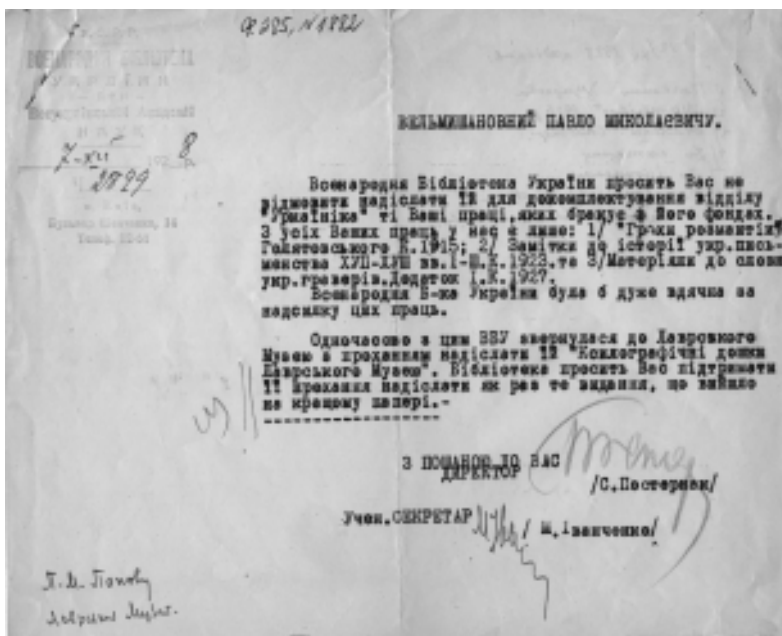
Значний інтерес становлять праці П.М. Попова про життя та творчість видатних письменників і поетів (твори деяких з них він готував до видання): К. Зіновієва, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, І. Франка, Г. Винського, М. Ломоносова та ін. Дуже багато зроблено П.М. Поповим по вивченню творчості Г.С. Сковороди. В кінці 30-х років ним було розпочато серію публікацій, присвячених життю і творчості мандрівного філософа, зокрема “Григорій Сковорода й українська література”, “Г.С. Сковорода. Життя і

творчість (До 150-річчя з дня смерті. 1794–1944)”. П.М. Попов опублікував невідомі твори письменника і філософа, його листи, перший звернув увагу на деякі сторони творчості і світогляду Г.С. Сковороди. Вперше в українському літературознавстві П.М. Поповим була поставлена і висвітлена проблема “Сковорода як письменник”. У 1944 р. його монографія на цю тему була відзначена Урядовим комітетом зі святкування 150-х роковин від дня смерті Г.С. Сковороди (I-а премія)²⁹. В архіві зберігаються перші праці П.М. Попова про Г.С. Сковороду, написані у довоєнні роки, остання книга “Тригорій Сковорода. Життя і творчість”, а також матеріали з підготовки до видання і редагування творів видатного філософа та поета³⁰.

Іntenсивно працював П.М. Попов також і в галузі шевченкознавства. Він був одним із перших науковців, який почав дослідження таких тем, як вплив українського фольклору на творчість Т.Г. Шевченка, граверні роботи Кобзаря тощо. Починаючи з 20-х років і до кінця свого життя П.М. Попов поповнив шевченкіану такими фундаментальними працями, як: “Шевченко і “Слово о полку Ігоревім“, “Шевченко і Сковорода“, “Шевченко і російський фольклор“, “Погляди Т. Шевченка на народну творчість“, “Шевченко і Китай“, “Шевченко и мировая наука“, “Шевченко і О. Гумбольдт“ тощо. Як член редакційної колегії академічного видання літературно-художньої спадщини Кобзаря Попов здійснив глибоке текстологічне дослідження шевченкових творів. Він брав активну участь у науковій підготовці нового ювілейного видання “Кобзаря” (за що отримав у 1939 р. велику меморіальну шевченківську медаль)³¹.

Ряд праць П.М. Попова відноситься до історії книги: монографія “Друкарство, його винахід і поширення в Європі”³², статті “Початки друкарства у слов’ян”³³, про першодрукарів Швайпольта Фіюля, Георгія (Франциска) Скорину, з історії Лаврської друкарні, Пакульської паперової фабрики³⁴, праці, присвячені книгодрукуванню в Києві в XVII–XVIII ст.³⁵, на Східній Україні, про значення Києва в історії книгодрукування XIX–XX ст.³⁶ тощо.

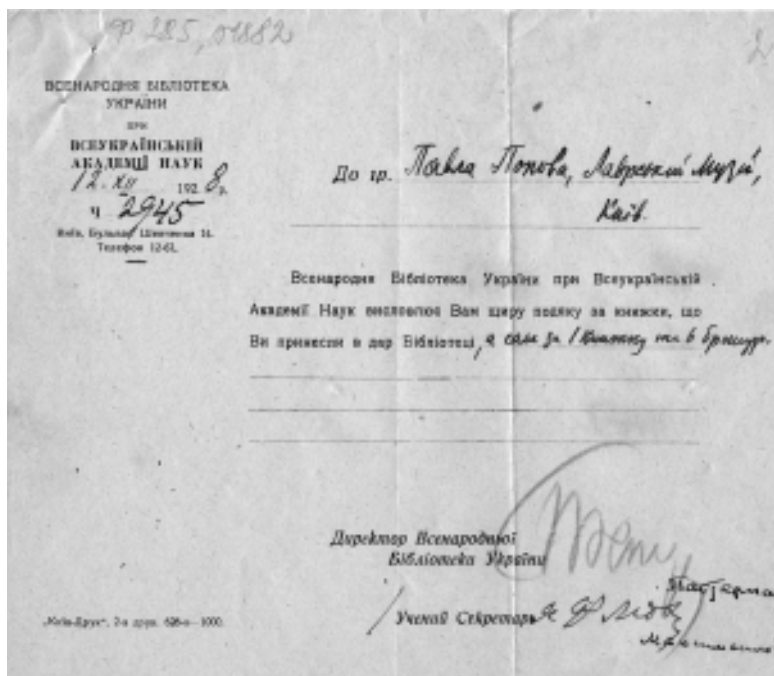
Питанням літературних, історичних зв’язків України з Польщею, Румунією, Чехословаччиною, Югославією, Албанією присвячені такі статті з особового архіву П.М. Попова, як: “Ранній польський перекладач творів Шевченка А. Гожалчинський”; “Видатний чеський фольклорист і етнограф Людвік Куба”; “З історії українськорумунських зв’язків”; монографія “Албанія в російській та українській літературі XV–XX ст.” та ін.

Лист директора ВБУ С.П. Постернака до П.М. Попова з проханням надіслати до Бібліотеки свої видання. 7 грудня 1928 р.
(ІР НБУВ, ф. 285, № 1882)

Значна кількість матеріалів архіву відображає педагогічну діяльність П.М. Попова: програми курсів з палеографії, історії давньої української літератури (до кінця XVIII ст.), бібліотекознавства, рукописознавства, народнопоетичної творчості; підготовчі матеріали для лекційних занять у Київському художньому інституті, Київському державному університеті та на Курсах удосконалення вчителів-істориків, Педагогічному інституті та для аспірантів ВБУ тощо³⁷.

Матеріали службової діяльності П.М. Попова відображені документами, пов'язаними з його науковою та громадською діяльністю у численних комісіях та товариствах УАН (протоколи засідань, нарад, плани, звіти, запрошення); матеріалами, що висвітлюють діяльність П.М. Попова в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського (зокрема під час евакуації в Уфі); проектами, доповідними записками про роботу у відділі рукописів ВБУ (комплектування та популяризація матеріалів, зберігання, об-

Подяка ВБУ при ВУАН П.М. Попову за книги, передані в дар Бібліотеці.
12 грудня 1928 р.
(IP НБУВ, ф. 285, № 1882)

лік фондів, переїзд у нове приміщення тощо за 1929–1934 рр.). В його фонді зберігається звернення Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української держави в м. Києві до громадськості України про допомогу у становленні Бібліотеки як установи світового значення³⁸.

З 1923 по 1930 рік П.М. Попов завідував відділом письма й друку та портретною галереєю Лаврського музею. В архіві знаходяться матеріали стосовно діяльності музею (плани, звіти відділу письма й друку та портретної галереї, доповідні записки про роботу, комплектування відділу, акти, щоденники, списки портретів, виконаних олійними фарбами, тощо). Серед документів фонду – нарис проекту Музею книги і друкарства в Києві, положення про Музей книгознавства, тексти доповідей на зборах представників наукових біб-

ліотек та музейних працівників України про створення Музею книги в складі Лаврського музейного містечка.

Незначною кількістю документів відображена діяльність П.М. Попова в УНІКу (проект положення про Вищі курси книгознавства при Інституті, доповідні записки, запрошення на засідання Вченої ради Інституту, бібліографічної комісії тощо).

Біографічні матеріали П.М. Попова у фонді репрезентовані свідоцтвом про народження; паспортом; посвідченнями; довідками; автобіографіями; особистими картками; дипломами; атестатами; щоденниковими записами, зробленими під час навчання в Курській духовній семінарії, Варшавському, Київському університетах, а також щоденники та звіти про роботу у АН УРСР, Київському державному університеті, Лаврському музеї, Київському художньому інституті, Київському державному художньому музеї, відділі рукописів у ВБУ (1910–1970); спогади; характеристики; вітальні адреси тощо.

П.М. Попов зібрав великий альбом фотографій, який містить портрети родичів, знайомих; викладачів та учнів Рильського духовного училища та гімназії; Курської духовної семінарії; студентів та професорів Варшавського та Київського університетів; співробітників Академії наук УРСР, зокрема М.С. Грушевського, А.Ю. Кримського, М.І. Яворського, П.П. Курінного, К.Г. Воблого, М.К. Гудзія, Д.В. Чалого, Л.А. Булаховського, О.І. Білецького, С.І. Маслова, П.Г. Тичини, Д.І. Багалія, В.І. Липського, О.П. Новицького та ін., а також учасників різних конференцій, нарад; пам'ятники архітектури тощо.

Значну частину архіву П.М. Попова складає офіційне листування, зокрема з Академією наук СРСР та Академією наук УРСР; Всеукраїнським інститутом народної освіти, Інститутом російської літератури (Пушкінський Дім), Інститутом світової літератури ім. О.М. Горького, Історичним товариством Нестора-літописця, Україною, редакціями та видавництвами, музеями та інститутами, Центральним державним історичним архівом УРСР, Спілкою письменників України тощо.

Приватне листування П.М. Попова свідчить про широке персональне коло тих, з ким спілкувався фондоутворювач. Насамперед це його листування з В.П. Адріановою-Перетц, Д.С. Лихачовим, О.О. Сидоровим та іншими філологами, істориками літератури, мистецтвознавцями про власні праці з давньої літератури, історії

книги, мистецтва; з О.І. Білецьким – про підготовку підручника з української літератури; з Ю.М. Соколовим – про роботу Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського АН УРСР; з М.К. Гудзієм про його наукову роботу; з В.М. Перетцом – про справи в АН УРСР, про свою колекцію рукописів та стародруків. Кореспондентами П.М. Попова також були В.Д. Бонч-Бруєвич, С.В. Короленко (син В.Г. Короленка), В.В. Данилов, М.Т. Рильський, С.І. Дорошенко, І.К. Білодід, П.М. Жолтовський, Є.П. Кирилюк, Ф.П. Максименко, В.І. Маслов, Ю.О. Меженко, П.П. Охріменко, С.А. Таранушенко, П.Г. Тичина, Ф.Я. Шолом та багато ін. У листуванні П.М. Попова з болгарськими, польськими, румунськими, німецькими, албанськими вченими висвітлені питання про обмін науковими працями, допомогу в пошуках рукописних матеріалів в архівосховищах, проведення симпозіумів, участь у наукових збірниках та ін.³⁹

Особливо цінна частина фонду П.М. Попова – це зібрана ним колекція рукописних книг, літературних, історичних матеріалів, архівних документів, листів, образотворчих матеріалів: малюнків, гравюр, ксилографічних і мідних відбитків, портретів, репродукцій, карт, планів, видів Києва та інших міст тощо. Так, у колекційній частині особового фонду зберігаються: празьке видання Біблії Георгія (Франциска) Скорини, полемічний твір “Скарга нищих до бога“, твори Гаврила Домецького, “Патерик скитский или слова душеполезна“, “Звезда пресветлая“, збірники слів, послань, повістей, сказань, Слова Ісаака Сиріна, збірники житійно-повчальних матеріалів тощо. Багато матеріалів релігійного змісту перейшли до П.М. Попова від його батька та дідів-священиків, зокрема проповіді, повчання, слова⁴⁰. Змістовними є рукописи юридичного характеру: “Права, привилегии, преимущества, вольности и свободы малороссийского шляхетства, данные оному от королей польских и великих князей литовских...” 1768 р. з поміткою – “Из библиотеки Григ[ория] Полетики”, Литовський статут тощо⁴¹. Серед літературних матеріалів – збірники творів О.С. Пушкіна, К.Ф. Рилєєва, М.Ю. Лермонтова, І.А. Крилова та багато ін.

У колекції П.М. Попова присутні матеріали історичного характеру: укази Синоду, монархів, матеріали, що відносяться до історії Києво-Печерської лаври, Київської духовної академії, деяких районів Київської губернії, матеріали з деяких районів Курської губернії, історія с. Черепівки, документи з історії, етнографії, діалекто-

логії Путивльщини XVIII–XIX ст., матеріали Недригайлівського духовного правління та до історії Харківської єпархії⁴² тощо.

З чернетки “Описание принадлежащих мне рукописей и старопечатных книг”, датованої 1919 р., на 194 арк., дізнаємося як власне про склад рукописної та книжкової колекції П.М. Попова, так і про коротеньку історію їх придбання⁴³.

У колекції знаходиться цінна збірка творів образотворчого мистецтва, зокрема роботи М.С. Коломійця, П.С. Сулименка, гравери, літографії XVII–XX ст. Л. Тарасевича, С. Ушакова, А. Козачковського, В. Касіяна, Г. Нарбута, західноєвропейських майстрів – Форберга, Шютца, А. Муцці⁴⁴ та ін.

¹ ІР НБУВ, ф. 33, № 1884.

² Архів ІР НБУВ, оп. 1, од. зб. 7, арк. 37.

³ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 151–152.

⁴ ІР НБУВ, ф. 285, № 835, 836.

⁵ Архів ІР НБУВ, оп.1, спр. 33, арк.1

⁶ Архів НБУВ, спр. 345, арк. 51–52.

⁷ Там само, спр. 33, арк. 6.

⁸ Там само, арк. 41–42.

⁹ Там само, спр. 348, арк. 33.

¹⁰ Там само, арк. 40.

¹¹ Там само, спр. 422, арк. 40–41.

¹² Там само, спр. 66.

¹³ Там само, спр. 378, арк. 44–47.

¹⁴ Там само, спр. 455, арк. 10.

¹⁵ Там само, спр. 7, арк. 127.

¹⁶ Там само, спр. 44, арк.76–77.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 285, № 7712.

¹⁸ Там само, № 7710.

¹⁹ Там само, № 7709.

²⁰ Там само, № 2672, арк. 2–3.

²¹ *Лисоченко І.Д.* Огляд архіву П.М. Попова // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1994. – Вип. 2. – С. 158.

²² ІР НБУВ, ф. 285, № 2672, арк. 27.

²³ Там само, № 270–275.

²⁴ Там само, № 305.

²⁵ Там само, № 307–311.

²⁶ Там само, № 314.

- ²⁷ Там само, № 278–284.
²⁸ Там само, № 277.
²⁹ Там само, № 2655, арк. 55.
³⁰ Там само, № 369–426.
³¹ Там само, № 445–464.
³² Там само, № 561.
³³ Там само, № 554.
³⁴ Там само, № 566–568.
³⁵ Там само, № 601.
³⁶ Там само, № 585–591.
³⁷ Там само, № 2668, арк. 236.
³⁸ Там само, № 1875–1960.
³⁹ *Лисоченко І.Д.* Огляд архіву П.М. Попова. – С. 164–165.
⁴⁰ ІР НБУВ, ф. 285, № 6824–6888.
⁴¹ Там само, № 6893–6895.
⁴² Там само, № 6953–7038.
⁴³ Там само, № 7699.
⁴⁴ Там само, № 6791–7663.

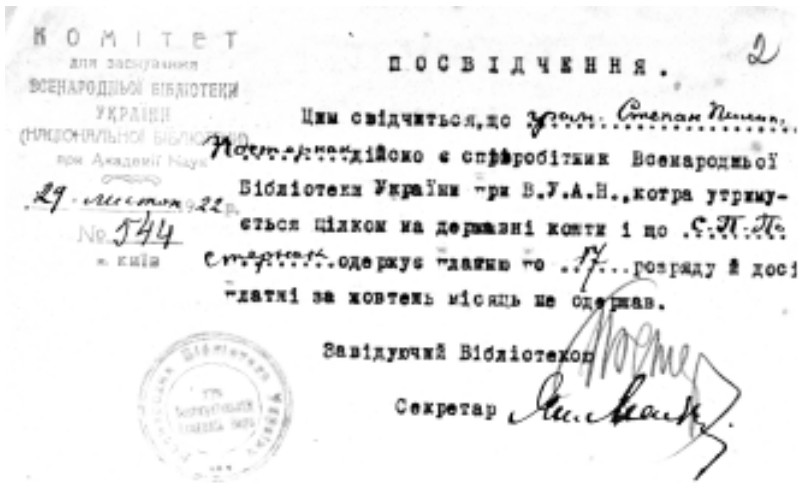
Постернак Степан Пилипович
член Тимчасового Комітету для заснування
ВБУ, перший офіційний директор Бібліотеки
в 1922–1929 рр.

С.П. Постернак (1885–1938) – педагог, філолог та історик – народився в с. Степанівка на Чернігівщині у сім'ї сільського дяка. Три роки провчився в Ніжинському історико-філологічному інституті, продовжив навчання спочатку в Історико-філологічному інституті, а згодом – в університеті в Санкт-Петербурзі. По закінченню викладав російську мову та історію в Уманській, Тихорецькій та Таганрозькій комерційних школах, читав лекції на курсах підготовки вчителів у м. Ніжині, Борзні, Чигирині, Херсоні та ін. Працював в складі Комісаріату в справах Київської шкільної округи, головним консультантом шкільного відділу Наркомосу і Київським губернським комісаром освіти. Одночасно співпрацював у Книгоспілці, учительській семінарії, а згодом – у Київському та Черкаському інститутах народної освіти, був редактором у Вукоопспілці та Держвидаві України. Вчений секретар Комісії енциклопедичного словника УАН, голова Секції історії освіти в Україні при ВУАН у Києві. Протягом 1922–1929 рр. – робота у ВБУ.

Був звинувачений в антирадянській діяльності, страчений у 1938 р.

С.П. Постернак почав працювати у ВБУ з 28 березня 1922 р. спочатку як член Тимчасового Комітету, а з 26 березня 1923 р. – за обранням Спільним зібранням ВУАН – став першим директором Бібліотеки.

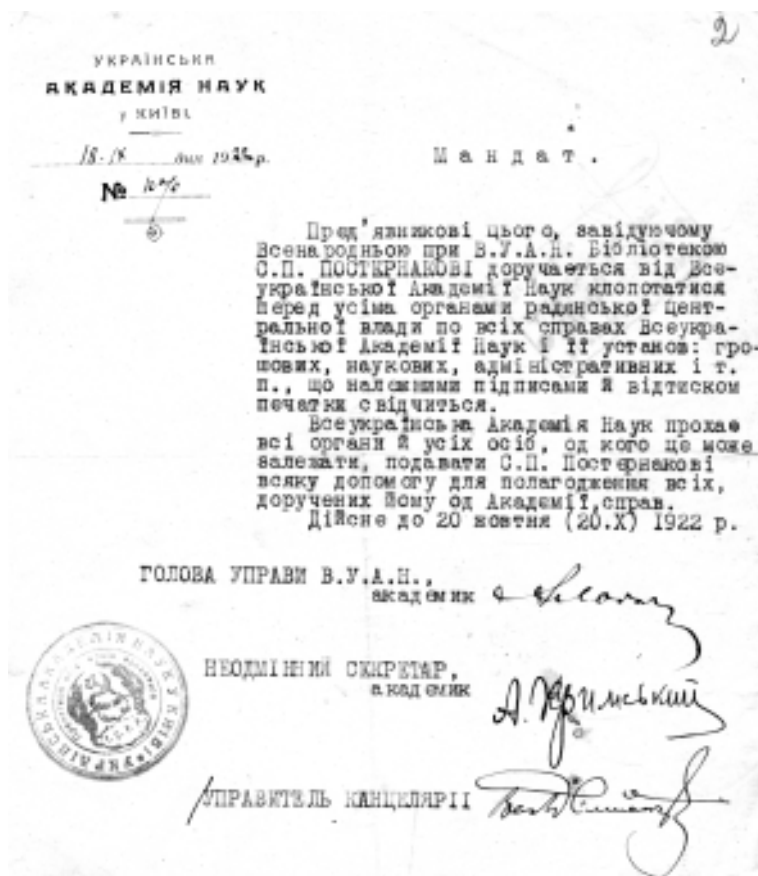
Посвідчення співробітника ВБУ при ВУАН С.П. Постернака. 29 листопада 1922 р. (ІР НБУВ, ф. 52, № 550)

У вересні 1922 р. С.П. Постернака було відряджено до Харкова з метою остаточного визначення майбутньої долі ВБУ, а саме – повернення її до складу Академії наук¹. Поїздка до Харкова була досить вдалою – Колегія НКО затвердила штат Бібліотеки у складі 39 од.; було асигновано гроші для платні співробітникам на вересень; Харківська бібліотека передала до ВБУ велику кількість книжок з нової російської літератури; було домовлено про безкоштовне перевезення книг та звільнення ВБУ від сплати мита.

Відповідно до нового штатного розкладу дирекції Бібліотеки запропонували розробити новий Статут та провести реорганізацію ВБУ². На засіданні від 10 жовтня 1922 р. С.П. Постернак виступив з пропозицією про ліквідацію ТК та Ради бібліотекарів і створення єдиного зведеного органу – Ради Бібліотеки, яка складалася б із 7 представників ВБУ та 3 представників Академії наук. Пропозиція у першому читанні була відхилена³.

Лише на кінець 1922 р. сформувався нова структура Бібліотеки, визначилися її функції та внутрішня діяльність, був прийнятий Статут Бібліотеки, створено нормативно-інструктивну базу для відділів.

С.П. Постернак разом з А.Ю. Кримським доклали багато зусиль для налагодження толерантних стосунків з владою задля забезпе-

Мандат про повноваження директора ВБУ С.П. Постернака. 18 вересня 1922 р.
(ІР НБУВ, ф. 52, № 548)

чення функціонування та розвитку Бібліотеки. Так, затвердження на засіданні Наукового комітету Укрголовпрофосвіти звіту за 1922 р. та плану на 1923 р. відкрило можливість фінансування Бібліотеки та збільшення її штатів; вийшла Постанова Ради Народних Комісарів УСРР від 9 березня 1923 р. про надання Бібліотеці можливості безкоштовного пересилання листів, бандеролей, посилок та права безпосереднього спілкування наукових установ України з науковими установами інших країн⁴.

З метою надання Бібліотеці нового, вищого статусу С.П. По-

стернак разом з В.О. Кордтом склали для Президії ВУАН доповідну записку про необхідність реорганізації ВБУ, в якій, підкреслюючи фундаментальність Бібліотеки, обсяг її фондів, їх мовний, видовий та часовий склад, зазначалося, що «робота у Всенародній бібліотеці вимагає особливо високої кваліфікації, якої не можна рівняти з роботою навіть наукових бібліотек вищих шкіл, де величезну частину роботи, роботу бібліографічну, проводять здебільше відповідні фахівці-професори. Тому для бібліотечного персоналу Всенародної бібліотеки треба вимагати розцінок за вищими категоріями, ніж у звичайних бібліотеках. Якщо порівняти Всенародну бібліотеку України до великих світових бібліотек, до яких вона підходить числом своїх книжок і своїми завданнями, одразу стане ясным надзвичайно малий штат Всенародної бібліотеки України (Вашингтонська – до 400 співр., Берлінська в 1913–1914 рр. – 203). Для правильності порівняння треба додати, 1) що всі великі бібліотеки мають уже упорядковані протягом століття фонди, 2) що наново упорядковувати їм доводиться головним чином тільки нові щорічні поступання, 3) що Всенародній бібліотеці України також доводиться упорядковувати нові щорічні поступання, які набагато не менші, ніж поступання інших великих світових бібліотек, 4) але oprіч цієї колосальної роботи, яку тільки й проводять упорядковані бібліотеки, Всенародній бібліотеці України треба ж упорядкувати свій зібраний раніше фонд у 800–900 тис. томів»⁵.

Першочерговим завданням Бібліотеки було опрацювання фондів. З липня 1922 р. почали розбирати фонди, що зберігалися у сховищах ВУАН, та сортувати їх за відділами. Згідно з довгостроковим планом роботи Бібліотеки, опрацювання наявних фондів слід було закінчити за 10–15 років. Колосальні за обсягом рукописні фонди (понад 400 тис. од. зб.) та стародруки (понад 50 тис. од. зб.) не були описані зовсім, оскільки у штаті рукописного відділу та відділу стародруків працював фактично один Г.П. Житецький. Дещо кращий стан був з фондами відділу орієнталії, в якому працювали два фахівці (у відділі зберігалося 4 тис. од. зб., написаних 14 європейськими та східними мовами)⁶.

На засіданні Наукового комітету Головпрофосвіти України від 14 червня 1922 р. було затверджено кошторис для 57 співробітників Бібліотеки (хоча за штатним розкладом у ВБУ офіційно налічувалося 21 особа)⁷. У 1922–1923 рр. у Бібліотеці були зафіксовані такі відділи: загальний (25 ос.), україніки (5 ос.), періодики (5 ос.),

Посвідчення про відрядження С.П. Постернака на I Всеукраїнський бібліотечний з'їзд. 1 червня 1925 р. (ІР НБУВ, ф. 52, № 549)

газетний (2 ос.), рукописів (3 ос.), стародруків (3 ос.), орієнталії (2 ос.), графічний (2 ос.), волянсії (1 ос.), дублетний (2 ос.), постачання (2 ос.), довідковий (0), бібліотекознавства (0), обмінний фонд (0), читальний зал (9 ос.), канцелярія (5 ос.), технічний персонал (3 ос.)⁸.

У березні 1923 р. Тимчасовий комітет склав свої повноваження і передав їх Раді Бібліотеки. Тоді ж почалася розробка нового Статуту⁹, проект якого з правками А.Ю. Кримського зберігся у фонді С.П. Постернака. 5 березня проект Статуту розглядався на засіданні Ради Бібліотеки (присутніми були – С.П. Постернак, В.О. Кордт, С.О. Єфремов, А.Ю. Кримський, В.І. Липський, В.В. Міяківський, Я.Л. Маяковський)¹⁰, а 26 березня Статут був, з деякими змінами, затверджений Спільним зібранням ВУАН.

Прийняття Статуту ВБУ та затвердження директором Бібліотеки С.П. Постернака поклали кінець роботі Тимчасового комітету ВБУ. На останньому засіданні, що було проведене 3 червня 1923 р.,

С.П. Постернак (у центрі)
серед учасників I конференції наукових бібліотек України.
Київ, 1925 р.

було зазначено: “... Комітет складає з себе свої уповноваження, певний у тому, що на заснованому Комітетом фундаменті у близькому майбутньому виросте велична збірка творів людського розуму, і що обраний з пропозиції Комітету перший директор Всенародної бібліотеки блискуче завершить почату Комітетом працю, зробивши Всенародну бібліотеку однією з найважливіших наукових та освітніх установ України, великим скарбом і предметом її гордості”¹¹. Діяльність ВБУ в умовах нового Статуту у 1923–1928 рр. суттєво стабілізувалася.

С.П. Постернак керував Бібліотекою в складний період її становлення. Незважаючи на відсутність належного досвіду, фінансову скруту, розкиданість фондів по різних приміщеннях, брак бібліотечного устаткування, складнощі в організації опрацювання величезного масиву документів, набутих Бібліотекою за короткий період, підготовку до переїзду в нове приміщення, ВБУ невпинно розвивалася. П.С. Постернак особисто контролював роботу працівників Бібліотеки, вникав у суть справи та її деталі¹².

Уже протягом першого десятиріччя існування Бібліотеки він здійснив значну роботу з наукового обґрунтування та створення

відділів, реорганізації та регламентації їх діяльності, зі спорудження нового будинку для найбільшої української книгозбірні. Під керівництвом С.П. Постернака було створено Каталографічну комісію, яка “поставила за мету вироблення української каталографічної інструкції, тобто єдиних, уніфікованих, обов’язкових для дотримання всіма бібліотекарями правил опису”¹³. За його редагуванням ДВУ та Книгоспілка видавали роботи Музиченка, Шарлеманя, Зіньківського, Володимирського та ін. Він був також редактором бібліотечних збірників ВБУ і журналу “Бібліотекознавство та бібліографія”.

У період директорства С.П. Постернака організаційно оформилася наукова діяльність ВБУ: почала функціонувати Науково-дослідна комісія бібліотекознавства й бібліографії, було відкрито аспірантуру, запрацювали річні курси підготовки бібліотекарів.

У своїй доповіді на Раді ВУАН С.П. Постернак, підсумовуючи 10-річну діяльність ВБУ, сказав: “Всі найбільші бібліотеки всесвіту утворювалися десятки, іноді сотні років і за такий довгий час, зростаючи поволі, вони мали змогу вирости в добре зкомплектовані, упорядковані й устатковані бібліотеки.

Не така доля судилася ВБУ. Утворена за революції як цілком нова бібліотека, зростаючи надзвичайним темпом і притягнувши лише потім до себе й деякі давні бібліотеки, ВБУ за 9,5 років свого існування, з яких 4 роки припало на роки громадянської війни, інтервенцій, руйни й голоду і лише 5,5 років на планову роботу, не маючи за ці 5,5 років ні пристосованого й устаткованого будинку, ні достатнього штату й бюджету, – вона виросла проте в четверту за своїми розмірами б-ку СРСР, зібрала величезні кадри читачів, проробила колосальну працю організаційну, політосвітню, краєзнавчу, наукову й педагогічну.

Нині ВБУ міститься у 7 будинках... з загальною кубатурою в 140 000 куб. метрів. Фонд складає 1 900 000 книжних та журнальних одиниць, поверх 1 000 000 №№ газет, 200 000 листівок; загальний метраж 30 км; вартість фонду 3 300 000 крб.

Склад читачів: наукові робітники всіх установ і фахів, кваліфіковані практичні діячі й студентство всіх вищих шкіл м. Києва; для цього студентства ВБУ створила з своєї читальні другу вищу школу, найбільшу в Києві, що рахує поверх 5,5 тисяч студентства.

Як наукова бібліотека нового типу, ВБУ розгорнула широку активну роботу з читачем. Організуючи сотні виставок, складаючи бібліографічні покажчики, подаючи тисячі бібліографічних консуль-

тацій, активно просовуючи до читачів сотні тисяч книг з прикладних наук, техніки, економіки; виступаючи на з'їздах і конференціях краєзнавчих, по вивченню продукційних сил УСРР і СРСР, – Всенародна Бібліотека бере таким чином активну участь в постановці й вивченні проблеми індустріалізації та розвитку продукційних сил УСРР, в поглибленій політосвітній і краєзнавчій роботі.

З неї виріс своєрідний на Україні тип науково-дослідчої бібліотеки, що сполучає в собі бібліотеку і науково-дослідчу установу в галузі бібліотекознавства та бібліографії – ідеальне сполучення науково-дослідчої праці з самим виробництвом, де бібліотека з усіма своїми різноманітними й складними процесами й функціями становить велику робочу лабораторію для постійних спостережень, експериментів, дослідів, висновків в галузі бібліотекознавства та бібліографії. Так неминуче ВБУ прийшла до організації своєї Науково-дослідчої комісії бібліотекознавства та бібліографії. За 3 роки існування НДКБ проробила в неробочі години немало роботу, а саме: засідання, доповіді... видруковано 3 бібліотечні збірники і 2 № журналу Бібліотекознавства та Бібліографії...; підготовлено до друку 2 бібліотечні збірники й кілька монографій. Крім того, члени НДКБ надрукували по інших виданнях УСРР і СРСР 152 статті і кілька книг.

Цілковита відсутність на Україні кваліфікованих з спеціальною бібліотечною освітою бібліотекарів примусила ВБУ розпочати науково-педагогічну роботу – керувати аспірантами в галузі бібліотекознавства та бібліографії й готувати для себе середній бібліотечний персонал шляхом бібліотечних курсів. Проект постійних 2-х річних бібліотечних курсів ВБУ подала до НКО з проханням дозволу відкрити їх в 1928/29 році, асигнувавши на 1-й рік 3247 крб.

У процесі роботи вона стала за науково-організаційний бібліотечний осередок, гуртуючи біля себе десятки наукових бібліотек і бібліотекарів, зв'язалася з тисячами різних установ, організацій, товариств, окремих осіб; оточила себе цілою мережею своїх кореспондентів по всій УСРР.

Так багато зроблено за перше десятиліття, багато досягнуто, безмірно більше, ніж про те могла коли-будь мріяти найбуйніша фантазія бібліотекаря. А проте це все лише перший, хоч і найважчий, крок. Ще колосальну кількість робіт треба проробити, щоб із цього велетенського книжкового фонду, наполовину незакаталогізованого, з десятками різноманітних каталогів і систем, з цього

конгломерату б-к і збірок утворити справжню організовану бібліотеку – яка могла б не тільки розмірами фондів, а й упорядкованістю стати нарівні з кращими європейськими бібліотеками”¹⁴.

Одночасно події 1928–1930-х років, зокрема робота в січні 1928 р. Комісії НКО в Академії, вже вплинули на подальшу долю ВБУ. Звинувачення керівництва ВУАН у відсутності нового Статуту, відповідного до завдань будівництва соціалізму, відірваності тематик досліджень від життя, недостатньому ідейному рівні та зберіганні старого дореволюційного укладу, правових основ Статуту 1918 р., ігноруванні поповнення штату Бібліотеки молодими кадрами Академії, – викликали пряме втручання влади у діяльність ВУАН, розробку нових положень про роботу Ради ВУАН, і, головне, – нові перевибори Академії на користь радянських діячів, коли конфлікт досяг апогею¹⁵. В середині 1929 – на початку 1930 р. був зорганізований процес “Спілки визволення України” (СВУ), пов’язаний з іменами С.О. Єфремова та М.Є. Слабченка. Під приводом боротьби з “псевдовченими” в Академії наук почалося звільнення багатьох талановитих її членів. Нові чистки в Академії в 1931, 1933–1934 рр. та ліквідація “старої” Академії мали тяжкий вплив і на ВБУ: імена засновників Бібліотеки – членів Тимчасового комітету були дискредитовані. Події, що розгорнулися весною 1929 р., прискорили смерть Г.П. Житецького в 1929 р., звільнення С.П. Постернака та деяких інших співробітників Бібліотеки¹⁶.

У жовтні 1929 р. С.П. Постернак був заарештований. Слідчі звинувачували його у зв’язках з С.О. Єфремовим, участі в СВУ, “Молодій Академії”, “Братерстві української державності”, проте, за недоведеністю фактів, змушені були випустити. Діяльність Бібліотеки піддавалася нищівній критиці у пресі, викривалися хиби в діяльності адміністрації Бібліотеки, зокрема самого С.П. Постернака як директора. У листопаді 1929 р. він залишив роботу.

Певний час С.П. Постернак працював у Бібліографічній комісії УАН, та в 1933 р. знову почалися чистки, і його звільнили. С.П. Постернак не міг знайти роботу, лише у 1937 р. почав працювати завідувачим відділом бібліотеки Наркомтяжпрому, але в цьому ж році його знову заарештували. 31 грудня, у перший же день після арешту, на засіданні так званої “трійки” при Київському облуправлінні НКВС УРСР була прийнята постанова про розстріл С.П. Постернака. Цю постанову було виконано 19 січня 1938 р. о 24 годині¹⁷. Реабілітували С.П. Постернака у квітні 1989 р.

Особовий архівний фонд С.П. Постернака зберігається в Інституті рукопису НБУВ під № 52, описаний у 1972 р. і нараховує 559 од. зб., хронологічні рамки архіву – 1907–1929 рр.

Архів С.П. Постернака становить повноцінний документальний комплекс, в якому репрезентовані матеріали, що ілюструють життєвий та творчий шлях фондоутворювача. Серед наукових матеріалів: “Історія освіти на Україні. Перший нарис загального плану”; “Всенародна бібліотека України” (Доповідь на урочистому акті з приводу 4-річного ювілею); “Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві”; [Нотатки щодо організації та проведення I-Конференції наукових бібліотек України]; “Національна скарбниця Нової України”, “За ленінський етап у бібліографії. В.І. Ленін і теорія бібліографії” (кн. I, II) тощо. Навчальні плани і програми містять, зокрема, такі документи: схематичну програму роботи Комісії вищої освіти (при українському товаристві шкільної освіти), учбові плани Вищих курсів бібліотекознавства при Російській Публічній бібліотеці, проект програми курсів Інституту бібліотекознавства в Москві на 1926–1929 рр.

Біографічні матеріали репрезентовані виписками із загальної відомості оцінок колишнього студента Історико-філологічного інституту за 1907–1908 рр., посвідченнями, вітальними адресами, членськими та делегатськими квитками, мандатами, довідками, посвідченнями та ін.

Матеріали службової та громадської діяльності представлені статутами (Статут Національної бібліотеки Української Народної Держави в м. Києві при ВУАН, Статут ВБУ в м. Києві; Проект статуту ВУАН; Статут філії ВБУ; Статут науково-дослідчої комісії бібліотекознавства та бібліографії при ВБУ; документами з організації бібліотечної справи в ВУАН (про створення Бібліотечної комісії); матеріалами I конференції наукових бібліотек України, I пленуму Бібліографічної комісії ВУАН; виписками із резолюції I Всеукраїнської наради наукових робітників книги; витягом з протоколу засідання Управи ВУАН про передачу бібліотек колишніх монастирів м. Києва у розпорядження ВБУ тощо.

Архів С.П. Постернака відображає також кадрово-господарчу діяльність ВБУ: клопотання про збільшення штату Бібліотеки на 1922/23 бюджетний рік; акти прийому-передачі бібліотеки колишньої КДА КІНО до ВБУ; матеріали про передачу Фундаментальної та Флавіанівської бібліотек колишньої Києво-Печерської лаври у відання та користування ВУАН (виписки з протоколів засідань ВУАН,

інструкція, правила та ін.); виписки з протоколів засідань Наукового Комітету Головнопрофосвіти, Спеціальної Комісії, із “Збірника узаконень” і розпоряджень уряду УРСР про затвердження штатів ВБУ; матеріали про аспірантуру при ВБУ; проекти реорганізації роботи з українськими фондами, правила внутрішнього розпорядку ВБУ; план організації музичного відділу ВБУ; положення, зокрема про Український науково-дослідний інститут книгознавства; інструкції; доповідні записки; плани та звіти відділів; матеріали про організацію бібліотечної справи, зокрема матеріали бібліотечних курсів практикантів при ВБУ; Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії; про організацію курсів з бібліотекознавства для бібліотечних працівників академбібліотек; про створення Бібліотечної комісії; зауваження та нотатки щодо обстеження та обговорення роботи відділів Бібліотеки; офіційне листування з різними установами щодо діяльності Бібліотеки, зокрема пояснення з приводу обвинувачень, висловлених Губнаросвітою проти адміністрації ВБУ тощо.

Матеріали господарчо-майнового характеру представлені розрахунковими та членськими книжками; матеріалами про асигнування коштів на добудову будинку бібліотеки Університету та ремонт Музейного містечка; повідомлення про грошові розрахунки; акти прийому справ канцелярії Бібліотеки та майна; протоколи засідань будівельної комісії ВБУ, про охорону академічного майна тощо.

Архівний епістолярій складається з листування С.П. Постернака із В.В. Дубровським, В.Ф. Іваницьким, Д.І. Багалієм, О.А. Левитським, В.І. Липським, Ф.П. Максименком, А.Й. Ряппо, М.І. Ясинським, М.С. Грушевським, П.Я. Стебницьким, Л.Б. Хавкіною та ін.

Серед матеріалів інших осіб у фонді С.П. Постернака зберігаються праці М.П. Василенка “Про обставини, при яких заснувалася Національна бібліотека у Києві”; В.Ф. Іваницького “Пропозиції про необхідність вивчення та висвітлення в українській бібліотечній літературі питань бібліотекознавства”; С.В. Рклицького “Міркування і сумніви щодо плану праці над “Ucrainica”; Я.Л. Маяковського “Вінницька філія Всенародної бібліотеки України”; П.А. Нестеровського “Проект праці по розробці фондів старих журналів”; М.І. Сагарди “Відділ “Періодика”, “Опрацювання газетного фонду”, “До плану об’єднання фондів ВБУ”, “До питання про організацію відділу “Україніка”, М.І. Ясинського “Бібліотека Львівського товариства “Просвіта.” Умови купівлі для ВБУ” тощо¹⁸.

Представлені в архіві С.П. Постернака документи можуть бути єдиними свідченнями справді реальних обставини періоду створення ВБУ та її спеціалізованих фондів, у них ми можемо знайти ті перші зерна, що були закладені в основу ідеї найбільшого книгозховища України саме як національної бібліотеки.

¹ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України. (1918–1934 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 55–60.

² Там само

³ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 33, арк. 103.

⁴ Там само, спр. 62, арк. 1–2 зв.

⁵ Там само, спр. 60, арк. 3 зв.

⁶ Там само, арк. 1 зв.–3.

⁷ Там само, арк. 13.

⁸ Там само, арк. 1.

⁹ *Киржаев С.Н.* Из истории организационно-административного руководства и управления Всенародной библиотеки Украины в первые годы ее существования (1918–1920) // Междунар. науч. конф. “Роль библиотек в развитии общества”. – К., 1989. – С. 76–77.

¹⁰ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 33, арк. 138.

¹¹ Там само, арк. 143 зв.

¹² *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.). – С. 55–60.

¹³ *Стриженець Н.* Степан Постернак // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 33.

¹⁴ *Шемшученко Ю.С., Усенко І.Б., Чехович В.А. та ін.* Правовий статус Академії наук України. Історія та сучасність. – К., 1993. – С. 191–194., *Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеева Л.В., Усенко І.Б.* Микола Прокопович Василенко. – К., 1991. – С. 146–147.

¹⁵ *Полонська-Василенко Н.Д.* Українська Академія Наук: Нарис історії. – К., 1993. – С. 194.

¹⁶ *Ковальчук Г.І.* Доля репресованих директорів Всенародної бібліотеки України у 20–30-х роках // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 7–8.

¹⁷ *Сохань С.В.* Постернак Степан Пилипович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. – К., 2002. – С. 452–454.

¹⁸ ІР НБУВ, ф. 33, № 2782.

Стебницький Петро Януарійович
член Тимчасового комітету для заснування ВБУ
завідуючий відділом україніки Бібліотеки
в 1922–1923 рр.

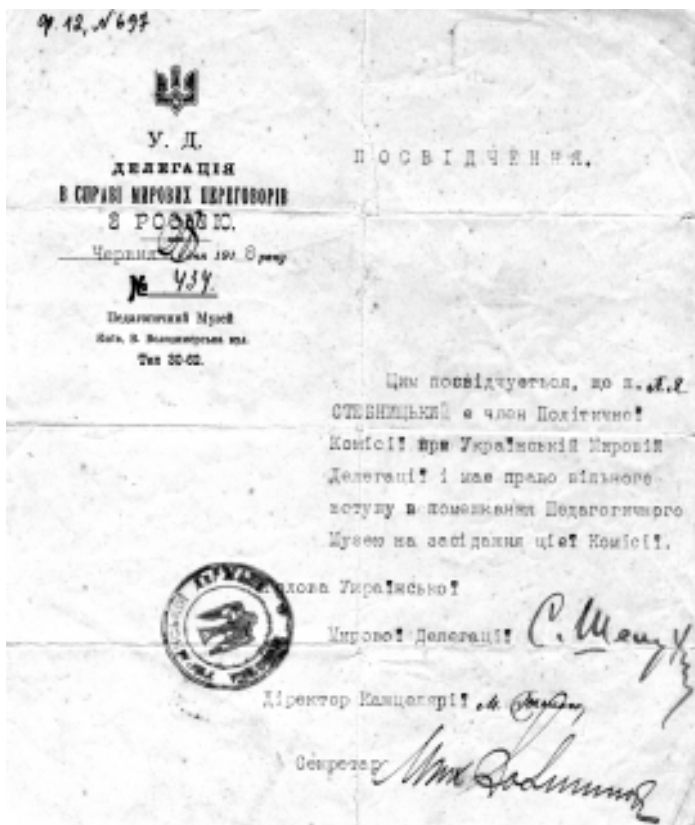

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Петро Стебницький'.

П.Я. Стебницький (1862–1923) – український громадсько-політичний діяч, учений, публіцист, письменник – народився в с. Гореничі Київського повіту. З 1872 по 1881 р. навчався в Першій київській гімназії і закінчив її із срібною медаллю. Вищу освіту одержав на фізико-математичному факультеті Університету Св. Володимира (1888). Мав ступінь кандидата математичних наук. Давав приватні лекції в Петербурзі, потім вступив на державну службу до Головного управління пошт і телеграфів (1889). Працював на різних посадах у Міністерстві фінансів і Торгово-телеграфному агенстві у Петербурзі.

З 1893 р. почав працювати в редакції “Вестника финансов, промышленности и торговли”, з квітня 1894 р. – управитель канцелярії і тимчасово виконуючий обов’язки редактора.

Очоловав Петербурзьку Громаду, місцевий осередок Товариства українських поступовців. У 1898 р. разом з О. Лотоцьким заснував Благодійне товариство видання загальнокорисних і дешевих книг. Після Лютневої революції 1917 р. очолював Українську Національну Раду в Петрограді. 17 липня 1917 р. був затверджений представником Генерального Секретаріату УЦР-УНР при Тимчасовому уряді. Сенатор Адміністративного генерального суду Державного Сенату Української Держави, заступник голови Української Мирової Делегації на переговорах із Росією, міністр народної

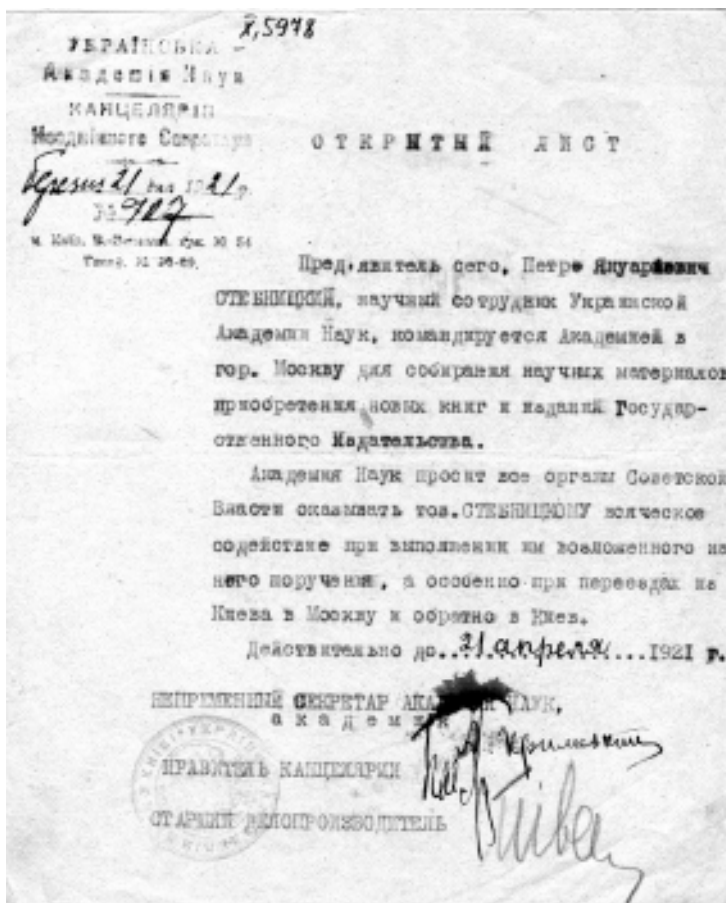

Посвідчення члена Політичної Комісії при Українській Мировій Делегації
П.Я. Стебницького. Київ, 6 червня 1918 р.
(ІР НБУВ, ф. 12, № 697)

освіти та мистецтва Української Держави, надвищий суддя Української Народної Республіки.

Голова товариства “Просвіта” у Києві, з 1919 р. – редактор Постійної комісії Української академії наук для складання Біографічного словника українських діячів. З 1920 р. очолював Комісію для складання українського Енциклопедичного словника.

Значні заслуги П.Я. Стебницького були і на бібліотечній ниві – спочатку як члена ТК, а згодом як завідуючого відділом україніки ВБУ. За його участю було розроблено першу Інструкцію для ді-

Посвідчення про від'їзд П.Я. Стебницького до Москви у справі комплектування ВБУ, 21 квітня 1921 р.
(ІР НБУВ, ф. X, № 5978)

льності Тимчасового комітету, а в листопаді складено план організації Бібліотеки. Рада Бібліотеки та ТК призначають П.Я. Стебницького з 17 жовтня 1922 р. першим завідуючим відділом українки. Фактично за рік він виробив організаційну концепцію фонду та окреслив функції цього підрозділу. Про це свідчать документи, що були підготовлені ним – доповідні записки про доцільність виокремлення фонду, підготовчі матеріали та інструкції, спеціальна про-

грама, яка визначала основні принципи існування відділу, його стосунки з іншими підрозділами, організаційні моменти.

Коротке перебування П.Я. Стебницького у ВБУ (він помер у березні 1923 р.) було пов'язане із періодом боротьби партапарату з інтелігенцією, яка найповніше репрезентувала себе в Українській академії наук, її свідомого соціального та морального приниження, що супроводжувалося арештами. 7 березня 1919 р. у помешканні було здійснено обшук, вилучено особисті документи та книги, а його самого заарештовано. Ця подія схвилювала наукову громадськість Києва, про долю П.Я. Стебницького клопоталися комісаріати народної освіти і закордонних справ та зібрання Всеукраїнської академії наук. Завдяки зусиллям А.Ю. Кримського, який розробив процедуру “захищення” відомих учених, з-під арешту вдалося визволити П. Стебницького, О. Корчака-Чепурківського, М. Птуху. Так П.Я. Стебницький був переведений в Бібліотеку¹.

Саме в цей час в усіх програмних документах Тимчасового комітету була оголошена ідея фундації відділу україніки, однак власне створення відділу почалося значно пізніше, як і інших спеціалізованих підрозділів, оскільки для розгортання роботи не було умов, допоки у 1920 р. ВБУ не отримала своє перше власне приміщення. Тоді ж для організації комплектування українськими фондами було підготовлене спеціальне звернення до громадян, установ, краєзнавчих осередків, товариств за підписом директора ВБУ та завідуючого відділом україніки, що було розіслане Україною та поза її межами. В тексті звернення визначалася роль Бібліотеки, її загальні та спеціальні завдання, й містилося прохання про допомогу у комплектуванні: “Всенародна бібліотека України в Києві – є центральна бібліотека УСРР. Окрім загального завдання – на зразок великих світових бібліотек зібрати в собі літературу з усіх галузей наук усіх віків і народів, усіма мовами, друковану та писану, – має вона й своє спеціальне завдання – організувати якнайповніший відділ “Ucrainica”².

Відомому історику, бібліографу, громадському діячу І.І. Кревецькому було доручено укласти положення про відділ, створити концепцію виокремлення книжкового фонду до відділу україніки, а також принципи топографічної розстановки та класифікації фонду. Після його від'їзду до Львова до цієї роботи було залучено П.Я. Стебницького, який вже в жовтні 1922 р. підготував проект Інструкції зі створення відділу україніки та подав його на розгляд ТК. Проект детально обговорювався на засіданнях Бібліотечної ради і 28 листопада 1922 р. був затверджений спеціальним протоколом³.

У своїх спогадах Г.П. Житецький так писав про роботу П.Я. Стебницького у ВБУ: “З великим досвідом, обміркованою, звичайною сумлінністю, старанно і з щирою любов’ю до діла склав він принципovu інструкцію для улагодження найголовнішого Відділу Все-народньої Бібліотеки – Україніки. Ця інструкція і покладена в основу будування, обсягу матеріалу і праці в ньому, і якою керується Відділ і до свого часу. Ото й була остання громадська праця П[єтра] Я[нуарійови]ча”⁴.

Формування фонду україніки розпочалося з прийняття архіву О. Кониського, бібліотеки та рукописів “Старої Громади”, Київського Товариства “Просвіта”, яке ще раніше ухвалило спеціальну постанову про передачу своїх матеріалів до ВБУ⁵.

На першому етапі організації відділу україніки головна увага була спрямована на придбання видань, що виходили в Західній Україні. Це завдання виконував І.І. Кревецький. Одним з найпевніших джерел надходження книжок з україніки було НТШ у Львові. Влітку 1922 р. до ВБУ надійшов перший транспорт з виданнями Галичини, за нього було заплачено понад 150 млн. крб. На інтенсивність комплектування книжками зі Львова суттєво вплинуло прийняття Закону РРФСР від 15 березня 1922 р. про надання науковим установам звільнення від мита.

З 1922 р. ВБУ отримала право на обов’язковий український примірник конфіскованого друку. Так, згідно зі схемою розподілу обов’язкових примірників, введеною з 1 серпня 1922 р., та за Постановою Раднаркому “О конфіскации подлежащих изъятию и распространению произведений печати” від 16 березня 1923 р. серед 30 прим. для розповсюдження, що передавалися до Книжкової палати, четвертий примірник отримувала Бібліотека⁶.

П.Я. Стебницький активно включився в розробку нормативно-інструктивної документації відділу україніки. Його авторству належать доповідні записки про доцільність виокремлення фонду, підготовчі матеріали та інструкції, спеціальна програма, яка визначала основні принципи функціонування відділу, його стосунки з іншими підрозділами, тимчасовий та перспективний порядок роботи. Однак найважливішою для діяльності відділу була Інструкція щодо виокремлення власне фонду україніки, в якій передбачалися як методологія вирішення питання про український фонд, так і технологія роботи з ним. Згідно з Інструкцією П.Я. Стебницького, основним завданням відділу україніки було “зібрати весь літературний мате-

ріал, що в будь-якій мірі дотикається України та українського народу. Рамки відділу України повинні бути ширші від аналогічних відділів інших світових бібліотек, наприклад відділу “Росіка” в Петроградській Державній бібліотеці: коли там збирається все писане про Росію іншими мовами, то Всенародна бібліотека України, виступаючи перед широким світом від імені українського народу, має збирати не тільки те, що про нього писали інші, але й те, що він сам висловив про себе і від себе в тих чи інших літературних формах”⁷.

Отже, фонд відділу україніки розглядався П.Я. Стебницьким як найповніше зібрання літератури з українознавства. Основні положення його підходу до укладання фонду україніки складаються з декількох позицій, які конкретизують склад українознавчої літератури:

“1. Усі друковані твори на всіх мовах, що мають предметом Україну –

а) етнографічну, тобто український народ у всіх його проявах і в усіх його місцях проживання на корінній території і в колоніях;

б) географічну, тобто територію, яку переважно заселяє український народ (з Кримом включно). До цього поняття включається література про інші народи, що живуть чи жили на цій території в їх історичному зв’язку з Україною; про історичні події, що мали на ній місце хоч би й без зв’язку з українською історією;

в) державну, тобто землі і народи, що етнографічно і географічно не зв’язані з Україною, проте належать або колись належали до Української держави, і то за час цієї приналежності.

2. Уся література, друкована українською мовою, без огляду на зміст і місце видання.

3. Усі твори діячів українського письменства, української історії та культури, без огляду на мову і зміст. (На відміну від І.І. Кривецького, П.Я. Стебницький справедливо зазначав, що власне тільки походження автора не є причиною залучення книжки до відділу україніки, коли за іншими параметрами вона не відповідає п.п.1 та 2).

4. Усі переклади з української мови або з написаних іншими мовами творів українських авторів.

5. Усі видання будь-яких установ на території України – державних, земських, громадських тощо як минулого часу, так і сучасних, без огляду на мову і зміст.

6. Вся іноземна белетристика, що своїм змістом чи сюжетом торкається України в етнографічному, географічному або державному розумінні.

7. Портрети, малюнки, гравюри й інші графічні роботи, що своїм змістом відповідають п.1 цієї програми.

8. Музичні видання – народні мелодії, твори українських композиторів, твори композиторів іноземних, написані на теми з історії та життя України або під впливом української музики, фонограми українського співу та музичних композицій”⁸.

Великою заслугою П.Я. Стебницького було те, що він відмовився від суто бібліографічного трактування україніки і запропонував провести частковий топографічний розподіл книжок між відділами. На його ж пропозицію та для більш зручного користування матеріалами відділу україніки читачами та співробітниками Бібліотеки основну літературу з українознавства слід було б відокремлювати не тільки за каталогами, але й топографічно. Цей варіант пізніше був реалізований за рахунок виокремлення дублетів.

До фонду україніки не повинні були залучатися лише ті видання, які за своїми ознаками мали належати до спеціальних відділів Бібліотеки – рукописів, стародруків тощо, оскільки П.Я. Стебницький добре розумів, які можуть виникнути практичні ускладнення при видаленні з інших відділів книжок до складу україніки, тому й пропонував правомірність приналежності книжки до відділу україніки визначати окремою комісією за участю завідуючого відділом україніки.

П.Я. Стебницький акцентував увагу також на стосунках відділу україніки з іншими підрозділами ВБУ. Особливо тісно відділ україніки мав спілкуватися із загальним відділом, з яким його пов'язувала та частина книжного матеріалу зі змістом “україніка”, що залишалася в розпорядженні загального відділу, й спільна техніка книжкової реєстрації.

На його думку, надалі всі основні стадії книжкової реєстрації повинні були відбуватися в загальній лабораторії (відділі, де опрацьовувалися книжки). Тільки топографізація книжок та остаточне встановлення їх сигнатури мали робитися у відділі україніки. На відміну від інших спеціалізованих відділів, навіть інвентаризацію книжок відділу україніки планувалося проводити разом із загальним відділом у загальній лабораторії, бо характер фонду україніки не давав підстав для спеціальних форм або прийомів інвентаризування.

Функції співробітників загальної лабораторії стосовно реєстрації книжок, що топографічно належали до відділу україніки, мали обмежуватися укладанням 3-х карток на кожну книжку, які потім повинні були передаватися до відділу україніки при наявності

накладної. Відділ, зазначивши на всіх 3-х картках топографічні номери, передає одну до загального каталогу, а другу і третю використовує для свого топографічного і систематичного алфавітного каталогів.

П.Я. Стебницький запропонував розробити тимчасовий порядок для усіх підрозділів стосовно виділення своїх книжок до відділу україніки, відзначивши, що досить буде якимось чином виділяти у загальному каталозі книжки, які згодом будуть перенесені до відділу.

Отже, всі ті книжки, що за змістом мали б належати до відділу україніки, проте фактично залишалися в загальному відділі, не переносилися топографічно до відділу україніки, зостаючись на своїх місцях в основному книгосховищі.

П.Я. Стебницький також висунув пропозицію не переносити топографічно до відділу україніки відповідні книжки й матеріали з бібліотек Колегії Павла Галагана, Першої гімназії та інших комплексних зібрань, які слід було б залишити у ВБУ без порушення цілісності. Відділ україніки зобов'язаний був лише поповнити свій алфавітно-систематичний каталог копіями карток, списаних з готових каталогів цих бібліотек.

Картки тих книжок, що мали належати до відділу україніки, топографічно шифрувалися латинською літерою "U". Книжки, розміщені в інших відділах, позначалися тільки шифром свого відділу, навіть у випадку, коли за змістом вони належали і до відділу україніки. На такі книжки в кожному відділі повинні були укладатися окремі картки, по змозі на кольоровому папері, для наочного вирізнення їх в каталогах україніки. Ще й сьогодні можна зустріти у фондах НБУВ книжки з такою позначкою.

П.Я. Стебницький запропонував здійснювати обслуговування читачів у відділі україніки на загальних умовах, звернувши особливу увагу на необхідність досконалих каталогів. При відділі мала існувати підручна бібліотека з довідковим бібліографічним та інформаційним матеріалом.

Відділ україніки, за задумом П.Я. Стебницького, мав бути науковою лабораторією українознавства. Його завдання декларувалося як аналітична та бібліографічна діяльність у сфері українознавства, а саме – укладання бібліографічного карткового каталогу з довідками про книжки, статті, нотатки тощо, яких немає ані у Всенародній бібліотеці, ані у бібліографічних покажчиках.

Підводячи підсумок своїх роздумів про сучасне та майбутнє

відділу україніки, П.Я. Стебницький констатував, що відділ україніки займається: сортуванням книжного матеріалу, що надходить із сховищ; розміщенням матеріалу у відділі; нанесенням топографічних знаків на картки; складанням топографічного й системно-алфавітного каталогів; поповненням системно-алфавітного каталогу копіями карток з каталогів інших спеціальних відділів та окремих бібліотек, що є в складі Всенародної бібліотеки; проведенням консультаційних та пошукових робіт для читачів; поповненням Всенародної бібліотеки матеріалами україніки; відслідковуванням долі приватних бібліотек, що можуть бути цікавими для відділу; збиранням інформації про книжний склад приватних бібліотек поза межами Києва; заповненням дезидерати шляхом обміну на дублети⁹.

Як і його попередники, він вважав, що одним з найголовніших функціональних обов'язків відділу було складання бібліографії україніки та бібліографічного каталогу з широкої програми українознавства. Надалі ці критерії розвивав його наступник – М.І. Ясинський.

Розгляд ідеї створення фонду україніки свідчить не лише про надзвичайно високий рівень теоретичних засад його концепції, розроблених видатним ученим, а й про розуміння П.Я. Стебницьким практичних шляхів реалізації цієї ідеї в складних умовах перших років існування ВБУ.

Інструкція відділу україніки була прийнята Радою бібліотекарів практично без змін 21–24 листопада 1922 р.¹⁰

Тоді ж П.Я. Стебницьким було розроблено Інструкцію стосовно виокремлення з основного систематичного каталогу монографічних видань з одинарним та подвійним топографічними числами й індексуванням латинською літерою “U”.

З 11 грудня 1922 р. розпочалася робота з виокремлення фонду на рівні карток. За місяць було виділено 2 з 45 тис. карток, але робота затримувалася через відсутність приміщення. На жаль, тяжка хвороба не дозволила П.Я. Стебницькому закінчити задуману ним реорганізацію, хоча до останніх днів свого життя він продовжував турбуватися про майбутнє свого дітища, написавши заяву до Тимчасового комітету з приводу подальшої організації та зміцнення відділу україніки вже з лікарні¹¹. На його думку, треба було б, передусім, скласти відозву до всіх споріднених інституцій стосовно комплектування фонду за допомогою Товариства прихильників ВБУ, а також написати проект звернення до Спільного зібрання Академії наук з приводу організації та підтримки фонду україніки. Ос-

новою фонду П.Я. Стебницький пропонував зробити бібліотеку Товариства “Просвіта” та бібліотеку “Старої Громади”, що на той час містилися в колишньому Українському науковому товаристві. Розподіл книжкових надходжень з-за кордону, на його думку, слід було здійснювати ВБУ за узгодженням з Академією наук та Всеукраїнською книгозбірнею (Книжковою палатою)¹².

На завідування відділом україніки у діяльності П.Я. Стебницького припадає невеликий відрізок часу, але його концептуальні засади відіграли значну роль в осмисленні поняття “україніка”, визначенні змісту цього фонду, методики і технології виділення фонду з різних надходжень до ВБУ.

П.Я. Стебницький був людиною надзвичайної ерудиції, різноманітних інтересів, вчений, громадський діяч, який доклав багато праці до відродження української науки та культури. Незважаючи на його велику наукову, публіцистичну і літературну спадщину, знайти біографію П.Я. Стебницького важко у енциклопедичних словниках радянського періоду. Він – людина з довгого списку донедавна замовчуваних і майже забутих діячів українського руху. Але саме він, П.Я. Стебницький, за часів гетьмана Скоропадського благословив власним підписом створення Української академії наук.

О.Г. Лотоцький, один з найближчих друзів П.Я. Стебницького, сказав про нього: “Всі свої багаті здібності оддав Стебницький на службу українській справі. Такими людьми справа держиться, – це дійсно той євангельський Петро-камінь, міцна основа всякої справи... Коли б не було у нас Стебницького, не мали б ми багато з того, що маємо”¹³.

21 листопада 1934 р. за розпорядженням директора Інституту матеріальної культури Ф.А. Козубовського Історико-археографічний інститут передав до відділу рукописів Бібліотеки документальний комплекс колишньої Комісії реврухів Соціально-економічного відділу ВУАН, в якому були й архівні матеріали П.Я. Стебницького. Архів був описаний у 1980 р. (ф. 244, 687 од. зб.). Крім особового фонду, матеріали П.Я. Стебницького зберігаються й у інших фондах Інституту, зокрема у фондах: I, III, X, XI, 52, 82, 86 та ін.

Творча спадщина П.Я. Стебницького різноманітна: матеріали загальноекономічного змісту, огляди і рецензії, статті про життя українського народу, нариси про ставлення російських кіл до українського питання, оповідання, дописи, фейлетони, белетристика, поезія, переклади, які друкувалися в журналах, альманахах, збірниках, виходили окремими книжками.

В архіві П.Я. Стебницького містяться його наукові та творчі матеріали, зокрема: статті “Вічна Енеїда”, “Государственная реформа и национальный вопрос”, “Ганебна політика”, “Два универсала”, “Кобзар под судом”, “Доля українського слова в Росії”, “На роздоріжжі”, “Народна освіта на Україні”, “Борис Грінченко”, “Пантелеймон Куліш”, “Олекса Стороженко. (1805–1874)” та багато ін.

Серед літературних матеріалів – повісті, оповідання, нариси, вірші, драми, зокрема: “Гашкіада”, “Судебный пристав”; “Именины”, “Полька”; “Марійка”, “Мефистофель”, “Страшне”, “В червоній буцегарні”, “Береза”, “25 листопада на Приорці, на Люстицькій”, “Депутація”, “До товариша”, “Ідеал”, “Молитва”, “Осінь”, “Пан в облозі”, “Весілля” тощо.

Комплекс наукових та творчих документів доповнюють робочі матеріали, що ілюструють процес роботи П.Я. Стебницького – начерки статей, нотатки про історичні події, переклади, рецензії, виступи, конспекти, перелік тем та проблем, над якими працював автор, бібліографічні нотатки для української енциклопедії та ін.

Серед матеріалів біографічного характеру – записні книжки, щоденникові записи, записи особистого характеру, автобіографічні довідки, посвідчення, свідоцтва, формулярний список тощо.

Офіційний епістолярій архіву представлений листами П.Я. Стебницького до коменданта Київської фортеці з проханням надати йому землю на території “Звіринця”, заявою до Управи ВУАН про видачу паспорта, листами до ректора Університету Св. Володимира та офіційних установ, зокрема, Міністерства фінансів, каси взаємодопомоги літераторів і вчених, редакції журналу “Украинская жизнь”, книжкових магазинів “Киевской Старини”, “Нового времени”, Українського наукового товариства в Києві, книговидавництва “Задруга”, Комітету українського громадянства у Петрограді, Товариства “Прогрес” у Києві, Комітету для заснування Всенародної бібліотеки України, УАН та ін.

Листування П.Я. Стебницького окреслює коло його ділового та особистого спілкування, яке охоплювало таких відомих діячів свого часу, як Х.О. Алчевська, М.М. Грінченко, М.С. Грушевський, С.О. Єфремов, Л.М. Жебуньов, А.Т. Кашенко, М.П. Левицький, І.С. Нечуй-Левицький, О.І. Олесь, С.В. Петлюра, О.О. та С.Ф. Русови, Т.Т. Черкасенко, Є.Х. Чикаленко та багато ін.

Діяльність П.Я. Стебницького в петербурзькому Благодійному товаристві видання загальнокорисних і дешевих книг була надзвичайно важлива і необхідна для популяризації української книги. У фонді П.Я. Стебницького зберігається значна кількість матеріалів Тоба-

Стебницький Петро Януарійович

До п. Безсудинного Секретаря

Української Академії Наук.-

З приводу втраченої бібліотеки і наукових матеріалів покійного проф. Вовка до Київля, вважаю на свій обов'язок, як душепризначчик невістки, нагадати Українській Академії Наук ті багатства, які він висловив в своїх заповіті, призначивши ці скориби на користь української науки. Від Хотів, щоб його книжки, манускрипти і матеріали при українській науковій інституції всім своїм комплексом служили продовженню праці невістки, по його методам і наміченому плану, так внаслідок зберегли свою цінність для найповнішого використання їх дослідниками в сфері багатьох невістичку дисциплін, зокрема археології, етнографії, фольклору, археології, історії.

Не входить зараз в обмірвання тих форм, які мають бути прийняті для реалізації цих багатств покійного проф. Вовка, а коли-що дуже просив-би Вас подбати, щоб Академія не зрягчала наукових скарбів проф. Вовка до такої інституції, де вони можуть розпорозитись по різних відділах та факах. З цього зогляду плави, які в переговорах з душепризначковим в свій час висловив Голова Комісії по утворенню Академії Наук акад. Вернадський, не зовсім одповідали ні заповіту проф. Вовка, ні думкам душепризначковиків. В данник момент найважливе, щоб Академія Наук відоклала майже Вовка з своїм будинку, при основній організації Академії, до утворення тих інституцій, при яких воно найкраще дозволяє одійняти заповіт невістки.

Наскільки мені відомо, того-ж погляду держався і другий душепризначчик - акад. Сіромов, коли це не випадок в Київля.

Якщо Академія Наук приступить до детального розгляду дальнішої долі спадщини проф. Вовка, то, сподіваюсь, і душепризначковим його не буде відмовлено участі в цій справі.-

21.03.1921р.

Петро Януарійович Стебницький

Лист П.Я. Стебницького до Української академії наук з приводу справи про долю спадщини Ф. Вовка. 21 березня 1921 р. (ІР НБУВ, ф. X, № 12647)

риства, зокрема, статут, протоколи засідань правління Товариства, звіти, журнали засідань, списки членів Товариства, рахунки, квитанції, листування у справі видання та розповсюдження “Кобзаря” Т.Г. Шевченка, книга передплати на “Кобзаря” та прибутково-видаткові книжки на його розповсюдження, листування з різними редакціями та авторами з приводу видань тощо.

У фонді П.Я. Стебницького є матеріали інших осіб, зокрема “На день 14 грудня 1918 р.” М. Вороного, “Дело об издании в России полного “Кобзаря” Т.Г. Шевченко”; “Хто був Тарас Шевченко” В. Доманицького, “Кобзар” Т.Г. Шевченка, “Книга передплати на “Кобзаря” Т.Г. Шевченко и всех расходов на издание его”; “Патріотична праця” В.І. Самійленка; вірші “Шалійте, шалійте, скажені кати...”, “Гарна дівчино, пахучая квітко...” І.Я. Франка та ін.

Серед документів особового архівного фонду П.Я. Стебницького – матеріали, що стосуються історії ВБУ та власне ідеї створення фонду українки, проте їх небагато, оскільки він працював у Бібліотеці ледве більше року.

¹ *Матвеева Л., Циганкова Е.* А.Ю. Кримський – неодмінний секретар Всеукраїнської академії наук. – К., 1997. – С. 10–11.

² ІР НБУВ, ф. 33, № 3054.

³ *Дубровіна Л.А., Степченко О.П.* Концепція книжкового фонду українки П.Я. Стебницького // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2003. – Вип. 8. – С. 273–283.

⁴ ІР НБУВ, ф. 1, № 46790.

⁵ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 75, арк. 2.

⁶ Там само, спр. 72, арк. 9.

⁷ Там само, арк. 11–17.

⁸ *Дубровіна Л.А., Степченко О.П.* Концепція книжкового фонду українки П.Я. Стебницького. – С. 277–278.

⁹ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 33, арк. 112–113.

¹⁰ Там само.

¹¹ *Болабольшенко А. А.* Приречений на забуття // Рідна шк. – 1994. – № 9. – С. 15.

¹² ІР НБУВ, ф. 52, № 512, арк. 1–2 зв.

¹³ *Є. Чикаленко і П. Стебницький.* Листування. 1901–1922 роки / Упоряд. Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. – К., 2008. – С. 11.

Ясинський Михайло Ілліч
завідуючий відділом україніки ВБУ
в 1923–1933 рр.

М. Ясинський

М.І. Ясинський (1889–1967) – бібліограф і бібліотекознавець – народився у м. Києві в сім'ї вчителів. Закінчив історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира (1914), працював приватним учителем, помічником бібліотекаря та завідуючим бібліотекою в Кам'янець-Подільському українському університеті (1919–1921), завідуючим відділом україніки Всенародної бібліотеки України у Києві (1923–1933).

У 1933 р. М.І. Ясинський через безпідставні звинувачення відійшов від бібліографічної діяльності (працював електромонтером, економістом). У 1946 р. – завідуючий бібліографічним відділом, головний бібліограф в науковій бібліотеці Київського університету, згодом – бібліограф у Київському педагогічному інституті іноземних мов. У 1955–1960 рр. – бібліограф у Держполітвидаві УРСР; до 1965 р. співробітничав з редакцією УРЕ.

М.І. Ясинський увійшов в історію вітчизняної культурології як видатний бібліограф¹. Його вчителями та колегами по роботі були С. Сірополко, Л. Биковський, Ю. Іванов-Меженко, І. Сливка, В. Значківський, П. Клименко. Свого часу М. Ясинський був членом Кам'янець-Подільського Бібліотечного товариства, до складу якого входили професори І. Огієнко та Л. Биковський, доценти М. Плевако, М. Драй-Хмара та ін. Члени Товариства проводили засідання лек-

торію, виголошували доповіді з питань бібліотекознавства, допомагали комплектувати бібліотеку Кам'янець-Подільського університету, працювали над організацією алфавітного та систематичного каталогів, каталогу рукописів тощо².

М.І. Ясинський прийшов на посаду завідуючого відділом україніки після дискусії стосовно організації відділу та визначення власне поняття “україніка”, зініційованої такими видатними культурологами, як І. Кривецький, П. Стебницький та С. Іваницький-Василенко. М. Ясинський був прихильником більш широкого підходу до поняття “україніка” – як до національної історичної пам’яті народу та як до видань, що визначаються за державно-територіальним принципом.

У спеціальному зверненні до відомих діячів української культури, письменників та вчених, українських закордонних товариств, окремих видавництв наголошувалося на тому, що ВБУ збирає: “1) всі твори всіма мовами про український народ, де б і коли б він не жив, про територію України та про всі народи, що жили або живуть на цій території; 2) всі твори українських письменників і діячів незалежно від змісту й мови; 3) усі друковані матеріали з території України”³ і пропонувалося “надсилати та надсилати й надалі всі Ваші видання, твори, статті, відбитки, переклади Ваших творів на інші мови й таке інше, якщо можливо – також бібліографію Ваших творів і список Ваших псевдонімів, якщо такі були”⁴.

На думку М.І. Ясинського, україніка мала існувати як в бібліографічному репертуарі, так і у вигляді окремого фонду українознавчої літератури. Він розгорнув активну діяльність з комплектування фонду україніки, налагодив громадські зв’язки, листування з установами, що видавали та збирали українську друковану продукцію і формували фонди українських видань.

Комплектування обов’язковим першим та другим примірниками друку лягло в основу бібліографічно-архівної бази стосовно України не як етнографічної території, а як державно-територіального об’єднання. Відповідно було поставлене питання про створення поточного бібліографічного покажчика та спеціального залу у ВБУ для користування ним. На 1 серпня 1925 р. відділ україніки налічував 24 тис. кн. од. (з них опрацьованими та доступними для читача були 19 тис.). Під час завідування відділом україніки І.І. Кривецького склався лише систематичний каталог. З приходом М.І. Ясинського розпочалося створення предметного та алфавітного каталогів.

У структурі відділу в 1925 р. знаходилися підвідділи “Шевченкіана” та “Київ”, а також окремий фонд “Осередок другого обов’язкового примірника України”. Надходження обов’язкового примірника сприяло тому, що за три роки фонд відділу значно виріс і налічував 15 883 кн. од., 7259 журналів, 33 813 газет, 1335 од. збірок графіки, 504 од. нот, 17 од. календарів, 22 751 од. волянсій. У 1927 р. підвідділ обов’язкового примірника очолив Є.М. Марковський, який доклав багато зусиль для формування цього фонду.

У 1925 р. на засіданні Бібліотечної ради ВБУ була схвалена пропозиція про створення у відділі україніки підвідділу “Bessarabica”. Ініціатором цього став представник Товариства бесарабців-біженців І.С. Єфодієв, який дав згоду відносно поповнення фондів цього підрозділу⁵.

Наступний з підвідділів україніки – бібліографічний, що був заснований з метою створення бібліографічного осередку та архівного книгосховища, розраховувався на поточну науково-дослідницьку бібліографічну роботу, а також на накопичення й зберігання всієї друкованої продукції України. Протягом 1925–1926 рр. його не вдалося повністю укомплектувати, проте матеріали вже були топографічно виокремленими, функціонував читальний зал. Спеціально підготовлена група бібліотекарів-бібліографів почала роботу з укладання бібліографічно-критичних оглядів з найрізноманітніших галузей знань: економіки, сільського господарства, природознавства, фольклору тощо. Для систематичного каталогу фонди розписувалися за місцем друку, видавництвом, періодичністю видань, мовами. Починаючи з 1928 р. на газети були заведені реєстраційні картки американського зразка⁶.

М.І. Ясинському належала ідея стосовно надання обов’язковому примірнику статусу архівно-облікового, що дозволяло б зберегти фонд українського друку у складі Бібліотеки. Він підготував доповідну записку до Укрнауки, де обґрунтував необхідність такого рішення та висвітлив пропозиції Бібліотеки, зокрема :

1) визнати за обов’язковим примірником архівно-облікове значення;

2) видати декрет про друкування принаймні десяти обов’язкових примірників на папері вищої якості й кращими фарбами;

3) виділити певні кошти на поліпшення обставин зберігання обов’язкового примірника у книгосховищах⁷.

Виокремлення україніки було складним фондознавчим зав-

данням. Визнаючи, що основні фонди, зосереджені в загальному відділі, є універсальними, М.І. Ясинський у спільній з С.П. Постернаком статті зазначали: “Але за найважливіші треба безперечно визнати 5 відділів: україніки, рукописів, періодики, стародруків та марксизму.” Як бачимо, на перше місце поставлений відділ україніки. “Безмежно широке завдання його, – пишуть автори, – зібрати, скупчити в собі всю літературу українською мовою і всю українознавчу літературу всіма мовами... Свідомі американці пишаються і цілком правдиво, бо ширшої й повнішої від цієї колекції поки-що світ не знає, своїм відділом “Американа” в бібліотеці Нью-Йорка, осягнемо й ми наше завдання, коли свідомо поставимось до вимог нашої творчої роботи в ділянці бібліобудівництва”⁸.

У робочому плані відділу україніки на 1925–1926 рр. М.І. Ясинський визначає такі завдання: “1.Перевірити каталоги тих бібліотек, що увійшли до складу ВБУ цілком (бібліотеки кол. Духовної академії, Галагана, 1-ї гімназії й монастирські), і визначити матеріал, що ми вважаємо за україніку.

2. Поповнити цим матеріалом каталог відділу україніки, щоб мати єдиний каталожний українознавчий осередок для ВБУ в цілому.

3. Утворивши такий каталожний осередок українознавчих матеріалів ВБУ, потрібно приступити до систематичної звірки з цим каталогом всіх існуючих українознавчих покажчиків з метою:

- а) утворити картотеку desiderata ВБУ;
- б) установити, що з цих desiderata є в бібліотеках Києва, України і в яких саме;
- в) доповнювати самі існуючі українознавчі покажчики;
- г) перевіряти правдивість їхнього матеріалу.

Можна йти й іншим шляхом: якусь українознавчу галузь, скажемо, красне письменство, чи історію, чи економіку, за існуючими покажчиками перевіряти по наших каталогах основних, установлювати desiderata, потім ці desiderata звіряти з каталогами бібліотек: кол. Київ. Дух. Академії, Галагана й 1-ої Гімназії, монастирських, інших Київських, Українських і установлювати – де ж є та книжка, якої нам бракує.

Й зашифровувати певну картку шифром бібліотеки, де ця книжка мається. Йдучи цим другим шляхом, ми утворимо зводну картотеку українознавчої літератури в бібліотеках України... Отже, створення єдиного топографічного українознавчого осередку ВБУ не викликає сумніву”⁹.

Поповнення фондів україніки колекційними українознавчими

матеріалами було важливим завданням, до виконання якого М.І. Ясинський доклав багато зусиль. Так, у 1927 р. вдалося за 1600 крб. придбати бібліотеку Львівської “Просвіти”. Тому передувала значна робота, проведена М.І. Ясинським разом з М.Ф. Оксіюком у той час. Бібліотека Львівської “Просвіти” нараховувала 7500 видань і доповнювала придбані раніше бібліотеки Київської “Просвіти” та “Старої Громади”. М.І. Ясинський, обгрунтовуючи необхідність придбання бібліотеки, писав, що вона “вся майже без виключення має цінність для ВБУ в зв’язку з тим завданням, яке стоїть перед Бібліотекою – створити книжкову базу, яка б допомогла в справі складання українського бібліографічного репертуару”. Ця бібліотека за своїм складом була корпусним зібранням монографічних і періодичних видань Галичини та про Галичину, а також мала чудовий комплект підручників, що були цінним матеріалом для дослідження шкільної справи в цьому регіоні. Особливий інтерес, на думку експертів, мали праці Драгоманова, видані в Женеві і Софії, видання “Шевченкіани”, окремі книги Подолинського та ін.¹⁰

Активізація діяльності відділу україніки була, безумовно, пов’язана з проведенням політики українізації. Однак у 1928 р. почалася нова хвиля політичних репресій, спрямованих проти провідних учених, і, на жаль, з посади неодмінного секретаря Академії було усунуто А.Ю. Кримського, який підтримував ВБУ та всіляко допомагав формуванню її спеціалізованих фондів, зокрема, орієнталії та україніки. Реорганізація ВУАН торкнулася й Бібліотеки і мала значний вплив на структурні зміни в ній, зокрема й у фонді україніки.

М.І. Ясинський разом з С.І. Масловим намагалися врятувати фонди україніки. Конкретні пропозиції стосовно нового приміщення ВБУ, де передбачалося розмістити усі фонди, були представлені у спеціальній доповідній записці директорові ВБУ. На думку М.І. Ясинського, книгосховище мало складатися з двох основних частин: “1) частини, яка буде існувати цілком окремо і буде створена з першого примірника видань, що виходять на території УРСР, починаючи з 1917 р.; 2) другої частини як окремої топографічної одиниці в межах цілого книгосховища ВБУ, яку буде створено з:

а) другого примірника (з великим відбором) видань, що, починаючи з 1917 р., виходять на території УРСР;

б) з видань (з відбором), що вийшли на етнографічній Україні в 1801–1916 рр.;

в) з тих видань з-поза меж України, які виходили, виходять і

будуть виходити українською мовою, змістом торкаються України й написані, видані чи перекладені українськими авторами.

Третю частину українського книгосховища будуть складати неопрацьовані українські фонди”¹¹.

М.І. Ясинський докладно зупинився на власній концепції бачення національної бібліографії та україніки у контексті поняття “українські фонди”.

Перша частина “українського книгосховища” (а саме так Ясинський називає україніку) має ретельно відбиратися за комплексними ознаками мови, змісту, території й авторства. Наповнення другої основної частини українського книгосховища може відбуватися за аналогічними принципами, проте різними шляхами, наприклад: 1) шляхом вилучення відповідних матеріалів з усіх фондів ВБУ; 2) шляхом комплектування з неопрацьованих фондів та з усіх майбутніх надходжень”¹².

Перший шлях М. Ясинський вважав занадто важким через практичну неможливість вирізнити всі видання за мовною та територіальною ознаками, а також за змістом та за авторством. Тому він надавав перевагу другому шляхові.

Обговорення ідеї створення топографічно виокремленого фонду україніки на новому етапі реорганізації Бібліотеки визначило необхідність вирішення декількох проблем, а саме ієрархічних стосунків відділу україніки з іншими функціональними відділами Бібліотеки.

М.І. Ясинський запропонував розглядати два варіанти вирішення проблеми:

1) створити “дві рівнобіжні функціональні системи – одну для українських фондів, другу – для неукраїнських”. Рада Бібліотеки відхилила цей варіант як надзвичайно трудомісткий: він ускладнив би структуру фондів ВБУ, мав всі хиби й незручності рівнобіжної роботи, потребував спеціальних форм зв’язків, міг зробити незручним користування фондами для читачів, вимагав більше робочої енергії і в деяких процесах не міг бути вмотивовано організованим через неможливість проведення доцільного поділу праці;

2) запровадити одну систему функціональних відділів для українських та неукраїнських фондів. На думку Ради бібліотекарів, ці функціональні відділи (комплектування, опрацьовування, книгосховище, книговикористання й консультації) “виконують усі відповідні функції й над українськими фондами, окрім підвідділу

обов'язкового примірника. Щоб забезпечити якнайкраще виконання різних функцій над українськими фондами по функціональних відділах і в Бібліотеці в цілому, треба доручити по можливості всю роботу над українськими фондами в функціональних відділах українознавцям та пов'язати з функціональними відділами відділ україніки, поклавши на нього обов'язок ідейно допомагати функціональним відділам в їх роботі над українськими фондами”.

Відділ україніки тоді мав би змогу вичленитися в окремий відділ на чолі з завідуючим і виконував би такі функції:

1) здійснював власними силами роботу в своєму підвідділі обов'язкового примірника (але комплектування мало здійснюватися через відділ комплектування);

2) виконував планові практичні бібліографічні роботи з україніки;

3) допомагав на теоретичному рівні функціональним відділам в їх роботі над українськими фондами¹³.

Другою великою проблемою, на думку М.І. Ясинського, залишалося обґрунтування доцільності та шляхи топографічного виокремлення українських фондів. У залежності від прийнятого рішення це питання могло б розвиватися так: 1) нічого не виокремлювати; 2) відокремити українські фонди за мовою й змістом, які доповнювалися б обов'язковим примірником, тобто дореволюційні українські фонди зі всього світу; 3) відокремити всі українські фонди за мовою і змістом, використовуючи другий обов'язковий примірник; 4) виокремити всі українські фонди в обсязі бібліографічного репертуару.

Друга та четверта пропозиції були визнані неможливими для практичної реалізації, оскільки друга розривала б сучасну українознавчу літературу та літературу українською мовою дореволюційного періоду, що надійшла з-за кордону, четверта ж вимагала виконання колосальної дослідницької роботи по виявленню літератури українською мовою в бібліотеках не лише України, а й Москви, Ленінграда, Кракова, Львова та інших культурних центрів. Збирання фонду в обсязі бібліографічного репертуару не видавалося можливим через матеріальну скруту у придбанні ретроспективних та сучасних зарубіжних видань. Невирішеним залишилося також питання про виокремлення українського репертуару рукописного та картографічного матеріалів, листівок, оскільки організація їх зберігання, опрацювання та обслуговування не могла бути уніфі-

кованою з іншими підрозділами. Планувалося створення каталогу обов'язкового примірника, вливання карток до зведеного алфавітного та систематичного каталогів, окремих предметного та систематичного каталогів на українські фонди, картотеки перекладів з української мови на інші¹⁴.

Отже, проблема топографічного виокремлення фонду україніки, що ставилася на початку заснування Бібліотеки, в її теоретичній повноті з урахуванням комплексу принципів – мовного, етнографічного, територіального, державно-політичного, походження, світового впливу (перекладів), залучення до фонду рукописних книг, архівів, стародруків, картографічного та музичного матеріалу – не була вирішена і сконцентрувалася на створенні бібліографічного репертуару. Підвідділ в книгосховищі, який М.І. Ясинський називав “першою частиною фонду україніки”, залишився просто збіркою монографічних українських фондів ХІХ–ХХ ст.

Реорганізація структури Бібліотеки у світлі вимог соціалістичного будівництва не могла обійти існування відділу україніки в концепції, розробленій засновниками бібліотеки С.І. Єфремовим, М.П. Василенком, А.Ю. Кримським, які потрапили під політичні переслідування. Була прямо поставлена вимога ліквідації відділу як окремої структурної одиниці.

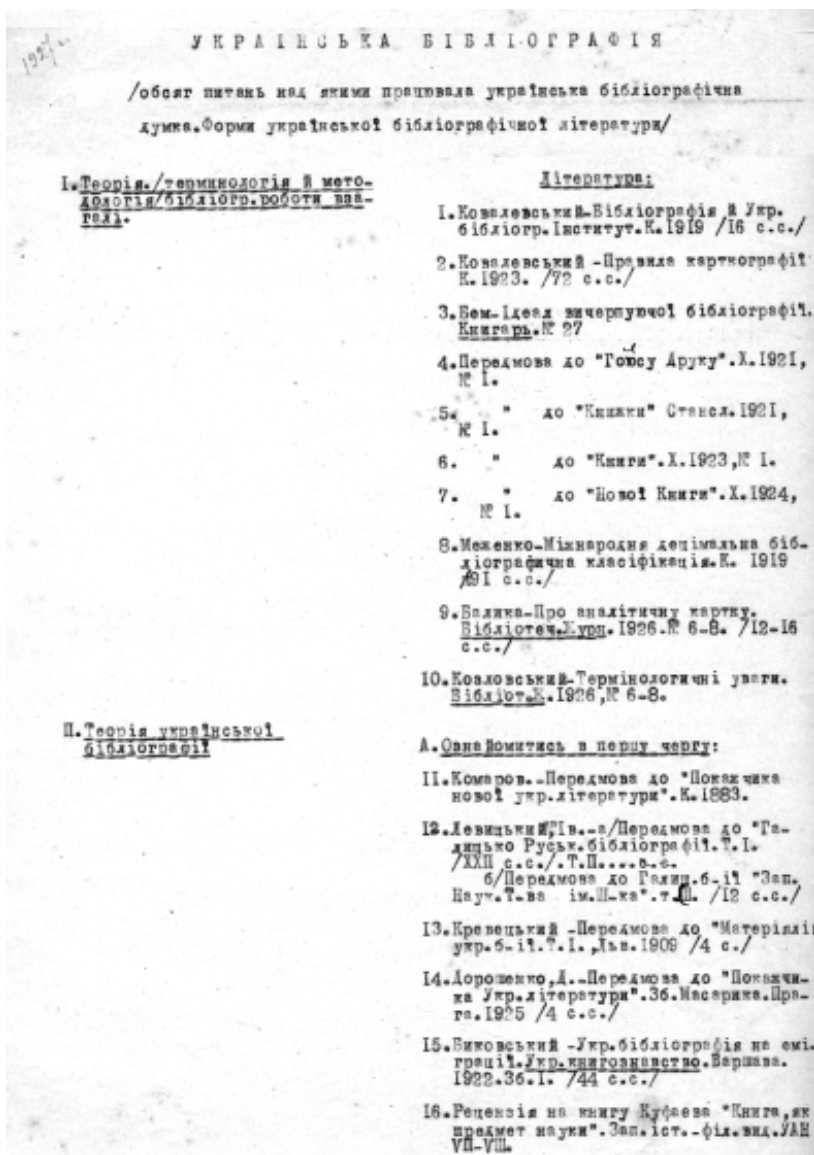
Наслідками діяльності ревізійної комісії Наркомпросу УСРР, що перевіряла роботу Академії наук у 1928–1930 рр., було усунення з посад ряду співробітників ВУАН, вибори нового складу академіків для “підсилення партійного впливу”, фабрикування процесу “Спілки визволення України”, практичне припинення фінансування Академії. Все це не могло не позначитися й на стані такого важливого підрозділу ВУАН, яким була Бібліотека. До ВБУ було відряджено спеціальну урядову комісію Укрнауки на чолі з Л.М. Левицьким, яка “оперативно” провела чистку серед співробітників Бібліотеки, звільнивши з посад ряд працівників¹⁵.

Перша хвиля реорганізації структури та діяльності ВБУ звела нанівець ідею створення українських фондів, що була висунута як пріоритетний напрям функціонування ВБУ. Зникли слова “український” та “національний”, – на зміну їм прийшло слово “радянський”¹⁶. У штатному розкладі 1930 р. відділ україніки фактично перестав існувати як окрема структурна одиниця, частково увійшовши у загальні фонди, частково ставши підрозділом консультативно-бібліографічного відділу на чолі з М.І. Ясинським¹⁷.

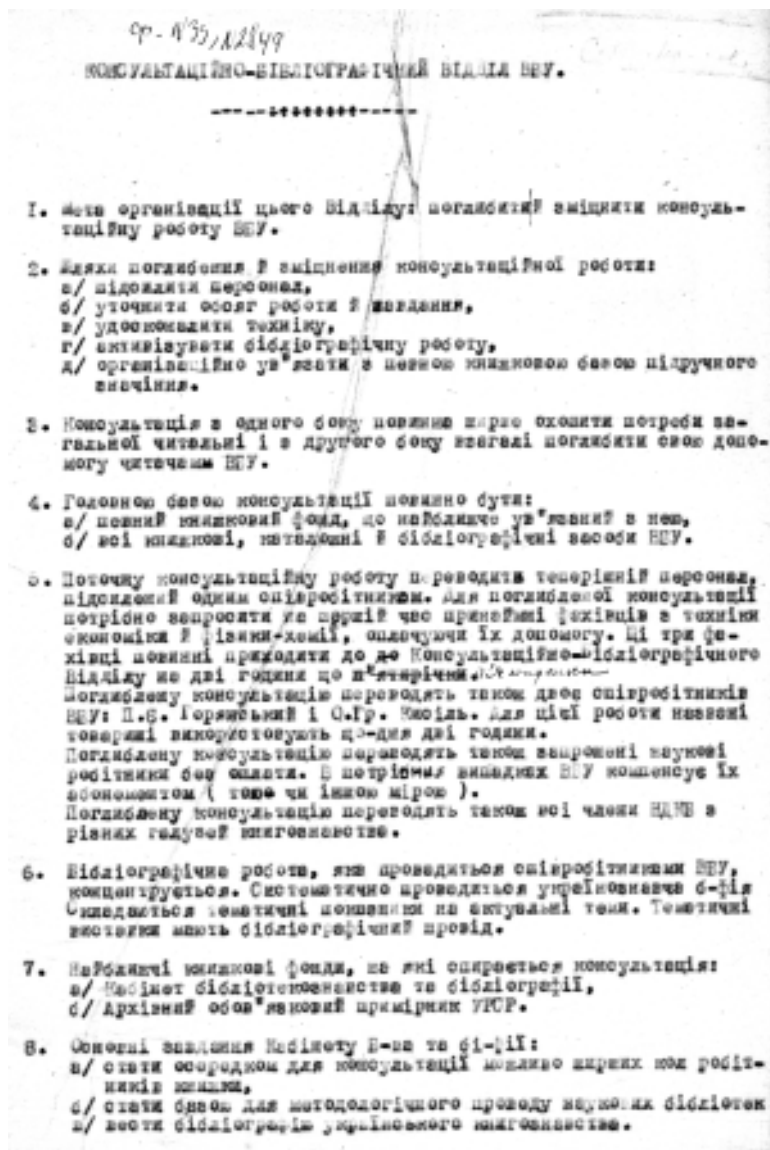
Після роботи комісії Укрнауки М.І. Ясинський у звіті за 1929–1930 рр. писав: “у зв’язку з переходом Бібліотеки на систему функціональних відділів, від(діл) україніки зазнав значних змін. Низка функцій, що виконував раніше відділ україніки (як то – схемографія, комплектування, обслуговування читачів, збереження книг), перейшли до інших відділів за функціональною ознакою. Замість того відділ поглибив свою роботу в ділянці української бібліографії. Після проведення реорганізації він продовжував свою роботу в складі двох підвідділів”¹⁸.

У 1925 р. створюється Науково-дослідний інститут бібліотекознавства. М.І. Ясинський бере активну участь у діяльній новій інституції, зокрема в обговоренні та створенні концепції україніки, національної бібліографії, українського бібліографічного репертуару, ретроспективної бібліографії української книжки, історії розвитку бібліографії в Україні. Він розпочинає ведення поточної бібліографії україніки, складає бібліографію друкованих монографічних видань з україніки, виданих в Росії та Білорусії¹⁹. У цей період ним були розроблені інструкції для створення “Бібліографії української бібліографії”, “Шевченківської бібліографії та її завдань”, “Індивідуальної бібліографії: спроби методики”²⁰. Тоді ж М.І. Ясинському було доручено керівництво тією частиною Українського бібліографічного репертуару, яка покладалася на ВБУ, зокрема вивчення зарубіжного досвіду та складання зведеного каталогу українознавчої літератури в наукових бібліотеках²¹. У своїх тезах до доповіді на засіданні НДКБ М.І. Ясинський докладно обґрунтував необхідність створення Українського бібліографічного репертуару, його обсяги та перспективи роботи над ним: “національна українська бібліографія, чи український бібліографічний репертуар, потрібні нам для того, щоб облегчити зорієнтування в словесних витворах нашої літературної й наукової роботи, з метою, з одного боку, усвідомити шляхи нашого культурного життя в минулому, а з другого боку, доцільно планувати нашу літературну, наукову й освітню роботу надалі, ув’язуючи її з пекучими потребами життя”²².

На початку 1930-х років при ВБУ було відкрито аспірантуру, до керівництва якою, серед інших завідуючих бібліотечними підрозділами, увійшов і М.І. Ясинський. На керівників покладалася завдання організувати навчання, зокрема підготувати та провести загальні курси з бібліотекознавства, бібліографії, історії книги та бібліотек. Викладання російської та української бібліографії здій-

Українська бібліографія (обсяг питань, над якими працювала українська бібліографічна думка. Форми української бібліографічної літератури). Для аспірантури ВБУ. 1927 р. (ІР НБУВ, ф 33, № 2884)

Тези доповіді М.І. Ясинського "Консультаційно-бібліографічний відділ ВБУ" на засіданні Науково-дослідної комісії бібліотекознавства ВБУ. 4 травня 1931 р. (ІР НБУВ, ф. 33, № 2849)

снювалося М.І. Ясинським. Він же читав бібліографію на дворічних бібліотечних курсах, що проводилися у ВБУ²³.

У 1932–1934 рр. колектив Бібліотеки, в тому числі і М.І. Ясинський, почав працювати над створенням радянської бібліотечної енциклопедії, повністю переорієнтовуючи свою діяльність на радянську бібліографію. Блискучий теоретик бібліографії М.І. Ясинський розпочав роботу з нагальної на той час тематики – “Соціалістична бібліографія: її визначення, принципи, роль і значення в соціалістичному будівництві”, “Українська бібліографічна термінологія” тощо²⁴.

Нові хвилі репресій 1933–1934 рр. закінчилися звільненням кращих бібліотечних кадрів, які репрезентували національну еліту. Пішов з Бібліотеки і М.І. Ясинський. Цей рік став знаковим у становленні соціалістичної бібліотечної справи та бібліографії – після Постанови ЦВК СРСР від 27 березня 1934 р. “Про бібліотечну справу у Союзі РСР” було здійснено їх методологічну та методичну централізацію та впроваджено єдину організацію. У проекті Статуту Бібліотеки 1934 р., що зберігся у особовому архівному фонді С.І. Маслова, поняття “україніка” вже не згадується²⁵. Останнім кроком до радянської бібліотечної справи в Україні була Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У 1936 р., якою головній бібліотеці УРСР було регламентовано створення бібліографії лише в межах адміністративно-політичного поділу України.

Важко переоцінити ту роль, яку відіграв М.І. Ясинський для становлення та розвитку національної бібліографічної науки – від практичного складання бібліографії до наукових концепції українського бібліографічного репертуару. Будучи завідуючим відділом україніки, він продовжив справу, розпочату І.І. Кревецьким та П.Я. Стебницьким, започаткував синтетичне вивчення української бібліографії, став її першим істориком, методистом-новатором, організатором бібліотечно-бібліографічної справи в Україні 1920–1930 рр.

Окремий особовий фонд М.І. Ясинського в ІР НБУВ не сформований. Його архівна спадщина зберігається переважно у відомчому архіві Бібліотеки, а також серед науково-методичних документів, присвячених обговоренню основних питань діяльності ВБУ, в особовому фонді С.І. Маслова (ф. 33). Деякі документи збереглися у фонді директора ВБУ С.П. Постернака (ф. 52).

¹ *Малюта О.* Ясинський Михайло Ілліч // Українські історики ХХ ст.: Біобібл. зб. – К., 2004. – С. 268.

² *Королевич Н.Ф.* Українські бібліографи ХХ століття: Навч. посібник для вузів. – К., 1998; *Матусевич В.В.* Діяльність Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр. – К., 1998; *Королевич Н.Ф., Геращенко М.В.* Бібліограф М.І. Ясинський (1889–1967). – К., 1995.

³ ІР НБУВ, ф. 33, № 3054.

⁴ Там само.

⁵ Там само, ф. 52, № 525.

⁶ Там само, ф. 33, № 3055, арк. 5.

⁷ Там само.

⁸ Там само, арк. 1.

⁹ Там само, ф. 52, № 57.

¹⁰ Там само, № 131.

¹¹ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 56, арк. 11.

¹² Там само.

¹³ Там само, арк. 7–10; ІР НБУВ, ф. 33, № 2758, арк. 6.

¹⁴ *Степченко О.П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 137–138.

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 33, № 3055, арк. 11.

¹⁶ Там само, арк. 3.

¹⁷ Там само, арк. 10; Архів НБУВ, оп. 1, спр. 33, арк. 12–13 зв.

¹⁸ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 33, арк. 10 зв.

¹⁹ *Ясинський М.І.* Основні книжки українською мовою і про Україну, що їх видано в БРСР і РРФСР 1927 р. // Україна. – 1928. – № 31. – С. 138–145.

²⁰ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – С. 217–221, 231.

²¹ *Матусевич В.В.* Діяльність Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр. – С. 23–24.

²² ІР НБУВ, ф. 33, № 2819, арк. 1.

²³ *Матусевич В.В.* Діяльність Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр. – С. 52–54, 65; ІР НБУВ, ф. 33, № 2887, 2888.

²⁴ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – С. 243.

²⁵ ІР НБУВ, ф. 33, № 2773.

Післямова

Гордість Всенародної бібліотеки України – її спеціалізовані фонди склалися в 1920-х роках як результат діяльності керівних кадрів та рядових бібліотечних співробітників, пов'язаної із збиранням книжкових та архівних колекцій видатних українських учених та ліквідованих радянською владою дореволюційних установ і відомств. Розуміючи цінність історично сформованих книжкових та рукописних зібрань, завідувачі відділами україніки, рукописів, стародруків, музичного та інших, не шкодуючи власного часу та сил, усілякими засобами намагалися зберегти у фондах Національної бібліотеки України ці духовні скарби, які знаходилися під загрозою знищення, розкрадання, розпорошення як цілісні комплекси.

Найбільша увага приділялася створенню відділу україніки. Його завідувачі – перший І.І. Кревецький, а згодом П.Я. Стебницький та М.І. Ясинський – активно працювали як над виробленням теоретичних концепцій відділу, так і в практичній сфері діяльності – комплектуванні фондів, розробці інструктивно-нормативної документації стосовно збереженості матеріалів та обслуговування читачів.

У період керівництва відділом україніки І.І. Кревецького були затверджені перші концептуальні основи україніки, що базувалися тоді на етнографічному, географічному та державному розумінні цього поняття. До україніки включалися всі друки українською мовою без огляду на зміст та території, твори авторів-українців, переклади з української мови авторів-українців, література, присвячена Україні, а також про події на території України. П.Я. Стебницький розвинув цю ідею, запропонувавши долучити до україніки всі видання всяких установ на території України без огляду на мову

та зміст, а також музичні видання. Останній завідуючий відділом україніки М.І. Ясинський збагатив фонди бібліотеками О. Кониського, “Старої Громади” та Київського Товариства “Просвіта”.

За ідейними планами фундаторів ВБУ, наступними за національною значимістю розглядалися відділи рукописів та стародруків. Діяльність Г.П. Житецького та П.М. Попова, перших завідуючих відділом рукописів, та С.І. Маслова, заввідділом стародруків, полягала у збиранні рукописів, що містили наукові, творчі праці та епістолярії видатних діячів української й світової культури, та давніх видань (інкунабулів, палеотипів, вітчизняної стародрукованої книги), колекцій монастирів та церков, вищих навчальних закладів, музеїв та товариств. До початку 1930-х років у рукописному відділі дбанням завідуючих сконцентрувалися фонди Софійської бібліотеки, Волинського музею, збірки Б. Грінченка та П. Куліша, колекція Ніжинського педагогічного інституту князя Безбородька з “гоголіаною”, архів ВУАН тощо. У відділі стародруків у 1928 р. налічувалося вже 42 768 книжкових одиниць. Це були стародруковані видання слов'яно-українською та українською, слов'яно-російською та російською, польською, латинською, французькою та іншими мовами. Кінець 1920-х – середина 1930-х років були позначені політичними процесами, коли до Бібліотеки, внаслідок конфіскації, потрапили архіви та бібліотеки репресованих особистостей. Велика заслуга Г.П. Житецького, П.М. Попова та С.І. Маслова полягає в тому, що ці колекції та архіви дійшли до нашого часу. Проводячи політику “неописування фондів”, ці мудрі і далекоглядні діячі зберегли архіви С.О. Єфремова, В.К. Винниченка, Н.Д. Полонської-Василенко, М.П. Василенка, Д.І. Дорошенка, М.К. Зерова та інших несправедливо забутих, замовчуваних та почасти таврованих синів і дочок України в їх комплексному, нерозпорошеному вигляді.

О.Т. Дзбановський – теоретик і практик створення музичного підрозділу Бібліотеки – основним завданням відділу вбачав “стати за головне нотосховище України, бути за наукову базу для студій українських вчених у галузі музикознавства, бути за одне із знаряддів поширення музичної культури серед широких мас працюючого люду України”. Власне він обгрунтував концепцію започаткування саме музичного, а не нотного відділу, передбачаючи для цього підрозділу більш широке призначення, аніж колекціонування лише нотного матеріалу.

Інші спеціалізовані відділи Бібліотеки – картографічний, волянськї, орієнталїї – започаткуванням та розвитком також завдячують великим ентузіастам та фахівцям своєї справи В.О. Кордту, В.Ф. Іваницькому, Б.І. Зданевичу.

Становлення та розвиток Бібліотеки припали на складні часи перебудови суспільних формацій та людської свідомості. Невомною працею її фундаторів за короткий час вона стала в один ряд з найбільшими книгосховищами світу. Проте унікальність Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського полягає саме в наявності в ній спеціалізованих фондів, біля витоків яких стояли видатні діячі вітчизняної науки та культури, пам'ять про яких зберігається у документах та справах, започаткованих ними.

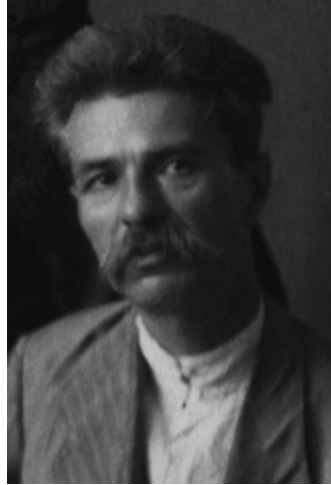
Додатки

Додаток 1

Члени Тимчасового комітету для заснування ВБУ

В. І. Вернадський

С. О. Єфремов

Г. П. Житецький

В. О. Кордт

А. Є. Кримський

Е. О. Перфецький

М. М. Печеру

ВІД ТИМЧАСОВОГО КОМІТЕТА
ДЛЯ ЗАСНУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
Української Держави в м. Києві.

ОТЪ ВРЕМЕННОГО КОМИТЕТА
ПО СОЗДАНИЮ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ
Украинской Державы въ Киевѣ.

Друкарка А. І. Гросмана В. Володимирська № 49-

— 4 —

вченою й діяльністю її Петриграді в Рухово-цензурній Музиці в Імперії. Вони створюють досвід творчості, який, напевно, був би дуже важливим для української музики, але це не сталося. Після війни в Україні відбулися певні зміни в культурній сфері, але це не сталося. Після війни в Україні відбулися певні зміни в культурній сфері, але це не сталося.

Найбільшим фундатором української музики в Україні був Михайло Бойченко, який у 1920-х роках створив першу українську симфонію, а також написав першу українську оперу «Листопад».

Бойченко був одним з найбільш відомих українських композиторів, який працював у період між двома світовими війнами. Його творчість була дуже важливою для української музики, але це не сталося. Після війни в Україні відбулися певні зміни в культурній сфері, але це не сталося.

— 4 —

вона була дуже важливою для української музики, але це не сталося. Після війни в Україні відбулися певні зміни в культурній сфері, але це не сталося.

Бойченко був одним з найбільш відомих українських композиторів, який працював у період між двома світовими війнами. Його творчість була дуже важливою для української музики, але це не сталося.

Бойченко був одним з найбільш відомих українських композиторів, який працював у період між двома світовими війнами. Його творчість була дуже важливою для української музики, але це не сталося.

— 8 —

пів і вважав розвідками своїх ватаги та вступив до рідної земі України, та в неволю істину ввійшов.

Голова Бібліотеки: **Александр В. І. Варварський.**

С. Ф. Березов

Г. П. Житковий

Член:

В. О. Кошар

Прох А. С. Крижанський

Секретар Бібліотеки Е. Ю. Перетячий.

До вступу нашу працюю виконали всі діла в книжку на аркуш: «Книга Бібліотеки Українського Соціалістичного університету». До вступу Бібліотеки».

— 8 —

пів і вважав розвідками своїх ватаги та вступив до рідної земі України, та в неволю істину ввійшов.

Продиратор Бібліотеки: **Александр В. М. Варварський.**

С. А. Березов

М. П. Житковий

В. О. Кошар

Прох А. С. Крижанський

Секретар Бібліотеки Е. Ю. Перетячий.

Принято всі працюю виконали всі діла в книжку на аркуш: «Книга Бібліотеки Українського Соціалістичного університету». До вступу Бібліотеки».

**Витяги з Протоколів засідань
Тимчасового комітету по заснуванню
Національної бібліотеки України
стосовно комплектування спеціалізованих фондів**

Протоколи Тимчасового комітету висвітлюють витоки процесу комплектування спеціалізованих фондів ВБУ за 1918–1920 рр. Зберігаються у відомчому Архіві НБУВ.

Прот. № 2 від 30 серпня 1918 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 2, 3.

“... Председатель Комиссии сообщил, что Министр Народного Просвещения и Искусств обратился с письмом к акад. В.О. Иконникову о приобретении его библиотеки для Национальной Библиотеки ...”.

“... Со своей стороны Багалеї указывал на желательность приобретения библиотеки проф. В.Б. Антоновича ...”.

“... Проф. Н.А. Тутковский сообщил об известной ему весьма ценной библиотеке, гибнущей в подвалах Луцкого городского училища и состоящей из конфискованных в свое время из польских монастырей книг самого разнообразного содержания, и он предлагает выяснить, нет ли и при других училищах таких же ненужных им книжных собраний ...”.

“... Председатель Комиссии указал на желательность приобретения библиотеки М.П. Драгоманова и проф. Тимченко – библиотеки В.И. Белозерского в о. Борзне. Постановлено: а) поручить проф. Павлуцкому вступить в сношения с наследниками М.П. Драгоманова по этому вопросу и б) запросить В.И. Белозерскую от имени Комиссии, не найдет ли она возможным продать библиотеку Национальной Библиотеке ...”.

“... Председатель Комиссии высказал мнение о желательности приобретения для Национальной Библиотеки библиотеки Б.Д. Гринченка. Постановлено: просить члена Комиссии, проф. С.К. Тимченка выяснить этот вопрос и снести по поводу него с вдовой писателя ...”.

Прот. № 3 від 2 вересня 1918 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 4.

“... До перевозки Жандармської бібліотеки і архіву постановлено запросити д. Розентрета ...”.

“...Одержано повідомлення від М.П. Василенка і Г.П. Житецького, що бібліотека Старої Громади відходить до Національної Бібліотеки ...”.

“... Г.П. Житецький висловив бажання, щоби книги старого друку його батька П.Г. Житецького (біля 80 примірників) поступили в Національну бібліотеку ...”.

“... Піднято питання А.Ю. Кримським і С.О. Єфремовим про переведення бібліотеки “Общественнаго Собранія” і бібліотеки Київського Т-ва “Просвіта” до Національної Бібліотеки. Доручено це питання вяснити С.О. Єфремову ...”.

“... С.Ю. Перфецький підняв питання загального характеру, – слідуюче: зі згоди на те, що нині в великій кількості гине старовинна українська книга в різних церквах, монастирях України через розпродаж її власниками (власниками – монастирями і церквами) й особами, які до отіх бібліотек мали близьке відношення, – через вивіз її за кордон, через взагалі недбалість з боку тіх, на обовязку яких лежить заховувати їх, – тож Комітетові Національної Бібліотеки необхідно звернуть на це увагу, – запобігши загибелі таких бібліотек, або часток їх. До таких бібліотек, на які слід звернути увагу Комітетові, відносяться деякі київські, – почасти Видубицького монастиря і Лаври, Кирилівської церкви і др., а також Почаївської Лаври, Холмського Свято-Богородицького Братства, Консісторська Холмська, деякі Луцькі бібліотеки і т.п. бібліотеки ...”.

Прот. № 4 від 6 вересня 1918 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 5.

“... С.О. Єфремов говорив з М.М. Грінченковою з приводу переходу бібліотеки її чоловіка, Б.Д. Грінченка, до Національної Бібліотеки. М.М. Грінченкова рада була б передати її до Національної Бібліотеки, але позаяк вона обіцяла була в заповіті Б.Д. Грінченка Т-ву Київському “Просвіта”, – то через це треба ще поговорити з Т-вом “Просвіта” – чи згодилася б вона передати тої бібліотеки Національній Бібліотечі. Доручається переговорити в цій справі з Т-вом “Просвітою” С.О. Єфремову ...”.

“... Г.П. Житецький зауважив про необхідність звернутися до Міністра Народної Освіти, аби він розіслав до всіх гімназій та інших шкільних установ пропонування про передачу всіх непотрібних їм книг, рукописів і інших матеріалів Національній Бібліотеці, тому що в багатьох шкільних установах вони не потрібні, іноді обтяжують великими розмірами фундаментальні бібліотеки, рідко використовуються в належній мірі. Разом з тим Г.П. Житецький висловив гадку, що дуже корисно було б коли можливо би було зібрати відомості про різні київські монастирські і інші бібліотеки та навіть мати описання їх ...”.

“... Є.Ю. Перфецький повідомляє, що д. С.Ф. Русова хоче пожертвувати книги покійного свого чоловіка, О.О. Русова, серед яких є старі українські друки та цінні книги по історії Чехії та Сербії, до Національної Бібліотеки, які зараз знаходяться в м. Винниці. Це питання доручено вивчити Є.Ю. Перфецькому ...”.

Прот. № 5 від 13 вересня 1918 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 6.

“... Поступила через С.О. Єфремова перша жертва від п. Скрипчинського – “Краткое описание Киева, содержащее исторический перечень сего года, также показание достопамятностей и древностей оного. Собранное надворным советником Максимом Берлинским”, постановлено записати її першим номером відповідного відділу ...”.

Прот. № 13 від 14 жовтня 1918 р.: оп.1, спр. 1, арк. 9.

“... С.О. Єфремов повідомляє, що за кордон в Женеву з українською діплом. місією їде Г.Є. Чикаленко (Келлер), через віщо слід би було К-тові навести справки про книжкову спадщину недавно помершого (Кузьми) Ляхоцького і коли отака є, то вивчити питання, чи не могла б отака спадщина бути переведеною до Н-ої Б-ки. Постановлено прохати Г.Є. Чикаленко (Келлер) про це. На це постановлено просити асігновку до 500 карб. ...”.

Прот. № 14 від 18 жовтня 1918 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 11.

“... Заслуханий лист д. Ілярія Федосієва з м. Катеринодару в справі передачі книжок його до Н-ої Б-ки. Доручено Г.П. Житецькому ближче розглянути цей лист і пропозицію д. Федосієва і доложити про це К-ві ...”.

Прот. № 15 від 20 жовтня 1918 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 12.

“... Доручено д. Є. Перфецькому звестися з Андріяшевим, завідувачим К-ом для справ друку, в справі передачі книг, які мають в сім Комітетові. Ухвалено звестися з редакціями Київських та інших часописей, щоб надсилали вони свої часописи і видання до Національної Бібліотеки ...”.

Прот. № 26 від 4 грудня 1918 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 13.

“... Г.П. Житецький докладає, що слід би було купити до Національної бібліотеки цінні бібліотеки – Комерційного інституту, в якій міститься біля 4.000 книжок, та бібліотеку д. Трегубова, члена Старої громади, – цінну галицькими виданнями.

Ухвалено запропонувати власникам цих бібліотек представити Комітетові каталоги своїх книжок: доручено це зробити Г.П. Житецькому ...”.

“... Ухвалено закупити для Національної Бібліотеки усі київські часописи за 1917–18 рр. ...”.

Прот. № 32 від 17 січня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 14.

“... Житецький докладає про становище питання з книгами для Національної Бібл., що купується через видавництво “Час”, – де книги вже готуються, треба вносити гроші.

Постановлено: По можливості негайно одержати з Скарбниці потрібні гроші, внести “Часу” й перевезти книги до Нац. Бібл. ...”.

“... Єфремов докладає про книгозбірню проф. Яснопольського, котру йому Комітет доручив розглянути, пропонує набути цю цінну книгозбірню, з котрої, на жаль, проф. Яснопольський виключає книги по історії, географії та етнографії. Ціна – 15000 карб. за 2572 томи, на його думку, не дорога.

Постановлено: Купити книгозбірню проф. Яснопольського за 15000 карб. і прохати його долучити книги по історії, географії та етнографії, котрі теж бажано купити ...”.

“... Єфремов докладає про книгозбірню п. Є.К. Трегубова, котру теж йому було доручено Комітетом розглянути. Книгозбірня ця, виключаючи деякі книги, (таких не багато), має багато надзвичайно цінних книжок, особливо українських та “Ucrainika”, серед них є

чимало перших видань українських авторів. Взагалі ця книгозбірня має приблизно 1200 томів. Ціна власником не зазначається.

Постановлено: Не виключаючи ніяких книжок, необхідно купити книгозбірню п. Трегубова приблизно за 7–8000 карб., про що доручається п. Житецькому конче умовитися з власником книгозбірні ...”.

“... Акад. Вернадський питає п. Житецького про книгозбірню проф. Іконнікова. п. Житецький каже, що проф. Іконніков прохає частину книг тимчасово залишити на який час у себе для скінчення своїх наукових праць.

Постановили: Комітет принципово з цим згоджується й доручає п. Житецькому продовжувати переговори, рахуючи приблизно дати за книгозбірню проф. Іконнікова – 150000 карб. ...”.

“... Акад. Вернадський підійма питання про бібліотеку проф. Антоновича –варто її було б набути для Нац. Бібл.

Постановлено: Просити проф. Багалія вияснити у родини професора умови здобуття цієї книгозбірні для Нац. Бібл. ...”.

Прот. № 33 від 24 січня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 16.

“... Акад. Вернадський повідомляє, що з перемови з В.П. Науменком відносно його книгозбірні можна мати надію добути цінні книжки та рукописи для Національн. Бібл.

Постановлено: Доручається ця справа п.Житецькому ...”.

“... Акад. Вернадський підійма питання про Бібліотеку проф. Сикорського, маючу велике наукове значення.

Постановлено: Відкласти це питання до слідуючого засідання ...”.

Прот. № 35 від 31 січня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 28.

“... П. Носов повідомляє, що відсутній на цьому засіданню проф. Данилевич пропонував звернутися до де яких родин з професорів небіжчиків відносно купівлі книгозбірень їх, на випад коли вони ще не ліквідовані.

Постановлено: З приводу того, що де які з бібліотек, запропонованих проф. Данилевичем, вже не існують, – просити акад. Вернадського дізнатися про бібліотеку Прахова та проф. Бобрецького; акад. Кримського – про бібл. проф. Малішевського та Лошкарева;

п. Кордта – про бібл. проф. Володимирова та Голубєва; п. Житецького – про бібл. Лебедінцева ...”.

Прот. № 36 від 4 лютого 1919 р.: оп. 1, спр.1, арк. 29 зв.

“... п. Житецький повідомляє, що В.П. Науменко згоден продати свою книгозбірню (прибл. 4.000 кн). В цій книгозбірні є 800–900 українських книжок з 30–40-х років до останніх часів, є декілька стародруків, останні різноманітного характеру. Ціну п. Науменко ще не призначає. Каталог книгозбірні ще не скінчено.

Постановлено: Продовжувати переговори з п. Науменком, довідатися про ціну й чекати, коли буде скінчено каталог ...”.

Прот. № 40 від 18 лютого 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 35.

“... Акад. Єфремов повідомляє, що з перемови з О.М. Стешенковою виявилось, що вона бажає передати частину бібліотеки до Нац[іональної] Бібл[іотеки], дуже цінну й цікаву.

Постановлено: Прохати акад. Єфремова вести переговори з О.М. Стешенковою про набуття цієї бібл. для Нац. Бібл. ...”.

“... Акад. Кримський підіймає питання про те, щоб через акад. О.І. Левицького одержати для Нац. Бібл. видання “Київської Археографічної Комісії”.

Постановлено: Написати офіційного листа про це й прохати надіслати по 2 примірника кожного видання ...”.

“... Акад. Вернадський вважає корисним мати в Нац. Бібл. книжки проф. І. Лучицького, котрі зараз, здається, знаходяться в Миській Бібл.

Постановлено: Прохати акад. Вернадського вести про це переговори з проф. І. Лучицьким ...”.

“... І.П. Житецький пропонує розглянути книгозбірню Домбровського, котрого він прохав дати, поки не буде скінчений каталог, короткий опис книжок.

Постановлено: Мати книгозбірню Домбровського на увазі ...”.

Прот. № 41 від 21 лютого 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 36 а.

“... Акад. Вернадський повідомляє, що проф. Іконніков згоджується продати свою бібліотеку приблизно за 150.000–200.000 карб. ...”.

“... І.П. Житецький пропонує розглянути катальог книгозбірні Домбровського, котрий бажає одержати 25.000 карб.

Постановлено: Доручити акад. Єфремову розглянути катальог книгозбірні Домбровського ...”.

Прот. № 42 від 23 лютого 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 38.

“... Академіком Вернадським підіймається питання про те, що необхідно вжити заходи, щоб набути для Нац. Бібл. книгозбірні де яких Установ, що зараз касуються, напр. Дівочого Інституту, Кадетського Корпусу та I-ої Гімназії а також і відносно книжок Надвищого Суду.

Постановлено: прохати акад. Кримського побалакати з ким буде потрібно про ці перші три книгозбірні, Ківліцькому удатися до Комісара Скрипніка в справі книжок Надв. Суду ...”.

“... Академік Єфремов підійма питання про перевіз з Петербургу бібліотеки проф. Вовка та инш. Українських бібліотек.

Постановлено: Це питання відкласти до слідуячого засідання ...”.

“... Постановлено: Виписати на імя Є.О. Ківліцького 9000 карб. для виплати О.К. Трегубову за закуплену у нього бібліотеку та на перевіз її до Нац. Бібл. ...”.

“... Акад. Вернадський пропонує розглянути книгозбірню проф. К.М. Жука.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому розглянути бібл. пр. Жука ...”.

Прот. № 43 від 28 лютого 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 42.

“... Акад. Вернадський повідомляє, що він балакав з В.І. Лучицьким відносно частини бібліотеки покійного проф. Лучицького, що зараз знаходиться у його родині (там є рукописи знищених французьких архивів та инш.; прохають видати охоронного листа на цю частину бібліотеки і висловлюють думку, що мабуть вона буде передана до Нац. Бібл.

Постановлено: видати охоронний лист і прохати акад. Вернадського продовжувати переговори ...”.

“... В.О. Кордт сповіщає, що продається бібліотека проф. Кулаковського.

Постановлено: прохати Кордта вести переговори і порадитися з секретарем Українського Університету, котрому відома ця бібл. ...”.

“... Акад. Кримський сповіщає, що є надія, що проф. М.І. Петров продасть свою книгозбірню.

Постановлено: прохати акад. Багалія переговорити з проф. Петровим ...”.

“... Акад. Кримський пропонує звернутися до 1) Ради Київської Духовної Академії, там зараз можна взяти для Нац. Бібл. “акти и документи, относящиеся к истории Киев. Дух. Акад.”, “Труди Киев. Дух. Акад.”, магістерські дисертації, “Труди студентів Киев. Дух. Акад. та инш. Видання Академії. 2) Звернутися до “Церк.-Істор.-Археол. Об-ва при К.Д.А.” – там можна дістати “Альбом достопримечательностей Церк. Арх. Музея”, “Чтенія в Церк.-Арх. Об-ве” та инш.

Постановлено: Доручити цю справу Є.О. Ківліцькому ...”.

“... Доручено В.О. Кордтові переговорити з проф. Голубевим, чи не продасть він своєї книгозбірні ...”.

“... Доручено А.З. Носову переговорити з В. Модзалевським відносно бібліотеки та рукописей П.Я. Дорошенка, чи не можна їх набути для Нац. Бібл. ...”.

“... Акад. Вернадський підійма питання про стародруки, що знаходяться в К.-П. Лаврі. Акад. Кримський додає, що крім стародруків там є багато цінних гравюр, котрі теж бажано мати в Нац. Бібл. Далі акад. Багалій вважає необхідним до цієї справи підходити обережно, становитись на шлях реквезиції неможна, треба порозуміння. Акад. Вернадський пропонує скласти Комісію на чолі з акад. Багалієм при Нац. Бібл., яка відала би здобуванням для Нац. Бібл. стародруків взагалі.

Постановлено: Прохати акад. Багалія скласти таку Комісію при Нац. Бібл. і запрохати до неї кого академик знайде необхідним. А.З. Носову доручається піти в Лавру і взагалі дізнатися, в якому стані там знаходяться стародруки та гравюри ...”.

“... Акад. Вернадський пропонує розглянути книжки у антиквара Сімінського, а на далі може можна буде йому доручити набувати для Нац. Бібл. рідкі книжки.

Постановлено: Прохати акад. Єфремова взагалі побалакати з Сімінським ...”.

Прот. № 44 від 4 березня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 45 зв.

“... Акад. Вернадський сповіщає, що він балакав з Комісаром Марголіним відносно бібліотеки “Общественнаго Собранія”, але

виявилось, що частину її вже спалено солдатами, частина ж передана Професійної Спільці, а потім до народного Університету.

Постановлено: Прохати акад. Вернадського переговорити з проф. Воропаєвим з цієї справи, може можна хоч частину одержати для Національної Бібліотеки ...”.

“... Підіймається питання про знищення Музею та бібліотеки б. Штейнгеля, – необхідно хоч частину урятувати і коли не пізно взяти до Нац. Бібл.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому переговорити з Комісаром Марголіним ...”.

“... Акад. Кримський повідомляє, що якась Інституція бажала реквезувати бібліотеку Духовної Академії і навіть частину її перевезти до Москви, але не встигла, бо Духовна Академія передала свою бібліотеку Академії Наук для тимчасового користування.

Постановлено: Удатися до Духовної Академії, щоб вона надіслала свої видання до Нац.Б. ...”.

“... А.З. Носов повідомляє, що він заходив до М.Л. Модзалевського в справі книжок та рукописів П.Я. Дорошенка, але його не бачив ...”.

“... Акад. Кримський передає для Національної Бібліотеки од п. Птухи газети “Слово” і “Віра та Держава”, на частині яких написано олівцем прізвисьце, вказуюче на автора – це редакційні примірки газет ...”.

“... Є.О. Ківліцький підіймає питання про бібліотеку Софійського собору, котру треба розглянути, а може придбати.

Постановлено: Доручити це питання Комісії акад. Багалія ...”.

Прот. № 45 від 7 березня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 48.

“... В.О. Кордтові доручено переговорити з Болсуновським про його бібліотеку ...”.

“... Доручено В.О. Кордтові розглянути каталог бібліотеки Дубровського ...”.

Прот. № 46 від 14 березня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 50.

“... Підіймається питання про бібліотеку проф. Голубьева, котра зараз знаходиться в великій небезпеці, бо її починають грабувати. Після розгляду цього питання, ухвалено: Комітет негайно купує

книгозбірню проф. Голубьєва, дає охоронного листа на час, доки ця книгозбірня не буде перевезена до Нац. Бібл. З приводу того, що проф. Голубьєв зараз кінчає катальог, пропонується почати перевозити книжки частинами, приймаючи їх по загальній кількості. Коли катальог буде скінчено, доручається академіку Багалію розглянути його, прирівнявши цю книгозбірню до загальних норм добре складених наукових книгозбірень. Брошури купуються усі, але загальна оцінка буде залежати од загального відношення числа книжок до числа брошур і од розміру брошур ...”.

“... Прибувши на засідання Д.М. Щербаківський повідомляє про бібліотеку та архив Вишневецьких. Це все зложено в трьох місцях, запаковано в ящики, можливо, що там є інші речі. Взагалі уся наукова спадщина Вишневецьких має таке велике значіння, що треба негайно зробити все, щоб зберегти й урятувати од можливого розграбування.

Постановлено: Прохати Д.М. Щербаківського, як представника Комітету в цій справі, разом з Є.О. Ківліцьким розглянути усі ящики і по можливості в'яснити, чи нема там сторонніх річей, крім книжок та архиву, і подивитися кімнати, що колись були під лазаретом в Кол. Галагана – чи не будуть вони здатні для того, щоб туди перевезти бібліотеку та архив Вишневецьких ...”.

“... Акад. Багалій оголошує заяву проф. Іконнікова од 14 березня ц.р. (до цього прикладаємо) і вносе такі пропозиції, котрі Комітетом ухвалюються: 1) Бібліотека проф. Іконнікова купується Національною бібліотекою. 2) Негайно видається охоронний лист з зазначенням того, що ця бібліотека є власністю Нац. Бібліотеки. 3) Прохати академіка Багалія зробити доклад про саму бібліотеку, приблизно оцінивши її. 4) На бажання проф. Іконнікова одержати за свою бібліотеку до 200000 карб. Комітет висловлює свою згоду. 5) Виплатити приблизно половину, коли цього побажає проф. Іконніков, до перевозу книжок до Національної Бібліотеки. 6) Доручити академікам Вернадському та Багалію виробити подробиці перевозу бібліотеки ...”.

Прот. № 47 від 21 березня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 56, 57.

“... По пропозиції акад. Вернадського Комітет ухвалює відправити лист в Москву до “Библиотечн. Отд. Народн. Комисариата Просвещения” з проханням оказати допомогу в охороні частини

бібліотеки проф. Голубева, що зараз знаходиться в Саратові і котру придбала собі Національна Бібліотека; відправити телеграму Ректорові Саратовського Університету і прохати тимчасово взяти цю бібліотеку до Університету для тимчасової її охорони; відправити телеграму професорові Франку з проханням допомогти в цій справі ...”.

“Акад. Вернадський повідомляє, що є можливість набути бібліотеку та архив Репніних, що знаходиться в Яготині.

Постановлено: Доручити академікам Вернадському та Багалію вести про це переговори і асигнувати гроші, потрібні на перевіз цього до Києва ...”.

“... Ухвалено звернутися у Харків до Є.М. Іванова, архіваріуса Історичного Архиву, і прохати його зібрати для Нац. Бібл. усі відозви, прокламації, газети та інше за часи з початку революції, що виходили у Харкові, на що асигнувати на перший раз 500 карб. З тим самим звернутися до В.М. Щербаківського в Полтаву—асигнувати 300 карб., до Д.І. Еварницького в Катеринослав – асигнувати 300 карб. та в Прилуки до В.І. Маслова – асигнувати 100 карб. ...”.

“... Доручено В.О. Кордтові розглянути спис польських книжок, що пропонується набути для Національної Бібліотеки через п. Жиценського ...”.

“... Ухвалено звернутися до В.М. Ханенко з проханням передати до Нац. Бібл. де що з видань її чоловіка ...”.

“... Акад. Багалій повідомив, що Книжною палатою приготовано дуже велику колекцію книжок з бібліотеки Терещенко ...”.

“... Ухвалено негайно перевезти до Нац. Бібл. з Наук. Тов. Книжки П.Г. Житецького, Майбороди та Центральної Ради ...”.

“... Оголошується заява проф. Голубева про те, що його бібліотека та рукописи дійсно є продані Нац. Бібл. (Заява до цього прикладається) ...”.

Прот. № 48 від 25 березня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 66.

“... Акад. Вернадський повідомляє, що п. Мамуровський, котрий дав відомості про бібліотеку Репніних, не може сам перевезти цієї бібліотеки, він пропонує командирувати когось од Нац. Бібл. Акад. Багалій вважає необхідним при сучасних обставинах, щоб був спеціальний наказ од Совітської Влади до місцевих установ, що останнім доручається охороняти і перевезти до Києва бібліотеку Репніних, а тоді передати її Національній Бібліотеці.

Постановлено: Академікам Вернадському та Багалію доручається переговорити про це з Комісаром Затонським ...”.

“... Акад. Багалій повідомляє, що ту частину бібліотеки бар. Штейнгеля, що ще лишилася цілою, вже передано до Університету св. Володимира, тому одержати її для Нац. Бібл. вже не можливо ...”.

“... Є.О. Ківліцький повідомляє, що він розглянув катальог бібліотеки Мовчановського. Ця бібліотека має 1294 книжки, між ними приблизно 800 цінних книжок та брошур; меншу вартість мають приблизно 265 книжок з брошурами; решта ж – книжки по Поділлю, на венгерській та шведській мовах, відчити, карти, пляни та інше, – во всякому разі цікаві для Національної Бібліотеки. Тому Є.О. Ківліцький вважає, що набути цю бібліотеку треба, але слід розцінити її як другорядну, коли купувати усю.

Постановили: Комітет згоджується купити бібліотеку Мовчановського і пропонує продати її за 6500–7000 карбованців ...”.

Прот. № 50 від 1 квітня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 70 зв.

“... Акад. Багалій повідомляє, що він переглянув каталог бібліотеки Тимошка, і взагалі придбати її можна, бо вона має вартість для Національної Бібліотеки, коли не дуже дорого коштуватиме.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому дізнатися про ціну книжок Тимошка ...”.

“... Акад. Багалій сповіщає, що Книжна Палата пропонує Національній Бібліотеці узяти у неї частину бібліотеки Щербатова.

Постановлено: Доручити цю справу А.З. Носову і перевезти її на кошти Національної Бібліотеки ...”.

“... Оголошується записка проф. Данилевича про бібліотеку акад. Багалія, котрому Комітет доручив переглянути катальог цієї бібліотеки. (Записка проф. Данилевича при сьому прикладається) ...”.

Прот. № 51 від 4 квітня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 73, арк. 75–75 зв.

“... Оголошується лист М.М. Грінченкової до Національної Бібліотеки, в якому висловлюється бажання передати до Національної Бібліотеки, крім бібліотеки Б. Грінченка, решту книжок та рукописей, що знаходяться у неї в помешканню, а теж і частину меблі, яка залишилася після покійного письменника. Поки Національна Бібліотека не буде мати свого постійного помешкання, ця частина

бібліотеки та речі будуть знаходитися в неї, для охорони чого вона прохає дати охоронного листа.

Постановлено: Доручається академікові Кримському, а також прохати й академіка Єфремова перебалакати з М.М. Грінченковою й докладніше з'ясувати питання про бібліотеку Б. Грінченка та інші його речі ...”.

“... А.З. Носов повідомляє, що Книжна Палата має передати до Національної Бібліотеки книгозбірню Дембочаківського, що складається майже переважно з стародруків та взагалі видань минулого часу.

Постановлено: З приводу того, що питання з помешканням для Національної Бібліотеки ще остаточно не вирішено, перевезти бібліотеку Дембочаківського в кімнату Педагогічного Музею, яка доси займається Національною Бібліотекою ...”.

“... Є.О. Ківліцький передає список книжок Марковського, що пропонується Національній бібліотеці набути.

Постановлено: Доручається академікові Вернадському переглянути список книжок Марковського ...”.

Прот. № 52 від 8 квітня 1919 р.: оп. 1 спр. 1, арк. 76.

“... Акад. Єфремов повідомляє про одержання листа від М.М. Грінченкової про те, що вона жертвує усю бібліотеку та деякі речі письменника Б. Грінченка до Національної Бібліотеки, при умові, коли Національна Бібліотека залишиться при Академії наук, в протилежному разі, щоб усе це залишилося в Академії наук.

Постановлено: Дати М.М. Грінченковій охоронного листа від імені Академії наук з зазначенням, що і бібліотека Б. Грінченка та інші де-які його речі взагалі належать Академії наук ...”.

“... Акад. Єфремов повідомляє, що він перебалакав з В.П. Степаненком про те, щоб він усю свою бібліотеку українських книжок передав би до Національної Бібліотеки ...”.

“... Акад. Вернадський повідомляє, що з перемови з акад. Б.О. Кістяківським, виявилось, що бібліотека О.Х. Кістяківського знаходиться в Москві, й про неї нічого не відомо, але в Києві залишилися рукописи, які наслідники бажають продати; каталог цих рукописів обіцяють передати до Комітету.

Постановлено: Доручити акад. Вернадському вести про це переговори з акад. Б.О. Кістяківським і видати охоронного листа на рукописи О.Х. Кістяківського ...”.

Прот. № 53 від 11 квітня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 78.

“... Акад. Єфремов повідомляє, що В.П. Степаненко остаточно згоджується передати свою бібліотеку до Нац. Бібл., прохає дати йому охоронного листа, доки книжки не будуть перевезені до Нац. Бібл. Акад. Єфремов далі пропонує, щоб Комітет доручив Степаненкові підбирати українські книжки в 2-х примірниках, крім тим, що вже набуто Нац. Бібл. через видавництво “Час” – котрих збірати по 1 прим. Крім того в Книгарні б. “Кієвскої Старини”, по докладу акад. Єфремова, є видання Чеської Академії Наук та інші на чеській мові, котрі бажають продати.

Постановлено: Відправити п. Степаненкові подяку за бажання передати свою бібліотеку до Нац. Бібл.; видати йому охоронного листа; прохати В.П. Степаненка набути для Нац. Бібл. українські книжки зі згодою акад. Єфремова. Доручити А.З. Носову переглянути зазначені видання на чеській мові ...”.

Прот. № 54 від 15 квітня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 82.

“... Акад. Вернадський повідомляє, що акад. Тутковський бажає продати частину своєї бібліотеки.

Постановлено: Доручити А.З. Носову розглянути бібліотеку проф. Тутковського ...”.

“... Доручається В.О. Кордту подбати про передачу до Нац. Бібл. видань Університету св. Володимира ...”.

Прот. № 55 від 25 квітня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 83 зв.

“... А.З. Носов повідомляє, що поступила в дарунок цінна бібліотека Головачова від ...Головачової й дає короткий доклад про цю бібліотеку.

Постановлено: Відправити подяку Головачовій з підписами усіх членів Комітету ...”.

“... Акад. Багалій повідомляє, що з приводу одержання Академією Наук телеграми від Губкомісара Полтавщини, необхідно відправити представника Національної Бібліотеки в Яготин, взяти і перевезти в Київ архів та бібліотеку Репніних.

Постановлено: Командирувати в Яготин від Академії та Національної Бібліотеки П.Н. Лозієва та Л.Ю. Биковського; на витрати

по перевозці цього асігнувати 12.000 крб., крім спеціальної виплати Лозієву та Биковському командіровочних, про що річ буде далі ...”.

Прот. № 56 від 29 квітня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 85 зв.

“... Академік Єфремов сповіщає, що Т-во “Просвіта” прохає Національну Бібліотеку взяти для охорони книжки “Просвіти”, бо їх зараз починають розграбовувати.

Постановлено: Прийняти без відповідальності бібліотеку “Просвіти” для тимчасової охорони, перевезти на кошти “Просвіти” до бувш. Педагогічного Музею ...”.

“... Доручається Є.П. Ківліцькому поновити заходи про архів Вишневецьких – де він і в якому зараз знаходиться становищу ...”.

Прот. № 57 від 2 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 87 зв.

“... Заслухано доклад п. Житецького про бібліотеку В.П. Науменка (записка п. Житецького до цього докладається), ухвалено залишитися на попередній постанові Комітету відносно купівлі бібліотеки В.П. Науменка з стародруками та 6 шахвами за 31.500 крб.; В.П. Науменкові дати право, згідно його бажання, користуватися його книжками, коли вони будуть перевезені до Нац. Бібл. та інш., не виносячи їх з Національної Бібліотеки ...”.

“... А.З. Носов докладує, що бібліотека п. Прахова є ціла й в небезпеці, родина Прахова дякувала Нац. Бібл. за звернуту увагу на цю бібліотеку і обіцяла через деякий час почати переговори про придбання її Нац. Бібліотек. ...”.

“... Доручається А.З. Носову з’ясувати справу з продажем бібліотеки О.М. Стешенкової ...”.

“... Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову доручається негайно з’ясувати й купити видання Київської Духовної Академії ...”.

Прот. № 58 від 6 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 89, 90.

“... Є.О. Ківліцький повідомляє, що у М.В. Лучицької знаходиться найцінніша частина бібліотеки проф. І.В. Лучицького; там же є книжки по історії Франції та инш. держав на різних мовах. Багато також книжок по державному праву різних держав, по економічним, селянським та аграрним питанням; є копії матеріалів з французьких архівів, частина котріх тепер вже не існує. Взагалі ця

частина бібліотеки дуже цінна. Що торкається книжок самої М.В. Лучицької, то тут переважно книжки скандинавських класиків.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому й надалі провадити цю справу ...”.

“... Є.О. Ківліцький повідомляє про бібліотеку Якубовського.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому з’ясувати ціни ...”.

Прот. № 59 від 9 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 91, 92.

“... Акад. Вернадський повідомляє, що проф. В.І. Лучицький казав йому, що М.В. Лучицька бажає одержати за бібліотеку проф. І.В. Лучицького й за свою власну до 10 крб. за книжку. Після обговорення цього питання, а також вартості зазначених бібліотек Комітет ухвалив видати авансом на імя Є.О. Ківліцького – 25.000 карб. на купівлю бібліотек І.В. і М.В. Лучицьких, рахуючи взагалі за книжку 10 карб.; негайно почати перевозити їх до Всен. Бібл., а в тому разі, коли зараз не буде куди помістити за браком помешкання ці бібліотеки, почати, по згоді власниці, каталогізувати книжки на місці ...”.

“... По пропозиції акад. Багалія, Комітет ухвалив вдатися од імені Комітету до Спільного зібрання Академії Наук з такою заявою: “З приводу згоди Академії Наук прийняти бібліотеку Духовної Академії, що й досі фактично не здійснилося, і позаяк Комітет Всенародньої Бібліотеки зацікавлений теж цією бібліотекою, як великою науковою книгозбірнею, – звернутися до Спільного зібрання Академії Наук з проханням вжити усі заходи і звернутися для цього до відповідної Центральної Установи, щоб ця поважна бібліотека залишилася в своєму будинкові і була передана під управління Академії Наук, яка може дати деяку участь в своєму Управлінню і Комітетові Всен. Бібл., який на це згоджується. При такій організації справи зарядження бібліотекою Духовної Академії цією бібліотекою могли б користуватися для наукових цілей суспільство, особливо мешкаюче на Подолі ...”.

“... Оголошується заява Т-ва “Просвіта” про те, що Всенар. Бібл. узяла для охорони бібліотеку Т-ва, а до того часу видала б охоронного листа.

Постановлено: Прийняти на охорону бібліотеку Т-ва “Просвіта” і видати охоронного листа доки вона не буде перевезена до Всенар. Бібл. ...”.

“... Академік Вернадський повідомляє, що він бачив Д.М. Щербаківського, котрий складає список найцінніших рукописів з архіву Вишневецьких, частину котрих перевезено до Миського музею ...”.

“... Ухвалено видати авансом Є.О. Ківліцькому 1360 крб. на купівлю часописів у п. Марковської і 2850 крб. на купівлю у п. Якубовського часописів за 12 років, 322 книжки та біля 40 брошур ...”.

Прот. № 60 від 13 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 93 зв.

“... Оголошується лист акад. Б.О. Кістяковського про те, що продаються рукописи, належні його матері, і додається карточний опис цих рукописів.

Постановлено: Прохати акад. Багалія скласти Комісію для розгляду й оцінки цих рукописів (Лист акад. Кістяковського до цього додається) ...”.

“... В справі рукописів Лазаревського, що пропонувано набути для Нац. Бібл., доручено акад. Багалію з'ясувати наукову вартість цих рукописів, а також ціну до слідуєчого засідання ...”.

“... Акад. Єфремов повідомляє, що він має відомости про бібліотеку покійного Чалого, де є багато цінних українських книжок та рукописних матеріалів.

Доручається акад. Єфремову докладніше дізнатися про це ...”.

Прот. № 61 від 16 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 96 зв.

“... Акад. Багалій відносно рукописних книг з архіву Лазаревського, що пропонується зараз купити, повідомляє, що взагалі весь архів Лазаревського було в свій час передано до Університету св. Володимира, а ці 4 рукописні книги “Урядові книги Полтавського полкового суду” випадково не були передані, і родина Лазаревського бажає їх разом з 2 книжками Каталога Бібліотеки Університету св. Володимира продати.

Після обговорення ухвалено було купити 4 “Урядові книги” за 4000 крб., а за 2 каталога дати не більше 150 карб. Справа ця доручається акад. Багалію ...”.

Прот. № 62 від 20 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 97.

Заслухавши повідомлення Є.О. Ківліцького та А.З. Носова про лист В.І. Флорінської від 19/V, в якому вона бажає продати

свою бібліотеку, складену проф. Флорінським і прохає дати охоронного листа, а також заслухавши записку проф. Лук'яненка від 20/V про цю бібліотеку – Комітет ухвалив:

1. Дати В.І. Флорінській охоронного листа звичайного типу;
2. Придбати бібліотеку В.І. Флорінської, як першу з бібліотек, де так старанно складений словянський відділ, розцінивши її як першорядну;
3. При згоді власниці, негайно перевезти цю бібліотеку до Нац. Бібл., перелічити книжки й з'ясувати загальну ціну ...”.

Прот. № 63 від 23 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 98.

“... Акад. Багалій оголошує лист до нього академіка Вернадського (до цього прикладений) про набуття Національною бібліотекою рукописів Кістяківського та про необхідність прискорити вирішення цього питання.

Постановлено: Запрохати в Комісію по оцінці згаданих рукописів крім академіка Багалія, ще В.Л. Модзалевського, І.М. Каманіна, акад. О.І. Левицького, проф. Данилевича та Павлова-Селіванського. Прохати цю комісію по можливості поспішити дати своє заключення ...”.

“... Акад. Багалій повідомляє, що власниця рукописних книг покійного Лазаревського (“Урядові книги Полтавського полкового суду”) згоджується продати їх за 4000 крб., згідно постанови Комітету від 16/V ...”.

Прот. № 64 від 27 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 101 зв.

“... Акад. Багалій докладає про заключення Комісії по розгляду рукописів Кістяківського; Комісія оцінила цю збірку рукописів в 9100 крб., а приймаючи на увагу те, що крім оцінених рукописів власником додається ще даремно не менш 50 цінних рукописних матеріалів, Комісія оцінює усю збірку в 10000 крб.

Постановлено: купити збірку рукописних матеріалів Кістяківського, по згоді власника їх, за 10000 крб. з коштів кредиту 1919 р. ...”.

Прот. № 65 від 30 травня 1919 р.: оп. 1 спр. 1, арк. 101 зв.

“... Є.О. Ківліцький повідомляє, що вже передано до Нац. Бібл. каталог книжок Лучицьких, всього на 2800 книг, на решту ж ката-

лог складається. У деякого з Членів Комітету виникають питання, в якій мірі книжки Лучицьких є ультраспеціальні і в якій мірі більш менш звичайного типу.

Постановлено: Доручається В.О. Кордтові до слідуючого засідання з'ясувати це питання, переглянувши каталог Лучицьких ...”.

“... А.З. Носов повідомляє, що у Всеукраїнського Видавництва одібрано багато відозв/прокламацій, плакатів та ріжних видань останнього часу – усього поки на суму 1174 крб. 26 коп.

Постановлено: Ухвалити рахунок Всеукраїнського Видавництва на суму 1174 крб.26 коп. і придбати усе одібане в цьому рахунку ...”.

Прот. № 66 від 2 червня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 103 зв.

“... Оголошується заява Головні про бажання продати Національній бібліотеці книжки та де які рукописні матеріали, що торкаються Гоголя та інших авторів.

Постановлено: Доручається І.П. Житецькому розглянути і повідомити Комітет на слідуючому засіданні ...”.

“... Ухвалено звернути увагу членів Комітету на придбання рукописів М.В. Лисенка і портретів українських діячів взагалі, котрі повинні бути зібрані в Національній Бібліотеці по можливості повно ...”.

“... Академік Багалій, з приводу того, що на засіданні, коли він докладав про постанову Комісії, котрій доручено було оглянути рукописи Кістяківського, де кого з членів Комітету не було, – знов докладаю про це з детальною мотивировкою кожної оцінки комісії.

Постановлено: заслухавши доклад про оцінку рукописів Кістяківського, Комітет залишився на попередній постанові – купити усю збірку рукописних матеріалів Кістяківського, що зараз продається, за 10000 крб., про це повідомити Б.О. Кістяківського ...”.

Прот. № 67 від 6 червня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 104.

“... І.П. Житецький докладає про бібліотеку та збірку рукописів п. Головні, що він по дорученню Комітета розглянув. Бібліотека ця складається по більшості з книжок по земельним питанням, соціологічним, фінансовим, економічним взагалі та богословським питанням; є чимало ріжних по цінності та змісту брошур. Рукописи належать XVIII вікові – родинні документи (юридичні акти і листування ріжних осіб до В.І. і М.І. Гоголів, останнє XIX віку), крім

цього є переписка дідів та прадідів Тоголя, що належити XVIII вікові. На слідуючому засіданню І.П. Житецький дасть більш докладніші відомості про бібліотеку Головні.

Ухвалено, згідно бажанню п. Головні, перевезти весь його архівний матеріал до Нац. Бібл., переглянути й оцінити ...”.

“... Акад. Багалій докладає, що по одержаним відомостям архив Репніних перевезено до Полтави, величезну бібліотеку теж почали перевозити до Полтави.

Постановлено: Прохати Є.О. Ківліцького вийти в зносини з Васильєвим, представником Наук.-Техничн. Відд. Совнархоза, з проханням допомогти в перевозці згаданого до Києва ...”.

“... А.З. Носов підіймає питання про необхідність вжити заходи по розшуканню бібліотеки Лопухіна-Демидова, що знаходиться в Корсуні.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому побалакати про це з п. Васильєвим, представником Наук.-Техничн. Відд. Совнархоза ...”.

Прот. № 68 від 10 травня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 105.

“... Після доповіді Є.О. Ківліцького про переговори з представником Науково-Технічного відділу Совнархоза Єсьманським ухвалено видати Єсьманському, або кому він укаже командировочний лист з уповноваженням від Комітету Національної Бібліотеки на придбання й транспортування архіву та бібліотеки Репніних. Ту частину витрат по транспортуванні цього, яку не візьме на себе Совнархоз, ухвалено взяти на кошти Національної Бібліотеки ...”.

“... Оголошується заява О.І. Кістяківської від 10/VI про те, що вона погоджується продати рукописи тільки за 17.000 карбован. без скрині, в якій вони зараз знаходяться.

Постановлено: згідно постанові попереднього засідання купити рукописи у О.І. Кістяківської за 17.000 карбованців ...”.

Прот. № 69 від 13 червня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 106.

“... Академік Єфремов з приводу командировки Комінського в справі бібліотеки Тиховського повідомляє, що ця бібліотека дуже цінна, має чимало раритетів, особливо по історії української літератури й придбати її дуже було б цікаво й корисно для Національної Бібліотеки ...”.

Прот. № 70 від 17 червня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 108.

“... В.О. Кордт повідомляє, що продаються книжки Рожанської та Савченка.

Постановлено: Доручається ця справа Є.О. Ківліцькому ...”.

“... Є.О. Ківліцький докладає, що В.А. Караваєв пропонує Нац. Бібліотеці набути за декілька років (неповний комплект) “Кієвлянина”, небагато примірників газети “Кієв” та инш.

Постановлено: Купити ці газети на вагу ...”.

Прот. № 71 від 20 червня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 109 зв.

“... А.З. Носов повідомляє, що він мав розмову з М.М. Лисенковою з приводу придбання рукописів М.В. Лисенка для Національної Бібліотеки. М.М. Лисенкова віднеслась до цього дуже прихильно і обіцяла переговорити з іншими членами родини; що торкається рукописів, то поки мали думку передати їх до Музичного Інституту в Києві; – на решті обіцяла повідомити Комітет про свої рішення ...”.

“... Професор Данилевич докладає, що він відібрав в крамниці “Книжний уголок” такі рукописні акти: 1) Позов до суду Хведька Смолениновича від 3-го травня 1559 р.; 2) Патент на посаду Павлові Орді від 20 березня 1789 р. за власноручним підписом короля польського Станіслава Августа; 3) Постанова Сейму Повіту Пинського від 20-го березня 1714 р. і 4) така-ж постанова від 5-го лютого 1915 р. Усі рукописи продаються за 350 крб.

Ухвалено: купити зазначені рукописи за 350 крб., і доручається проф. Данилевичу розглянути інші рукописи, що є в книгарні “Книжний уголок” ...”.

“... По пропозиції академіка Кримського ухвалено розглянути бібліотеку професора Духовної Академії Тітова, що має продаватися. Справа доручається І.П. Житецькому ...”.

Прот. № 72 від 24 червня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 111–111 зв.

“... Професор Данилевич докладає, що в книгарні “Книжний уголок” продається 64 копії ріжних старовинних документів XVI–XVIII вв. за 350 крб., котрі варто-б було б набути для Національної Бібліотеки. Академік Багалій вважає необхідним раніш ніж

купувати подібні дрібні документи, треба їх розглянути й оцінити з боку науково-історичної вартості. Академік Кримський визнає не можливим, при сучасних обставинах, коли скуповується сила документів взагалі й чимало з них знищується зовсім, – робити спеціальну оцінку, на що вийде багато часу, і цінні документи за цей час можуть загинути. Професор Данилевич додає, що зараз поляки скуповують усі польські старовинні документи, і що це необхідно мати на увазі й Комітету.

Більшістю голосів постановлено: купити згадані 64 документи за 350 крб.

Ухвалено дати право кожному членові Комітету купувати особливої вартості книжки цінністю до 100 карбованців, а рукописи – до 300 карб. і в кожному разі обов'язково робити доклади Комітетові про подібні купівлі ...”.

“... Академік Кримський повідомляє, що він, розглянувши спис перевезених до Національної Бібліотеки книжок професора Голубева упевнився, що це взагалі дуже цінна збірка наукових книжок і особливо тим, що там є чимало надзвичайно цінних видань.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому переговорити з професором Голубевим, що до ціни книжок ...”.

Прот. № 73 від 27 червня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 113 зв.

“... Оголошується заява п. Єсьманського про те, що він їде сам в Яготин за бібліотекою Репніних і прохає дати йому аванс в сумі 10.000 карбованців на витрати по перевозці.

Ухвалено: Видати п. Єсьманському аванс ...”.

“... А.З. Носов підіймає питання про необхідність звернути увагу на архів та бібліотеку Кочубея, що в Диканці.

Постановлено: Відкласти це питання до б.м. нормальних зносин з Полтавою, але ж мати на увазі ...”.

Прот. № 75 від 4 липня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 116 зв.

“... Є.О. Ківліцький повідомляє, що продаються привезені з Петербургу 15.000 книжок з бібліотеки Юргенсона за 400.000 карбованців.

Постановлено: Звернутися до Бібліотечного Відділу Наркомосвіти з заявою, що в тому разі, коли Наркомосвіта набуде ці книжки, щоб частина їх була передана до Національної Бібліотеки ...”.

Прот. № 76 від 8 липня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 119 зв.

“... Академік Багалій повідомляє, що академік Петров бажає продати свою бібліотеку.

Постановлено: Доручається академіку Багалію переглянути цю бібліотеку й вести переговори з академіком Петровим ...”.

“... Доложено про необхідність оглянути для набуття бібліотеку та архіви Лопухіна-Демидова та князя Сангушко в Славуті .

Постановлено: Прохати Члена Всенародньої Бібліотеки при Українській Академії Наук Сергія Олександровича Єфремова поїхати туди та оглянути все згадане, для чого й видати йому відповідні документи ...”.

“... Доложено про можливість набути для Національної Бібліотеки бібліотеку Тиховського у Житомирі та необхідність негайно розпочати збирання бібліотечних матеріалів на Волині.

Постановлено: Командувати для цього в Житомир і взагалі на Волинь співробітника Національної Бібліотеки Понятенка, для чого й видати йому відповідні документи ...”.

Прот. № 78 від 15 липня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 121 зв.

“... Професор Данилевич підіймає питання про рукописи В.П. Науменка. Академік Багалій передає пояснення цій справі Е.К. Трегубова, який займається описом згаданого архіву. Рукописи В.П. Науменка поділяються на три частини: 1/ власний архів В.П. Науменка, 2/ Твори Максимовича, 3/ Архів Київської Старини. Г.П. Житецький пояснює, що вся бібліотека Науменка поділяється на: книжки загального фонду, які вже продані Національній бібліотеці, та стародруки і рукописи, про які йде мова, та докладає про прохання власників видати їм охоронний лист на зазначені рукописи та пропозицію продовжувати переговори в справі продажу цих рукописів.

Постановлено: Видати В.П. Науменку охоронний лист і доручити Г.П. Житецькому продовжувати переговори в справі набуття Національною бібліотекою зазначених рукописів після складання описі цієї частини бібліотеки ...”.

“... В.О. Кордт запитує, в якому стані знаходиться набуття архіву Вишневецьких. Є.О. Ківліцький повідомляє, що ця справа поки що, через технічні перешкоди, припинилася ...”.

Прот. № 79 від 18 липня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 124.

“... Академік Багалій повідомляє про можливість набути бібліотеку Ол. Шульгина.

Постановлено: доручити Є.О. Ківліцькому ведення переговорів в справі купівлі бібліотеки, коли власники звернуться до Національної Бібліотеки в цій справі ...”.

“... Є.О. Ківліцький повідомляє про одержання Національною Бібліотекою через Секцію охорони Бібліотек бібліотеки п. Скарделлі.

Постановлено: прийняти до відома ...”.

Прот. № 80 від 22 липня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 127.

“... Л.Ю. Биковський повідомляє про можливість набути бібліотеку цензора Щоголева.

Постановлено: вжити заходів для в'яснення цієї справи ...”.

“... Л.Ю. Биковський повідомляє про необхідність надіслати представника на засідання Колегії по ліквідації духовних шкіл міста Києва, що відбудеться дня 23 липня с.р. і на якому буде обговорюватися питання про передачу тій або іншій інституції бібліотек згаданих шкіл.

Постановлено: Командувати Л.Ю. Биковського на се засідання ...”.

“... Є.О. Ківліцький докладає про сумну долю бібліотеки Куліша, яка зараз по одержаним відомостям знаходиться в Борзні на Чернігівщині.

Постановлено: краще з'ясувати цю справу і командувати Гаврика в Борзну для перевезення бібліотеки до Києва ...”.

Прот. № 81 від 25 липня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 128.

“... Є.О. Ківліцький докладає, що Л.Ю. Биковський, згідно постанові Комітета від 22 липня, був на засіданні Колегії по ліквідації духовних шкіл м. Києва, де між іншим вирішилось питання про те, кому передати бібліотеки духовної семінарії, двох жіночих шкіл і двох духовних шкіл. Постановлено передати всі зазначені бібліотеки до Національної Бібліотеки. Отже-ж офіційного повідомлення про цю постанову ще не одержано.

Постановлено: Прийняти бібліотеки всіх духовних шкіл м. Києва

до Національної Бібліотеки. Доручити М.І. Сагарді розглянути склад бібліотеки Духовної Семинарії ...”.

“... Докладується список єврейських рукописів та стародруків, одержаних 21-го липня с./р. Я.І. Ізраєльсоном од Музейного Фонду.

Постановлено: доручити Г.П. Житецькому вмістити повідомлення про одержані рукописи й стародруки в “Книжному вісникові” ...”.

Прот. № 82 від 29 липня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 138.

“... Професор В.Є. Данилевич робить заяву, що по його відомостям в Житомирі є багато мап України і взагалі районів війни, які залишили німці, і що треба було б придбати кілька примірників їх для Національної Бібліотеки.

Постановлено: прохати пробуваючого у Києві Керуючого Бібліотечною Секцією Позашкільної Освіти Волинського Губісполкома П.Н. Абрамовича придбати для Національної Бібліотеки примірники зазначених мап ...”.

Прот. № 83 від 1 серпня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 139.

“... З приводу повідомлення академіка А.Є. Кримського про папери Чикаленка, висловлено бажання, щоб усі рукописі, які мають загальне наукове значіння, передавалися до збірки рукописів Національної Бібліотеки ...”.

Прот. № 84 від 5 серпня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 199 зв.

“... І.П. Житецький ставить питання про купівлю рукописів Вол. П. Науменка і докладає короткий опис їх , що склав Є.К. Трегубов.

Постановлено: а) придбати для Національної Бібліотеки рукописи Вол.П. Науменка, б) доручити комісії розглянути, щоб з'ясувати, за яку суму купити їх, в) в склад Комісії запрохати академіка Д.І. Багалія, І.П. Житецького і Є.К. Трегубова ...”.

Прот. № 85 від 8 серпня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 147.

“... Ставиться питання про придбання збірки рукописів В.П. На-

уменка. Академік Д.І. Багалій докладає, що Комісія, яку запрохано було в попередньому засіданні для розглядання зазначеної збірки рукописів (в складі академіка Д.І. Багалія, І.П. Житецького і Є.К. Трегубова), не мала змоги достатньо з'ясувати цінність цієї збірки через те, що вона не вся ще розібрана Є.К. Трегубовим, та і в тій частині, що він вже описав, її розглянуто тільки поверхово; тому при купівлі доводиться виходити з тієї суми, яку прохає власниця В.Н. Науменкова.

Постановлено: а) маючи на увазі загальну цінність рукописної збірки од В.Н. Науменкової, вирішити питання про її придбання зараз і остаточно, б) придбати її за ту суму, яку прохає власниця, а саме – за 25.000 крб., в) справу про те, хто і яким чином повинен зробити опис цієї збірки, вирішити тоді, коли збірку буде переведено до Національної Бібліотеки ...”.

“... Докладується записка з журналу № 31 засідання президіума Наркомпроса, де розглядалось питання про передачу бібліотеки Київської Духовної Академії до Академії Наук, при чому постановлено: “ходотайство Академії Наук о передаче ей библиотеки Духовной Академії отклонить; передать библиотечку в общем порядке в ведение библиотечного отдела”.

Постановлено: Прийняти до відома ...”.

“... Докладується виписка з протоколу Бібліотечної Колегії од 4-го серпня ц.р.: вислухавши бажання І-их Радянських Київських Курсів одібрати бібліотеку Павла Галагана на потреби цих курсів, Бібліотечна Колегія постановила: бібліотеку Колегії Галагана негайно передати до Національної Бібліотеки, позаяк зміст цієї бібліотеки суто-науковий і для командних курсів вона не придатна.

Постановлено: бібліотеку Колегії Павла Галагана прийняти. Доручити М.Н. Марковському дати відозву, як негайно одібрати й перевезти до Національної Бібліотеки ...”.

Прот. № 86 від 13 серпня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 152 зв.

“... З приводу перевозки до Національної Бібліотеки книжок з бібліотеки Лопухиної в Корсуні.

Постановлено: Командувати в Корсунь Л.Ю. Биковського, призначити йому добових по 100 крб. і видати аванс в 20 тисяч карбованців з готівки 1918 р. на витрати по перевозці до Києва книжок бібліотеки Лопухиної ...”.

Прот. № 87 від 15 серпня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 152 зв.

“... Є.О. Ківліцький інформує Комітет в справі книжок, що поступають у власність Національної Бібліотеки: а) К.Я. Луценком привезено один вагон (325 пудів) книжок з бібліотеки Лопухіної-Демидової (у Корсуні). Каталоги, яких привезено поки що два з шести, показують велику цінність цієї бібліотеки: вона, як видно, складалася не випадково, а підбиралася по певному планові (наприклад: віділи мемуарів, географічний, записки чужоземців); є в ній багато окремих рідкісних книжок.

Постановлено: Висловити К.Я. Луценкові од Комітета щиру подяку за важну культурну працю і в свій час вирішити про розмір грошової йому допомоги ...”.

“... Професор Данилевич повідомляє, що згідно з постановою Комітета од 12-го серпня, п. 4, він мав розмову з Головою Музейного фонду ВУКОПИСА М.Є. Макаренком з приводу бібліотеки Репніних в м. Яготині. М.Є. Макаренко сказав, що Музейний фонд вживає всіх заходів, щоб зберігти і по змозі вивезти до Києва все наукове майно, і що справа вимагає, щоб про це надалі дбала одна інституція, а саме Музейний фонд; через те бажано, щоб Комітет Національної Бібліотеки поки що не давав нікому ні дорученнів, ні уповноважень відносно зазначеної бібліотеки; те майно, що по суті належить до Національної Бібліотеки, буде передано до неї Музейним фондом.

Постановлено: Згодитись з думкою М.Є. Макаренка і прохати його передати до Національної Бібліотеки книжки з бібліотеки Репніних ...”.

Прот. № 97 від 30 серпня (12 вересня) 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 174.

“... Є.О. Ківліцький оголошує огляд праці в бібліотеці за останній місяць. Діяльність Бібліотеки направлена була на перевозку книжок, які дісталися Бібліотеці з Базисного Складу. Попереду Бібліотечною Секцією Губісполкома обіцяно було передати бібліотеки Білімовича, Бродського і усі книжки на єврейській та других чужоземних мовах, але єврейські книжки захопила Культурна Ліга. Тому в останні часи, коли де-які установи почали брати книжки без розрішення Бібліотечної Секції Ісполкому, Всенародня Бібліотека почала перевозити усякі наукові, а також і белетристичні книжки

на чужоземних мовах. Крім того ВУКОПИС передав до Всенародньої Бібліотеки книжки з складів 1-ої і 2-ої Біржевої Артелі. Таких книжок, належучих ріжним власникам, перевезено дуже багато, і кількість їх ще не можна установити. Перевезено біля 900 пудів книг, дуже цінних з бібліотеки кн. Лопухіної-Демидової у Корсуні; коли почав ліквідуватися Наркомпрос, то під охорону Всенародньої Бібліотеки були передані книжки Всеіздата, частина котрих також перевезена до Бібліотеки. Перевезені бібліотеки ріжних воєнних установ, – Бендерського полку, де-яких військових шкіл і т.и ...”.

Прот. № 99 від 19 вересня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 178.

“... Лист д. Степаненка, який заявляє, що він хоче принести в дарунок Бібліотеці чимало книжок та всяких цінних речей (бюсти, малюнки, негативи і т.и.).

Постановлено: Прийняти й дякувати д. Степаненка ...”.

**Прот. № 103 від 25 вересня (8 жовтня) 1919 р.:
оп. 1, спр. 1, арк. 183 зв.**

“... Заява Є.О. Ківліцького, що бібліотека Духовної Семінарії повернена Семінарії, і тому бібліотекарь Максаков не має відносини до Всенародньої бібліотеки.

Ухвалено: Прийняти до відома ...”.

**Прот. № 105 від 30 вересня (13 жовтня) 1919 р.:
оп. 1, спр. 1, арк. 186.**

“... Обговорюється питання про повернення книжок, які лічаться на охороні Бібліотеки.

Ухвалено: надрукувати у часописях об'яву про повернення книжок ...”.

Прот. № 106 від 8/21 жовтня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 189.

“... Є.О. Ківліцький докладає заяву д. Недерамаера, який пропонує купити у його бібліотеку книжок по бухгалтерії.

Ухвалено: Передати на розгляд Ради Бібліотекарів ...”.

“... Є.О. Ківліцький докладає прохання д. Майбороди, який приніс у дарунок Бібліотеці “Свод Законів Російської Імперії”,

о дозволі йому тимчасово одержати для своєї праці дублети деяких томів цього видання.

Ухвалено: Задовольнити прохання д. Майбороди ...”.

Прот. № 108 від 30/17 грудня 1919 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 191.

Докладується заява Гр.Вол. Олександровського, який пропонує купити у нього бібліотеку. Вона складається більш за все з книжок по історії російської літератури і критики, мистецтва, театру, педагогіки, психології та інших наукових дисциплін, а також повних комплектів деяких російських журналів та газет. Бібліотека має в собі до 6.000 томів, більша половина яких в палітурках.

Постановлено: а) Комітет принципово висловлюється за те, щоб купити бібліотеку Гр.Вол. Олександровського для Національної бібліотеки, б) прохати Гр.Вол. Олександровського скласти каталог книжок його бібліотеки, в) доручити М.Н. Марковському ознайомитись з складом бібліотеки і докласти Комітетові про її цінність ...”.

Прот. № 110 від 5 січня/23 грудня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 196.

“... І.П. Житецький доложив про бібліотеку актера Василька, яку Василько пропонує Бібліотеці купити.

Постановлено: Доручити І.П. Житецькому оглянути цю бібліотеку і потім докласти Комітетові ...”.

Прот. № 111 від 13 січня/31 грудня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 200.

“... Слухали пропозицію В.Є. Данилевича зібрати видання, які існували до приходу добровольчої влади. Як відомо, при Денікінській владі книжки іноді дужої історичної ваги, а також газети, продавались з складів. Треба звернутися до книжних інституцій, щоб зібрати ці видання, а також звернутися і до Книжної Палати.

Постановлено: Пропозицію прийняти ...”.

Прот. № 113 від 2017 січня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 205.

“... Є.О. Ківліцький доложив, що п. Мотовилова пропонує Бібліотеці взяти решту бібліотеки Крупенського, щоб її остаточно не було розграбовано, дуже коштовного в неї вже нічого не осталося.

Постановлено: Забрати ці книжки ...”.

Прот. № 119 від 17/4 лютого 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 217.

“... І.М. Балінський пропонував негайно звернутись до підвідділа “Книга” з проханням, щоб підвідділ зробив розпорядження залишити в Бібліотеці по два примірники всіх видань, які було передано під час евакуації в серпні місяці 1919 року до Бібліотеки.

Постановлено: Пропозицію прийняти ...”.

Прот. № 120 від 24/11 лютого 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 118.

“... Є.О. Ківліцький доложив заяву Іванова-Меженко (завідуючого бібліотечною секцією підвідділа “Книга”), в котрій пропонується Національній Бібліотеці оглянути і вибрати цінні та старі книжки з бібліотеки, яка міститься в клубі імені Гната Михайличенка.

Постановлено: Доручити Є.О. Ківліцькому переглянути і вибрати потрібні книжки ...”.

Прот. № 121 від 2 березня (18 лютого) 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 221.

“... Є.О. Ківліцький доложив пропозицію М.В. Кістяківської набути в неї де-які архівні папери і бюст Т.Г. Шевченка.

Постановлено: Принціпово пропозицію прийняти і доручити І.П. Житецькому оглянути те, що пропонує надбати М.В. Кістяківська ...”.

“... І.П. Житецький доложив про справу купівлі паперів з архіву Гоголя, котрі він розглянув. Власник (Головня) хоче за них 25.000 карбованців, але це дорого, позаяк матеріалів цінних не має. Можна дати за них 15.000 крб.

Постановлено: Пропонувати за ці папери 15.000 карбованців, з умовою, що гроші ці будуть заплачені, як буде відкритий кредит на купівлю книжок ...”.

Прот. № 125 від 30/17 березня 1920 р. : оп. 1, спр. 1, арк. 232 зв.

“... Є.О. Ківліцький читає пропозицію д. Слинька купити у нього колекцію лубочних картин.

Постановлено: Доручити В.О. Кордту і І.М. Балінському оглянути і оцінити цю колекцію ...”.

“... І.П. Житецький доложив про рукописи, документи і бюст

Т.Г. Шевченка, які пропонувала Бібліотеці купити М.В. Кістяківська (див. протокол № 15 від 16/3 березня, п 11). По оцінці вирішено було, що за рукописи можна дати 3.000 карбованців і за бюст – 3.000 крб.

Постановлено: Купити ці речі за 6.000 крб. ...”.

“... Є.О. Ківліцький доложив заяву В.Я. Головні про купівлю у нього паперів Гоголя (див. протокол № 13 від 2 березня/18 лютого, п.15), в котрій він прохає доплатити йому зверх 15.000 крб. – 5.000 крбованців (10.000 крб. йому вже виплачено).

Постановлено: Заплатити Головні додатково 5.000 крб. (а разом з рештою 10.000 крб.), вважаючи на те, що з того часу, як була умова на купівлю, то ціна грошей дуже впала ...”.

Прот. № 126 від 6 квітня (24 березня) 1920 р.:
оп. 1, спр. 1, арк. 235 зв.

“... Є.О. Ківліцький пропонує купити архів проф. Голубєва.

Постановлено: а) в принципі пропозицію прийняти, б) просити Є.О. Ківліцького і Н.І. Сагарду оглянути архів і зробити доклад Комітету, в) виплатити Голубєву авансом 10.000 крб., звернутися для цього з відповідним папером до Правління Академії Наук ...”.

Прот. № 127 від 20/3 квітня 1920 р.: оп. 1 спр. 1, арк. 238.

“... М.М. Марковський нагадав про те, що бібліотека колеги П. Галагана наказом Наркомпроса передана була Національній Бібліотеці і до сього часу знаходилася під його доглядом і запитав, в якому стані ця бібліотека буде знаходитися надалі.

Постановлено: Доручити М.М. Марковському як Старшому Бібліотекарю Національної Бібліотеки доглядати за бібліотекою П. Галагана і просити його ознайомити Комітет з сучасним станом її ...”.

“... І.П. Житецький доложив, що п. Науменко прислала заяву про архів В.П. Науменка (див. протокол № 18 від 6-го квітня), заява при цьому додається.

Постановлено: Прийняти до відомості ...”.

Прот. № 128 від 27/14 квітня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 241 зв.–242.

“... П.Я. Стебницький доложив про те, що цими днями до Петрограду і Москви збирається їхать академик Птуха з ріжними дору-

ченнями від Академії Наук. Користуючись також нагодою, чи не можна б просити Птуху перевезти до Києва бібліотеку покійного Вовка, яка належить Національній Бібліотеці.

Є.О. Ківліцький висловився, що, крім цієї бібліотеки, у Петрограді є багато книжок, придбаних для Національної Бібліотеки д. Бемом, і що їх теж було б варто перевезти до Києва.

І.П. Житецький додав, що у Петрограді залишилася його бібліотека (до 800 томів) і скринька з перепискою його батька – П.І. Житецького і рештою архіву Костомарова. Бажано було б перевезти бібліотеку, а скриньку з паперами необхідно перевезти, бо рукописи з скриньки мають бути передані Національній бібліотеці. Як перевезти буде не можна, то треба книжне і рукописне майно (Житецького) забрати і залишити в кімнаті Академії Наук, де складене і друге майно, призначене Академії наук і Національній Бібліотеці. – Ця пропозиція прийнята Комітетом до уваги ...”.

“... І.П. Житецький доложив про бібліотеку Старої Громади, котра міститься тепер у Науковому Товаристві і передана туди для тимчасового користування В.П. Науменком, про що складена умова, і бібліотеку цю і по бажанню покійного Науменка і за постановою Громади ще в серпні 1918 р., підтвердженої Громадою в квітні 1920 р., треба відтиля забрати до Національної Бібліотеки.

Постановлено: Просити М.М. Марковського звернутися в цій справі до Наукового Товариства ...”.

Прот. № 132 від 21/8 травня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 247.

“... М.М. Марковський доложив про бібліотеку “Старої Громади” (див. протокол № 20 від 27/14 квітня). Він звертався до Наукового Товариства в цій справі. Бібліотечна секція Наукового Товариства, позаяк по договору власником її є небіжчик В.П. Науменко, а чи сказано що у заповіті Науменка про цю бібліотеку їй невідомо.

Постановлено: Доручити М.М. Марковському продовжувати цю справу, а І.П. Житецькому скласти справку про бібліотеку “Старої Громади” ...”.

Прот. № 135 від 8 червня (28 травня) 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 251.

“... Обмірковується справа про те, якими грошима виплатити Кістяківській, Головні та Лучицькій (див. протокол № 18 від 6 квітня,

№ 17 від 30 березня і № 18 – від 23 березня) за придбані у них папери та речі.

Постановлено: Звернутися до Правління Академії Наук з проханням виплатити М.В. Кістяківській 6.000 крб., Головні решти – 10.000 карб. і 10.000 карб. в поворот Є.О. Кістяківському, виплачених їм Головні з авансу і Лучицькій – 10.000 карб. такими грошовими знаками, які мають значіння в час виплати ...”.

Прот. № 136 від 15/2 червня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 253.

“... Є.О. Ківліцький доложив про бібліотеку “Старої Громади”, яка міститься в Науковому Товаристві, що треба вжити заходів, щоб швидше її перевезти до Національної Бібліотеки. М.М. Марковський додав, що він в цій справі подав заяву до Ради Наукового Товариства.

Постановлено: Прийняти до відома ...”.

Прот. № 139 від 6 липня (28 червня) 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 261.

“...Є.О. Ківліцький доложив, що треба командувати уповноваженого від Бібліотеки до Полтави, щоб забрати ті книжки, які будуть передані Національній Бібліотеці з різних установ м. Полтави.

Постановлено: Командувати у свій час до Полтави, коли можна буде їхати, Старшого Бібліотекаря Н.І. Сагарду з тим, що Рада Бібліотекарів дасть відповідні інструкції Н.І. Сагарді в цій справі ...”.

**Прот. № 140 від 13 липня (30 червня) 1920 р.:
оп. 1, спр. 1, арк. 265 зв.**

“... В.О. Кордт доложив заяви видавничого товариства “Друкарь” від 13 липня 1920 р. за № 97, в котрій Правління “Друкаря” прохає прийняти у власність Національної Бібліотеки книгозбірню “Друкаря” і залишити тимчасово цю книгозбірню в користуванню Т-ва “Друкарь”.

Після докладного обміркування цього питання постановлено: Прийняти книгозбірню Товариства “Друкарь” у власність Національної Бібліотеки, але через брак приміщення і коштів на перевозку книжок поки залишити цю книгозбірню в приміщенні “Друкарь” ...”.

Прот. № 142 від 20/7 липня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 270.

“... В.Є. Данилевич доложив про книжки, які маються в приміщенні Комітету Зовнішнього Торгу, там є багато примірників бібліографічних видань, а також книжок старих, хоча й дуже попованих, варто б їх забрати до Національної Бібліотеки, якщо буде змога.

Постановлено: доручити В.Є. Данилевичу – з'ясувати цю справу і забрати що буде можна ...”.

Прот. № 143 від 24/11 липня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 271.

“... А.Є. Кримський доложив, що на Мало-Підвальній вулиці в будинку № 3 є багато цінних книжок, варто б їх оглянути і, як буде можна, забрати до Бібліотеки.

Постановлено: Доручити співробітнику бібліотеки І.І. Кривецькому вжити заходів в цій справі ...”.

Прот. № 144 від 27/14 липня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 274.

“... Н.І. Сагарда інформував Комітет про книжки, які маються: 1) на Володимирській вулиці № 10 – склад бібліотечної секції Губнаробразу, 2) на Караваєвській в приміщенні Любченка, 3) в будинку б. І-ої гімназії, 4) в Архивному Управлінні, котрі можна забрати, тепер одбіраються співробітником Бібліотеки І.І. Кривецьким, і до цього додав, що коли буде змога, треба визначити де-кількох співробітників до допомоги Кривецькому.

Постановлено: Інформацію Н.І. Сагарди прийняти до відома ...”.

Прот. № 150 від 21 серпня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 282.

“... В.Є. Данилевич доложив звіт (повідомлення) Камінського (див. Протокол № 38 від 3 серпня/21 липня) п. X).

Постановлено: доручити Раді бібліотекарів звернутися від імені Комітету до Подільської Губнаросвіти, щоб вона дала дозвіл прилучити Подільський Краєвий Архив і бібліотеку у Вінниці до Всенародньої (Національної) Бібліотеки у Києві яко філію Всенародньої Бібліотеки, заасигнувала цій філії гроши, які досі видавалися цьому Архиву і бібліотеці, і допомогла звозити книжки, рукописи і інші бібліотечні речі, яким загрожує небезпека, до цієї філії ...”.

Прот. № 153 від 7 вересня (25 серпня) 1920 р.:
оп. 1, спр. 1, арк. 294.

“... В.Є. Данилевич доложив папера д. Цікаловського про бібліотеку гр. Ржевуських у м. Погребищах Бердичівського повіту. д. Цікаловський пропонує свої послуги для перевізки цієї бібліотеки до Києва для Всенародньої Бібліотеки з тим, щоб для цього йому було дано командировку.

Постановлено: Звернутися до Бібліотечної Секції Губнаросвіти з пропозицією дати д. Цікаловському командировку за для того, щоб він перевіз згадану бібліотеку до Києва для Всенародньої Бібліотеки ...”.

“... В.Є. Данилевич пропонував улаштувати збірку грамофонових та фонографічних пластинок при Бібліотеці.

Постановлено: Пропозицію прийняти і звернутися з відповідним папером з приводу цього до відповідного відділу Губнаросвіти ...”.

Прот. № 155 від 28/15 вересня 1920 р. : оп. 1, спр. 1, арк. 298 зв.

“... В.Є. Данилевич доложив список книжок (стародруків), які власниця їх Є. Киричинська пропонує Бібліотеці купити за 17.500 карб., а також пропозицію д. О.І. Левицького купити в нього стару Євангелію.

Постановлено: Купити книжки Киричинської за 17.500 карб., а що до купівлі Євангелії д. Левицького, то доручити В.В. Міяковському з'ясувати цю справу, асігнувши на се від 30.000 до 40.000 карбованців ...”.

“... Ю.О. Іванов-Меженко доложив про подарунок д. Поліщука Галактіона Григоровича Бібліотеці закордонних українських видань.

Постановлено: Прийняти до відома і дякувати д. Поліщука ...”.

Прот. № 156 від 5 жовтня (22 вересня) 1920 р.:
оп. 1, спр. 1, арк. 301.

“... В.Є. Данилевич пропонує купити книжки у д. Киричинської, які вона цінує у 18. 000 карбованців.

Постановлено: Книжки купити за 18.000 карбованців і звернутися до Правління Академії Наук з відповідним папером ...”.

Прот. № 162 від 16/3 листопада 1920 р.: оп. 1 спр. 1, арк. 314.

“... Обмірковувалася справа про виплату боргу проф. Голубеву за придбані у нього книжки, архів і шафи, а також пропозиція Голубева забрати у нього решту книжок (біля 500) і архів.

Постановлено: звернутися до Правління Академії Наук з папером про негайну виплату проф. Голубеву 15.000 карб. на рах. Борга ...”.

**Прот. № 164 від 7 грудня (24 листопада) 1920 р.:
оп. 1, спр. 1, арк. 317.**

“... Обговорювалося питання про решту бібліотеки проф. Голубева, яким чином можна забрати ці книжки, шафи, й решту архіву.

Постановлено: запросити наступника Голубева до Бібліотеки й з'ясувати, що у нього залишилося і скільки грошей він за це хоче ...”.

Прот. № 166 від 14/1 грудня 1920 р.: оп 1, спр. 1, арк. 322 зв.

“... Обговорювалося питання про решту бібліотеки і архіву проф. Голубева, (див. протокол № 164).

Постановлено: продовжувати в цій справі лагідні переговори зі спадкоємцями Голубева ...”.

Прот. № 167 від 21/8 грудня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 324.

“... П.А. Тутковський доловив про дуже небезпечний стан бібліотеки, що міститься в будинку пастора на розі Лютеранської і Банкової вулиць.

Постановлено: звернути на це увагу Бібліотечної Секції ...”.

“... А.Ю.Кримський доловив про бібліотеку (книжки Штейнгеля та інших) в б. отелі “Паласт”, яку забрав управитель будинку, і де вони тепер знаходяться, невідомо.

Постановлено: звернутися до Бібліотечної секції з проханням з'ясувати цю справу ...”.

“... А.Ю. Кримський доловив телеграму з Городища від Івана Хоменка про те, щоб Бібліотека негайно прислала свого представника для того, щоб забрати садову бібліотеку д. Самиренка (між іншим є бюсти Антоновича та Лисенка).

Постановлено: послати кого-сь треба, асигнувати 50.000 карб.

Додаток 2

на подоріж і перевозку книжок, доручити Раді бібліотекарів з'ясувати, кого саме можна послати ...”.

Прот. № 168 від 28/15 грудня 1920 р.: оп. 1, спр. 1, арк. 325.

“... Ю.О. Іванов-Меженко доложив про бібліотеку (садову) д. Си-миренка (див. попередній протокол).

Постановлено: звернутися до 2-го совітського полку, щоб командировано було 2-х червоно-армійців, і з ними послати до Городища двох співробітників Бібліотеки: Чайку і Громницького, асігнувавши їм на подоріж і перевоз книжок 50.000 карбованців ...”.

“... В.В. Міяковський доложив про небезпешне становище бібліотеки б. І-ої гімназії.

Постановлено: прохати Бібліотечну Секцію звернути на цю справу свою увагу ...”.

Зміст

Передмова	5
Геппенер Микола Володимирович, завідуючий відділом рукописів ВБУ в 1934–1938 рр.	12
Дзбановський Олександр Тихонович, завідуючий музичним відділом ВБУ в 1928–1938 рр.	22
Житецький Гнат Павлович, член Тимчасового комітету для заснування ВБУ, завідуючий відділом рукописів Бібліотеки в 1918–1929 рр.	35
Іваницький Віктор Федорович, заступник директора ВБУ, завідуючий відділами бібліотекознавства, стародруків та орієнталії в 1920–1933 рр.	53
Ківлицький Євген Олександрович – старший бібліотекар, фактично виконував обов'язки першого директора ВБУ в 1919–1921 рр.	67
Кордт Веніамін Олександрович, член Тимчасового Комітету для заснування ВБУ, завідуючий відділом картографії Бібліотеки в 1918–1933 рр.	77
Криловський Амвросій Семенович, завідуючий Подільською філією ВБУ в 1923–1929 рр.	86
Маслов Сергій Іванович, завідуючий відділом стародруків ВБУ в 1926–1941 рр.	93

Попов Павло Миколайович, завідуючий відділом рукописів ВБУ в 1929–1934 рр.	110
Постернак Степан Пилипович, член Тимчасового Комітету для заснування ВБУ перший офіційний директор Бібліотеки в 1922–1929 рр.	128
Стебницький Петро Януарійович, член Тимчасового комітету для заснування ВБУ, завідуючий відділом україніки Бібліотеки в 1922–1923 рр.	140
Ясинський Михайло Ілліч, завідуючий відділом україніки ВБУ в 1923–1933 рр.	153
Післямова	166
Додатки	169

Наукове видання

О. П. Степченко

**УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ –
ФУНДАТОРИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ВІДДІЛІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
(1918–1934)**

Редактори

Н. М. Зубкова, М. Л. Скирта, О. С. Боляк

Оригінал-макет

С. Г. Даневича

Під. до друку 20.08.08. Формат 60x84/16. Офс. друк. Папір офс. № 1.
Ум. друк. арк. 13,62. Тир. 500. Зам. 24.

Друкарня Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
03039, Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06. 2003 р.